

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA**

Olgos Kostiučenko
IV kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

MAGISTRO DARBAS

KALTINIMO PAKEITIMAS TEISME

Vadovas: Doc.dr.P.Kuconis

Recenzentas: Asist.A.Meška

Vilnius
2007

TURINYS

IŽANGA	2
1. BAUDŽIAMOSIOS BYLOS NAGRINĖJIMO TEISME RIBŲ SAMPRATA IR REIKŠMĖ	4
1.1. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos kaip baudžiamojo proceso teisės institutas	4
1.2. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme apribojimas asmenimis	10
1.3. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme apribojimas kaltinimo turiniu	17
2. KALTINIMAS IR JO KEITIMAS BAUDŽIAMOSIOS BYLOS NAGRINĖJIMO TEISME METU	23
2.1. Kaltinimo samprata ir esmė	23
2.2. Kaltinimą apibūdinantys požymiai	25
2.3. Kaltinimo keitimas baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu	28
2.4. Proceso dalyvių kompetencija inicijuoti kaltinimo keitimą baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu	39
2.5. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribų ir kaltinimo keitimo ypatumai apeliacinės instancijos teisme	51
IŠVADOS	56
Santrauka	59
Summary	61
Panaudotų šaltinių sąrašas	63

IŽANGA

Baudžiamojo proceso paskirtis teisinėje valstybėje – tai, visų pirma, asmenų teisių ir laisvių bei visuomenės interesų apsauga nuo įvairių nusikalstamo elgesio pasireiškimo formų. Šio tikslo pasiekimą užtikrina efektyvus baudžiamojo persekiojimo vykdymas, realizuojamas per ikiteisminio tyrimo metu atliekamus veiksmus, kurių kulminacija tampa kaltinimo – tai yra teigimo, kad konkretus asmuo galėjo įvykdyti baudžiamuoju įstatymu uždraustą pavojingą veiką, - pareiškimas. Bet tuo baudžiamojo proceso paskirtis neapsiriboja. Nė mažesnę reikšmę turi kitas baudžiamojo proceso tikslas – užtikrinti, kad asmuo nebūtų neteisėtai ir nepagrįstai nubaustas. Ir būtent kaltinimo pareiškimo asmeniui institutas užtikrina abiejų minėtų baudžiamojo proceso tikslų pasiekimą, nes kaltinimas savyje apima teisinį nusikalstamos veikos įvertinimą, arba kitaip sakant, nusikaltimo kvalifikavimą. O teisinga kvalifikacija turi ypatingai svarbią reikšmę realizuojant teisingumo, teisėtumo, bei asmeninės atsakomybės už savo padarytą veiką principus.

Kiekvienas konkretus baudžiamasis procesas susideda iš kelių stadijų, kiekviena iš kurių turi savo paskirtį. Tačiau baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisiamaajame posėdyje – tai centrinė baudžiamojo proceso stadija, nes būtent joje sprendžiami esminiai viso baudžiamojo proceso uždaviniai: teismas nagrinėja bylą iš esmės ir atsako į pagrindinį baudžiamojo proceso klausimą – apie kaltinamo asmens kaltumą ar nekaltumą konkrečios nusikalstamos veikos padarymu. Todėl būtent šioje stadijoje teisingo veikos kvalifikavimo problema įgyja ypatingą svarbą. Taigi, kaltinimo kaip kategorijos, apibūdinančios asmeniui inkriminuojamą veiką, keitimo teisme procedūra reikalauja ypatingo dėmesio tiek kaltinamo asmens teisių užtikrinimo aspektu, tiek ir visuomenės interesų apsaugos požiūriu. Neabejotina, kad teismų klaidos ir baudžiamojo proceso normų pažeidimai, susiję su kaltinimo keitimu teisme, gali turėti labai neigiamus padarinius ir konkrečioms baudžiamosioms byloms, ir baudžiamajam procesui aplamai.

Darbo aktualumas pasireškia tuo, kad šiuo metu temos ištyrimo lygis yra palyginamai žemas. Teisinės literatūros, mokslininkų darbų, publikacijų specializuotuose periodiniuose leidiniuose, skirtų kaltinimo keitimo teisme klausimui, stoka byloja apie tai, kad įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui¹ (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas), specialių kaltinimo pakeitimo teisme instituto tyrimų nebuvo atlikta.

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas //Valstybės žinios. 2002, Nr.37-1341.

Šio darbo tikslas yra kaltinimo keitimo teisiamajame posėdyje teisinio reguliavimo Lietuvoje analizė ir pasiūlymų dėl galiojančio Baudžiamojo proceso kodekso tobulinimo pateikimas. Šiam tikslui pasiekti darbe:

- analizuojamos baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos;
- tyrinėjama kaltinimo kategorijos vieta baudžiamojo proceso teorijoje;
- išryškunami pagrindiniai kaltinimo keitimo teisme principai ir ypatumai Lietuvos baudžiamajame procese;
- analizuojamas baudžiamojo proceso subjektų vaidmuo inicijuojant kaltinimo keitimą teisme;
- apibūdinami pagrindiniai kaltinimo keitimo teisme instituto ypatumai kitose valstybėse;
- pateikiama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika kaltinimo keitimo teisme klausimu.

Tyrimo objektas yra teismo elgesys esant būtinybei keisti kaltinimą, šį elgesį reguliuojančios baudžiamojo proceso normos ir jų taikymo praktika. Tyrimo dalykas yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų, kaltinimo ir kaltinimo pakeitimo teisme institutų samprata, sudėtis ir struktūra.

Darbo metodologinė bazė yra mokslinio pažinimo bei analizės, loginis, istorinis ir lyginamasis tyrimo metodai.

Darbo teorinę bazę sudaro baudžiamojo proceso teisės specialioji literatūra (baudžiamojo proceso teisės specialistų monografijos, vadovėliai, komentarai), straipsniai specializuotuose periodiniuose leidiniuose, kiti veikalai. Norminis tyrimo pagrindas - Lietuvos Respublikos teisės aktai, visų pirma, Baudžiamojo proceso kodeksas, o taip pat kitų valstybių baudžiamojo proceso įstatymai bei tarptautinės teisės aktai, skirti asmenų teisių apsaugai baudžiamajame procese.

Empirinį pagrindą sudaro apylinkių bei apygardų teismų praktika, o taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacine tvarka išnagrinėtos baudžiamosios bylos.

Darbo naujumas yra tame, kad siūlomos naujos baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų bei kaltinimo sąvokos, bandoma apibrėžti nukentėjusiojo bei privataus kaltintojo kompetenciją keisti kaltinimą teisme, kuomet teisinėje literatūroje didesnis dėmesys paprastai skiriamas teismo ir prokuroro teisei keisti kaltinimą.

1. BAUDŽIAMOSIOS BYLOS NAGRINĖJIMO TEISME RIBŲ SAMPRATA IR REIKŠMĖ

1.1. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos kaip baudžiamojo proceso teisės institutas

Asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi būti užtikrintas, kad teismas tirs ir vertins tik tuos jo veiksmus, kuriuos prokuroras ikiteisminio tyrimo metu įvertino kaip galinčius atitikti nusikalstamos veikos sudėtį, numatytą baudžiamajame įstatyme. Prokuroras tokį asmens veiksmų įvertinimą, paremtą faktinėmis padarytos pavojingos veikos aplinkybėmis, įformina specialiaame procesiniame dokumente – kaltinamajame akte. Būtent kaltinamasis aktas yra vieno iš baudžiamojo proceso institutų, skirtų asmenų teisių apsaugai, atramos taškas. Institutas, apie kurį eina kalba, - tai baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos.

Teisės literatūroje baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos apibrėžiamos praktiškai vienodai. Tiesiogiai suformuluotos sąvokos nepateikiama, o apibrėžiama per subjektus ir kaltinimo turinį. Štai keli pavyzdžiai: “Įstatyme nagrinėjimo teisme ribos apibrėžtos pagal subjektus, dėl kurių gali būti nagrinėjama byla, ir pagal dalyką, kurį sudaro faktinis ir teisinis nagrinėjamos bylos turinys: byla nagrinėjama teisme tik dėl tų kaltinamųjų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiama jame posėdyje”², “Įstatymas nustato baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, tai yra nurodo, kas gali būti nagrinėjimo teisme ir teismo sprendimo dalyku konkrečioje byloje, ir kokių klausimų teismas, nagrinėjantis šią bylą, spręsti negali”³, “Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme dalykas visada turi aiškų pobūdį ir yra iš anksto apibrėžtas kaltinamuoju aktu ar privataus kaltintojo skundu”⁴, “Byla teisiama jame posėdyje gali būti pradėta nagrinėti tik tų asmenų atžvilgiu ir tik pagal tą kaltinimą, pagal kurį jie atiduoti teismui. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribas nustato kaltinamoji išvada ir teismo ar teisėjo nutartis atiduoti kaltinamąjį teismui”⁵. Taigi, terminologija gali skirtis, bet esmė lieka ta pati. Bylos nagrinėjimo ribos yra tam tikra kryptis, kuria vykdomas bylos nagrinėjimas teisme. Bylos nagrinėjimo ribos apibrėžiamos:

- a) asmenimis;
- b) kaltinimo turiniu.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P.94.

³ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации. Москва: Юристъ, 1998. P. 389.

⁴ СТРОГОВИЧ, М.С. Курс советского уголовного права. Т.1. Москва: Наука, 1968. P. 145.

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr.32 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas” //Teismų praktika. Nr.16, 2001. P.350.

Pagrindinė šios taisyklės esmė yra tame, kad teismo sprendimas grindžiamas kaltinimu, kuris buvo pareikštas įtariamajam ir yra išreikštas kaltinamojo akto pavidalu, ir kuriuo remiantis teisėjas priėmė nutartį perduoti kaltinamo asmens bylą nagrinėti teisiama jame posėdyje. Ir tik šio asmens atžvilgiu teismas gali priimti sprendimą byloje. Pabrėžtina, kad teismo sprendimo santykis su kaltinimu, esančiu teismo tyrimo dalyku, gali būti teigiamas arba neigiamas. Pirmuoju atveju teismo nuosprendis byloje apie kaltinimo įrodymą, apie asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybės teisingumą. Toks teismo nuosprendis yra apkaltinamasis. Antruoju atveju teismas savo sprendimu atmeta kaltinimą, taip parodydamas, kad kaltinimas nepasitvirtino. Tai – išteisinamasis teismo nuosprendis. Tačiau, abiejuose atvejuose teismo nuosprendis yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme, vykdomo tik pagal asmeniui pareikštą kaltinimą, rezultatas.

Teisės literatūroje aptiktų bylos nagrinėjimo teisme ribų apibrėžimų vienodumas ir netiesioginis jų pobūdis paskatino sukurti kiek skirtingą šios sąvokos versiją: baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos – tai kaltinamojo statusą turinčiais asmenimis bei kaltinimo turiniu apibrėžta erdvė, kurioje teismas gali vykdyti teisingumą konkrečioje baudžiamosioje byloje.

Reikėtų pažymėti, kad skirtingai nuo daugelio kitų baudžiamosio proceso normų, nagrinėjamas institutas istorine prasme yra palyginamai pastovus. Tarpukario Lietuvoje galiojusio 1864 m. Rusijos baudžiamosio proceso įstatymo komentare yra pabrėžta, kad “kaltinimo akto apkaltinimo punktas turi atitikti kaltinimo akto istorinę dalį, o teismo pastatyti kaltės klausimai – teismo posėdžio davinys”⁶. O “teismo posėdžių davinys” šaltiniai buvo kaltinamojo akto išvados, surašytos valstybės gynėjo, ir “teismo tardymas bei baigiamosios kalbos, kiek tat išplečia, papildo arba pakeičia tas išvadas” (1864 m. Rusijos baudžiamosio proceso įstatymo 751 straipsnis). Taigi, teismo gvildenami klausimai, liečiantys bylos esmę, turėjo būti ribojami kaltinamuoju aktu, bet tuo pačiu buvo numatyta galimybė keisti šias ribas, jeigu teismo tardymo metu tam atsirasdavo prielaidos. 1961 m. LTSR baudžiamosio proceso kodekso⁷ 279 straipsnyje buvo nustatyta, kad byla teisme nagrinėjama tik kaltinamųjų atžvilgiu ir tik pagal kaltinimą, dėl kurio jie atiduoti teismui. Atkūrus Nepriklausomybę, 1961 m. kodeksas liko galioti, bet aptarinėjamoji norma šiek tiek keitėsi: “Byla teisme nagrinėjama tik teismui atiduotų kaltinamųjų atžvilgiu”⁸. Akivaizdus yra tokios redakcijos trūkumas: gali susidaryti įspūdis, kad kaltinamasis gali būti nuteistas už bet kokias savo padarytas veikas, net ir nenurodytas kaltinamajame akte; pakanka vien turėti kaltinamojo statusą. Iš tiesų, tokia norma yra labai pavojinga, ypačingai jei sugretinti ją su 1993 m. birželio 10 d. Baudžiamosio

⁶ *Baudžiamosio proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: Literatūros knygynas, 1933. P. 463.

⁷ LTSR Baudžiamosio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1961, Nr. 18-148.

⁸ Lietuvos Respublikos 1994 m. lapkričio 17 d. įstatymas Nr. I-662 “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamosio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo” // Valstybės žinios. 1994, Nr. 95-1862.

proceso kodekso redakcijos⁹ 280 straipsnio 3 dalimi, kuri įgalina teisną, esant prokuroro ar nukentėjusiojo prašymui, nagrinėti ir kitą kaltinimą, susijusį su pirmiau pareikštu kaltinimu. Šis netobulumas buvo ištaisytas naujame Baudžiamojo proceso kodekse. 255 straipsnio 1 dalis taip apibrėžia nagrinėjimo teisme ribas: “Byla teisme nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiamejame posėdyje.” Taip pat įtvirtinant nagrinėjimo teisme ribas, naujame Baudžiamojo proceso kodekse nebeliko sename kodekse numatytos teismo teisės iškelti baudžiamąją bylą, jeigu bylos nagrinėjimo teisme metu paaiškėjo, kad kaltinamasis yra padaręs kitą nusikaltimą (1961 m. Baudžiamojo proceso kodekso 281 straipsnis) arba iškelti baudžiamąją bylą naujam asmeniui, jei paaiškėja, kad jis yra padaręs nusikalstamą veiką (1961 m. Baudžiamojo proceso kodekso 282 straipsnis). Toks baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų išplėtimas, teismo teisė pareikšti naują kaltinimą dėl kitos veikos padarymo arba kitam asmeniui reiškia baudžiamojo proceso funkcijų sumaišymą, o tai nėra būdinga šiuolaikiniam baudžiamajam procesui, kurio vienas iš principų – kaltinimo ir teisingumo vykdymo funkcijų atskirumas. Pagal naują Baudžiamojo proceso kodeksą teismas nebeturi teisės išplėsti bylos nagrinėjimo ribų minėta kryptimi, o privalo apie tokius faktus pranešti prokurorui. Manytina, tai pakankamai tobulas baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų reglamentavimas, atspindintis šio instituto esmę.

Pažymėtina, kad ir kitų valstybių, priklausančių kontinentinės teisės šeimai, baudžiamojo proceso įstatymai nustato labai panašius orientyrus teismui, nagrinėjančiam baudžiamąją bylą. Pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas numato savotišką tokio svarbaus procesinio dokumento, kaip kaltinamasis aktas¹⁰, analogą: kaltinamas asmuo atiduodamas teismui¹¹ pagal taip vadinamos tardymo (arba kaltinimo) kameros nutarimą¹². Tardymo kamera nustato, ar prieš kaltinamąjį yra surinkta pakankamai įkalčių (Prancūzijos Baudžiamojo proceso kodekso¹³ 211 straipsnis), ir jeigu kaltinamojo veiksmuose yra nusikaltimo sudėties požymiai, priima nutarimą apie jo perdavimą teismui (214 straipsnis). Šiame nutarime turi būti trumpai išdėstyti veikos, esančios

⁹ Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų keitimo ir papildymo” //Valstybės žinios. 1993, Nr. 26-614.

¹⁰ Procesinis dokumentas, kuris fiksuoja ikiteisminio tyrimo rezultatus ir pateikia ikiteisminio tyrimo pareigūnų teisinį veikos įvertinimą, tampantį bylos nagrinėjimo teisme pagrindu, gali turėti įvairius pavadinimus: kaltinamasis aktas, kaltinimo aktas, kaltinamoji išvada ir pan. Tačiau, kad išvengtų painiavos, procesinis dokumentas, atliekantis aukščiau minėtas funkcijas, šiame darbe vadinamas kaltinamuoju aktu.

¹¹ Prancūzijoje baudžiamoji byla gali būti nagrinėjama trijų tipų teismuose, priklausomai nuo pavojingos veikos sunkumo (asizų (arba prisekusiųjų) teismas, pataisomasis teismas (arba tribunolas) ir policinis teismas (arba tribunolas). Šiame darbe kalbama apie teisną, nagrinėjančią veikas, kurios turi nusikaltimo (o ne baudžiamojo nusižengimo) sudėties požymius, tai yra apie asizų teisną.

¹² ГУЦЕНКО, К.Ф.; ГОЛОВКО, Л.В.; ФИЛИМОНОВ Б.А. *Уголовный процесс западных государств*. Москва: Зеркало-М, 2002. P. 369.

¹³ *Уголовно-процессуальный кодекс Франции*. Москва: Прогресс, 1967. P.105.

nagrinėjimo teisme objektu, padarymo aplinkybių aprašymas ir jos juridinis kvalifikavimas (215 straipsnis). Tardymo kameros nutarimas šiuo atveju atlieka tas pačias funkcijas, kaip ir kaltinamasis aktas. Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas nustato, kad teismas priima sprendimą nagrinėti bylą iš esmės remiantis tardymo kameros nutarimu perduoti kaltinamąjį teismui. Ir teismas priima bylą nagrinėjimui tik dėl tų veikų (in rem) ir tik dėl tų asmenų (in personam), kurie nurodyti minėtame nutarime. Tokiu būdu šis nutarimas nustato nagrinėjimo teisme dalyką bei ribas ir procesiškai apriboja teismą¹⁴.

Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso § 265 nustato, kad kaltinamasis gali būti nuteistas tik pagal baudžiamojo kodekso normą, nurodytą kaltinamajame akte, nustatančiame baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme dalyką ir ribas¹⁵. Aiškiai išvelgiamas panašumas su Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo atitinkama norma. Tačiau B.Filimonov pabrėžia vieną Vokietijos baudžiamojo proceso ypatybę. Kaltinamasis gali būti nuteistas už *kitas* jo padarytas veikas, jeigu bylos nagrinėjimo teisme metu prokuratūra pareiškia kaltinimą dėl šių kitų veikų ir byla yra teisinga teismui, vykdančiam teisminį nagrinėjimą. Toks prokuroro pareiškiamas kaltinimas gali būti net žodinis, jeigu jis atitinka visus įstatymo nustatytus kaltinamojo akto turinio reikalavimus (Vokietijos Baudžiamojo proceso kodekso §266)¹⁶. Pabrėžtinai funkcijų atskyrimo išlaikymas: kaltinimo funkcija tenka prokurorui, o teisingumo vykdymo - teismui. Toks reglamentavimas turi ir privalumų, ir trūkumų. Trūkumas pasireiškia tame, kad tokiu atveju kaltinamojo teisių į gynybą garantijos yra žemesnio lygmens, nors kaltinamasis ir gali prašyti pertraukos bylos nagrinėjime. O neabejotinas privalumas – tai proceso ekonomiškumas, nes atsiranda galimybė išvengti atskiro baudžiamojo proceso.

Įdomus yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų susiformavimo mechanizmas Ispanijos baudžiamajame procese. Jeigu daugumoje valstybių ribos apibrėžiamos kaltinamojo akto pagrindu, arba, kitaip sakant, prokuroro nuomone apie padarytą veiką, tai Ispanijoje byla perduodama nagrinėjimui teisme teisėjo sprendimu, kurį jis priima *visiems* proceso dalyviams pateikus savo nuomonę apie veiką ir jos kvalifikaciją¹⁷. Mano nuomone, tokia tvarka nėra labai gera. Teisminio tyrimo objektas yra kaltinimas, o kaltinimo pareiškimas yra prokuroro funkcija. Be to, vertinti veiką ir daryti tam tikras išvadas – tai teismo, nagrinėjančio bylą iš esmės, prerogatyva. Teisėjas, sprenddamas dėl bylos perdavimo nagrinėjimui teisme, turi tik nustatyti, ar kaltinimas atitinka

¹⁴ ГУЦЕНКО, К.Ф.; ГОЛОВКО, Л.В.; ФИЛИМОНОВ Б.А. *Уголовный процесс западных государств*. Москва: Зеркало-М, 2002. Psl. 369.

¹⁵ *Ibidem*. Psl. 463.

¹⁶ *Уголовно-процессуальный кодекс Германии*. Москва: Манускрипт, 1994. P.123.

¹⁷ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001. P.475.

faktinius ir teisinius reikalavimus, tai yra ar jis pagrįstas, ar pateiktas kompetentingo asmens, ar nėra aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas.

Didžiosios Britanijos baudžiamajame procese taip pat egzistuoja tokia kategorija, kaip kaltinamasis aktas (*indictment*). Šio akto projektą rengia baudžiamojo persekiojimo tarnybos pareigūnas ir perduoda Karūnos teismui. Ir tik po to, kai šio teismo tarnautojas patvirtina projektą, kaltinamasis aktas įgyja juridinę galią. Šio procesinio dokumento ypatybė yra tame, kad jame nenurodoma jokia bylai reikšminga informacija¹⁸. Jame tik nurodoma, kas yra persekiojamas baudžiamąja tvarka ir kuo jis kaltinamas (nurodoma veika, ją draudžianti baudžiamosios teisės norma ir labai trumpai veikos aplinkybės). Ir nors būtent šio akto pagrindu Karūnos teismas perima bylą nagrinėjimui teisme, šis dokumentas griežtai nenustato nagrinėjimo teisme ribų. Prisekusiųjų žiuri turi teisę priimti verdiktą, kad asmuo pripažįstamas kaltu ne dėl to nusikaltimo, kurio padarymu jis buvo kaltinamas kaltinamuoju aktu¹⁹. Nemanysčiau, kad tai gera praktika, nors nuteistasis gali apskųsti verdiktą apeliacine tvarka. Be abejojimo, tokie platūs prisekusiųjų žiuri įgaliojimai susiję su bendrosios teisės tradicijomis, kuomet tauta prisekusiųjų pavidalu buvo laikoma „aukščiausiuoju teisėju“ ir jo verdiktai net negalėjo būti apskųsti. Bet šiuolaikinės baudžiamojo proceso tendencijos ir teisinės realijos turėtų daryti įtaką minėtai praktikai, nukreipiant ją į kaltinamojo teisių garantijų stiprinimą.

Taigi, manyčiau, kontinentinės teisės sistemoje, kuriai priklauso ir Lietuva, kaltinamojo padėtis bylos nagrinėjimo teisme metu yra labiau konkretizuota ir apibrėžta. O tai, savo ruožtu, labiau atitinka žmogaus teisių apsaugos prioriteto principą.

Grįžtant prie Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų, reikėtų aptarti dar vieną aspektą. Kaip jau buvo minėta, byla perduodama nagrinėjimui teisme teisėjo nutartimi perduoti bylą nagrinėti teisiamejame posėdyje (Baudžiamojo proceso kodekso 233 straipsnio 1 dalis). Ir byla nagrinėjama tik dėl šioje nutartyje nurodytų kaltinamųjų ir veikų. Pabrėžtina, kad teisėjas, priimdamas nutartį privalo remtis kaltinamuoju aktu, nes „Baudžiamojo proceso kodeksas nenumato galimybės nurodyti kitus kaltinamuosius ar kitas veikas nei tai nurodyta kaltinamajame akte“²⁰. Šioje proceso stadijoje teisėjas negali daryti jokių išvadų dėl asmens padarytos veikos. Tokios nutarties paskirtis – nustatyti, ar egzistuoja faktinės bei teisinės prielaidos nagrinėti bylą iš esmės teisiamejame posėdyje. Reiškia, būtent kaltinamasis aktas yra bylos nagrinėjimo teisme atramos taškas. Tačiau, teismų praktikoje pasitaiko klaidų, kai jau bylos

¹⁸ *Ibidem*. Psl. 129.

¹⁹ *Ibidem*. Psl. 140.

²⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 347.

parengimo nagrinėti teisme stadijoje pažeidžiama bylos nagrinėjimo ribų taisyklė. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacine tvarka nagrinėjo bylą, kurioje asmuo buvo įtariamas padaręs du viešosios tvarkos pažeidimus (skirtingu laiku ir skirtingomis aplinkybėmis)²¹. Šios veikos kaltinamajame akte visiškai pagrįstai buvo kvalifikuojamos atskirai, tai yra pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso²² (toliau – Baudžiamasis kodeksas) 284 straipsnio 1 dalį ir 284 straipsnio 1 dalį. Tačiau teisėjo nutartyje perduoti bylą teismajame posėdyje buvo nurodyta, kad asmuo kaltinamas nusikalstamos veikos, numatytos Baudžiamojo kodekso 284 straipsnio 1 dalyje, padarymu. To pasekoje bylos nagrinėjimo teisme ribos susisiaurino ir sudarė tik dalį kaltinimo, pareikšto kaltinamajam. Teismas gi pripažino asmenį kaltu dėl dviejų viešosios tvarkos pažeidimų padarymo, neužsiminęs apie kaltinimo pakeitimą. Tokiu būdu, teisėjo, priėmusio nutartį perduoti bylą nagrinėti teismajame posėdyje, klaida tapo bylos nagrinėjimo teisme ribų pažeidimo ir, atitinkamai, neteisingo nuosprendžio priėmimo tiesiogine priežastimi. Be abejo, šiame pavyzdyje vargu ar nukentėjo kaltinamo asmens teisė gintis, kadangi kaltinamajame akte buvo nurodytos dvi veikos. Bet formaliai pažeidimas įvyko, nes nutartimi buvo susiaurintos bylos nagrinėjimo ribos.

Panašių klaidų pasitaiko ir dėl techninių apsirikimų, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo nekaltai, bet iš tiesų sudaro prielaidas apskūsti nuosprendį kaip neteisėtą, kas savo ruožtu neigiamai veikia visą baudžiamąjį procesą tiek ekonomiškai, tiek ir teisėsaugos įvaizdžio visuomenėje prasme. Pavyzdžiui, teismo nuosprendžiu R.G. buvo pripažintas kaltu pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalį, nors kaltinamajame akte asmuo buvo kaltinamas pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 4 dalį. Teismas, nesilaikydamas kaltinimo keitimo teisme taisyklių, pripažino asmenį kaltu pagal sunkesnę kaltinimą (tai yra, pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalį), motyvuodamas savo sprendimą tuo, kad iš bylos esančių duomenų buvo matyti, kad nuo pat ikiteisminio tyrimo pradžios asmeniui buvo pareikšti įtarimai pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalį, ir būtent šią veiką buvo numanoma inkriminuoti asmeniui. Ir nors perduodant kaltinamąjį aktą teismui jame buvo įrašytas lengvesnis kaltinimas, tai laikytina tik techninio pobūdžio klaida, nedaranti esminės įtakos veikos perkvalifikavimui ir asmens gynybai²³. Tačiau asmuo apskundė nuosprendį kaip neteisėtą. Ir apskundė būtent tuo pagrindu, kad jis buvo nuteistas pagal kitą, kaltinamajame akte nenurodytą, baudžiamojo įstatymo normą. Pažymėtina, kad panaši byla buvo pasiekusi net Europos Žmogaus Teisių Teismą. Byloje *Gea Catalin prieš Ispaniją* Teismas pažymėjo, kad “baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas gali savo iniciatyva patikslinti

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-99/2005.

²² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas //Valstybės žinios. 2000, Nr.89-2741.

²³ Vilniaus m. antro apylinkės teismo 2006 m. kovo 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1-347-487/2006.

kaltinamajam inkriminuojamos veikos kvalifikaciją, kai ši aiškiai neteisingai dėl kanceliarinės klaidos nurodoma kaltinimo dokumentuose, o teisinga kvalifikacija išdėstyta kituose reikšminguose procesiniuose dokumentuose²⁴. Taigi, Teismas neižvelgė pažeidimo, bet jau pats bylos nagrinėjimo Europos Žmogaus Teisių Teisme faktas liudija apie tai, kad tokios situacijos nėra vertinamos vienareikšmiškai.

Neabejotina, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų nustatymas turi didelę reikšmę, nes siejamas su patraukimo baudžiamojon atsakomybėn teisėtumo garantijomis, kaltinamojo teisėmis į kokybišką ir veiksmingą gynybą. Todėl aptarus šį institutą kaip vientisą kategoriją, reikėtų detaliau išnagrinėti ir šios kategorijos sudėtinius elementus.

1.2. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme apribojimas asmenimis

Vienas pagrindinių teisingo baudžiamojo proceso principų skelbia, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme gali būti vykdomas tik kaltinamojo(-ųjų)²⁵ atžvilgiu. Visų civilizuotų valstybių baudžiamasis procesas grindžiamas šia idėja. Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymas nėra išimtis: minėta taisyklė nustatyta Baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 1 dalyje.

Šio principo esmė yra tame, kad teismas savo nuosprendyje negali naudoti formuluočių, bylojančių apie asmenų, kuriems nepareikštas kaltinimas, kaltumą dėl padaryto nusikaltimo. Teismui draudžiama priimti nuosprendį tokių asmenų atžvilgiu. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas naudoja žodį “kaltinamasis”, o ne “teisiamasis”, taip pabrėždamas, kad bylos nagrinėjimo teisme ribos apibrėžiamos būtent tuo asmeniu, dėl kurio buvo atliekamas ikiteisminis tyrimas, ir tuo pagrindu surašytas kaltinamasis aktas²⁶.

Tačiau tai labai bendro pobūdžio taisyklė. Praktikoje gi gali būti susiduriama su situacijomis, reikalaujančiomis šios taisyklės įvairiapusiško interpretavimo.

Pavyzdžiui, gali būti taip, kad bendrininkų padarytos veikos atveju tam tikrų nusikaltime dalyvavusių asmenų atžvilgiu byla yra išskirta. Tokiais atvejais teismas nuosprendyje teturi

²⁴ GIRDAUSKAS, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimas // Teisės problemos. 2005, Nr. 1/47. P. 34.

²⁵ Kaltinamojo sąvoka, teisinis statusas bei šio statuso įgijimo tvarka reglamentuojami kiekvienos konkrečios valstybės baudžiamojo proceso įstatymu. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 22 str. 2 d. nustato, kad kaltinamuoju laikomas asmuo, dėl kurio Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka yra prokuroro priimtas kaltinamasis aktas arba prokuroro nutarimas nubausti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka, arba asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla privataus kaltinimo ar pagreitinoto proceso tvarka.

²⁶ КАЛИНОВСКИЙ, К.Б.; СМЕРНОВ, А.В. *Комментарий к Уголовно-Процессуальному кодексу Российской Федерации*. Постатейный. Санкт-Петербург: Питер, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/kom-2/kom252.htm>

nurodyti, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką kartu su kitais asmenimis, nenurodant jų pavardžių. Tokia praktika paplitusi ir Lietuvos teismuose. Pavyzdžiui, Vilniaus m. pirmo apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 11 d. nuosprendyje pažymėta, kad "...kaltinamasis V.P. kartu su asmeniu, kurio atžvilgiu byla išskirta, ...padarė nusikaltimą..."²⁷. To asmens veiksmai nuosprendyje minimi tik tiek, kiek tai būtina kaltinamojo vaidmeniui darant nusikalstamą veiką apibūdinti. Bet teismų praktikoje pasitaiko ir "laisvesnio" požiūrio į ribų taisyklę atvejai. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2004 m. spalio 11 d. nuosprendyje²⁸ kelis kartus pažymėta, kad "kaltinamoji O.G. veikė bendrai su nuo ikiteisminio tyrimo pasislėpusiu V.S.", "kaltinamoji O.G. kartu su nuo ikiteisminio tyrimo pasislėpusiu V.S. susitarė įvežti prekes kontrabandos būdu", "kaltinamoji O.G. su nuo ikiteisminio tyrimo pasislėpusiu V.S. gabeno (...) prekes, melagingai nurodydami krovinių siuntėją ir gavėją", "nuosprendyje aptarti įrodymai neabejotinai įrodo kaltinamosios O.G. ir nuo ikiteisminio tyrimo pasislėpusio V.S. bendrininkavimą vykdant kontrabandą", "šiuo konkrečiu atveju vykdytojas yra vienas – pasislėpęs nuo tyrimo V.S." ir pan. Akivaizdus yra bylos nagrinėjimo teisme ribų peržengimas, nes teismas neapsiriboja vien kaltinamosios elgesio išryškinimu per V.S. veiksmus, o aiškiai pasisako dėl asmens, kuriam nėra pareikštas kaltinimas ir kuris nėra kaltinamasis tiriamojame byloje, kaltumo. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir Aukščiausiasis Teismas, pažymėjęs, kad nuosprendyje "išvada dėl kvalifikavimo (...) formuluojama kiekvienam iš kaltinamųjų. Tokia išvada dėl asmens, dėl kurio veiksmai atliekami atskiras ikiteisminis tyrimas (...) negalima"²⁹. Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad nekaltumo prezumpcijos išsaugojimo vardu nuosprendyje negali būti formuluočių liudijančių apie dar nenuteistų, nuo baudžiamosios atsakomybės neatleistų ir toje byloje neteisiamų asmenų kaltę, padarius nusikalstamą veiką. Jeigu nusikalstamą veiką kaltinamasis padarė su tokiais asmenimis, nuosprendyje jų pavardės neminimos³⁰.

Tais atvejais, kai atskiri asmenys, dalyvavę nusikalstamos veikos padaryme, yra atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės įstatymų numatytais pagrindais, teismas gali nuosprendyje aprašyti šių asmenų vaidmenį darant nusikaltimą (nurodant ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindą), jei tai turi reikšmės kaltinamojo vaidmens, jo dalyvavimo nusikalstamoje veikoje laipsnio ir pobūdžio nustatymui, jo veiksmai kvalifikavimui, kitų reikšmingų bylai aplinkybių išaiškinimui.

²⁷ Vilniaus m. pirmo apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 11 d. nuosprendis baudžiamojame byloje Nr.1-1216-365/2005.

²⁸ Vilniaus apygardos teismo 2004 m. spalio 11 d. nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1-33/2004.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr.2K-398/2005, kat.2.3.3.4.;

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr.40 "Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamąjį proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą" //Teismų praktika. Nr.19, Vilnius, 2003. P.204.

Aišku, paminėtos situacijos nėra sudėtingos ir jų išsprendimai nereikalauja didelių pastangų iš teismo. Tačiau, yra nemažai bylos nagrinėjimo teisme apribojimo asmenimis niuansų, dėl kurių teisininkai neturi vieningos nuomonės. Pavyzdžiui, toks atvejis, kai grupė asmenų padarė nusikaltimą, ir šie asmenys buvo nuteisti (ar išteisinti), tačiau tam tikro bendrininko atžvilgiu tyrimas buvo atskirtas dėl paieškos, ligos ar kitų priežasčių. Ir šio bendrininko byla nagrinėjama vėliau. Kyla nuteistų (išteisintų) asmenų, padariusių nusikaltimą bendrai su kaltinamuoju, procesinės padėties problema. Vieni mokslininkai mano, kad nuteistojo dalyvavimas baudžiamosios bylos, išskirtos bendrininko atžvilgiu, nagrinėjime teisme nėra būtinas. Pavyzdžiui, S. Tumašov mano, kad pakanka prie baudžiamosios bylos medžiagos pridėti išrašą iš teismo posėdžio protokolo su nuteistojo(-ų) parodymais, susijusiais su išskirta byla, ir teismo nuosprendžio kopiją. Pasak mokslininko, minėta medžiaga gali būti naudojama kaip viena iš įrodinėjimo priemonių³¹. Taigi, siūloma apsiriboti nuteistojo(-ų) parodymų ir teismo nuosprendžio jų atžvilgiu perskaitymu kaltinamo bendrininko teisminiame procese. Tačiau, dauguma baudžiamojo proceso specialistų laikosi nuomonės, kad remiantis tiesioginio ir žodinio teismo nagrinėjimo principu būtina užtikrinti nuteistojo(-ų) dalyvavimą bendrininko bylos nagrinėjime. Pažymėtina, kad būtent šios pozicijos laikomasi ir Lietuvos teismuose. Pavyzdžiui, Zarasų rajono apylinkės teismo 2004 m. rugpjūčio 24 d. nutartyje pažymėta, kad kaltinamosios V.D. baudžiamoji byla buvo išskirta dėl to, kad po nusikaltimo padarymo ji susirgo psichine liga. Jos du bendrininkai E.P. ir G.Č. buvo nuteisti anksčiau dėl jų visų bendrai padarytos veikos. Tačiau V.D. bylos nagrinėjimo teisme metu E.P. ir G.Č. dalyvavo ir davė parodymus³².

Skiriasi teisininkų nuomonės ir dėl nuteistojo procesinės padėties. S.Tumašov mano, kad nuteistasis turi būti apklausiamas pagal taisykles, reglamentuojančias liudytojo apklausą, tačiau jam neturi būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už melagingus parodymus arba atsisakymą ar vengimą duoti parodymus. Tačiau teismų praktikoje dominuoja nuomonė, kad kadangi tokiais atvejais nuteistasis turi visgi liudytojo, o ne kaltinamojo statusą, tai jis negali atsisakyti duoti parodymus. Pavyzdžiui, kaip matyti iš Lietuvos teismų teisiųjų posėdžių protokolų, nuteistiesiems, dalyvaujantiems savo bendrininkų atskirtų bylų teisminiame nagrinėjime, išaiškinama jų pareiga duoti teisingus parodymus, ir jie įspėjami dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingus

³¹ ТУМАШОВ, С.А. *Проблемы соединения и выделения уголовных дел на предварительном расследовании.* – Диссертация на соискание степени канд.юр.наук. – Волгоград, 1998. Cituota pagal: ВОРОНИНА, Н.Ф.; ВОРОНИН, С.Э. Усмотрение прокурора и пределы судебного разбирательства // Уголовный процесс. 2005, Nr.6.

³² Zarasų rajono apylinkės teismo 2004 m. rugpjūčio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-84-02/2004.

parodymus. Taigi teismas elgiasi pagal Baudžiamojo proceso kodekso 277 straipsnio taisykles, tai yra prilygina nuteistuosius prie liudytojų³³.

Šiai pozicijai prieštarauja kitos teorijos atstovai, kurie mano, kad nuteistųjų dalyvavimas teisiama jame posėdyje, turint liudytojų statusą, yra neįmanomas. Dalyvavusių nusikalstamos veikos padaryme ir dėl to nuteistų asmenų padėtis esmingai skiriasi nuo liudytojo padėties: liudytoją šios pozicijos šalininkai suvokia kaip neturintį nieko bendro su padarytu nusikaltimu, tuo tarpu kai nuteistasis tiesiogiai dalyvavo veikos padaryme ir yra kaltinamojo bendrininkas. Ir kaltinamasis, siekdamas pagerinti savo padėtį, gali parodyti apie tokias aplinkybes, kurios blogina nuteistojo padėtį lyginant su jau paskelbtu jo atžvilgiu nuosprendžiu. Todėl pastarasis turi turėti galimybę gintis dalyvaujant procese: jam turi būti suteiktos teisė nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus kaltinamajam, teisė teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, teisė pateikti prašymus ir pan. D.Drobinin pažymi: "...nuteistasis lieka suinteresuotu bylos baigtimi asmeniu, ir būtent todėl jis turi turėti visas kaltinamojo teises"³⁴.

Ši pozicija, be abejo, verta dėmesio. Nuteistasis negali būti laikomas liudytoju to nusikaltimo, kuriame pats dalyvavo kaip bendrininkas ir už kurio padarymą jam kilo baudžiamoji atsakomybė. Teisiniu požiūriu nuteistasis yra kaltinamasis, kurio atžvilgiu jam priimtas apkaltinamasis nuosprendis.

Tačiau, manyčiau, tokia pozicija kritikuotina. Juk jeigu nuteistasis turės visas kaltinamojo teises, jis turės galimybę teikti įrodymus ir reikalauti juos tirti, siekdamas įrodyti savo nekaltumą. O tai prieštarauja įstatymo nustatytos bylos nagrinėjimo teisme ribų taisyklei, pagal kurią byla gali būti nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiama jame posėdyje. Be to, jeigu nuteistasis turės kaltinamojo statusą byloje, bus pažeistas vienas pagrindinių baudžiamojo proceso principų, o būtent, "non bis in idem" principas – niekas negali būti baudžiamas antrą kartą už tą pačią veiką.

Kaip jau minėjau, nuteistasis dalyvauja "svetimoje" byloje, tačiau turint omeny jo suinteresuotumą bylos baigtimi (juk gali būti taip, kad dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių jo byla bus atnaujinta), jam turi būti suteiktos teisės, kuriomis jis negalėjo pasinaudoti per "savo" bylos nagrinėjimą, t. y. teisė dalyvauti bendrininko atžvilgiu vykdomame bylos nagrinėjime ir teisė užduoti jam klausimus. Nuteistasis gali būti apklaustas apie nusikalstamos veikos aplinkybes, tačiau,

³³ *Ibidem*

³⁴ ДРОБИНИН, Д.В. *Соединение и выделение уголовных дел как гарантия их всестороннего, полного и объективного исследования* - Диссертация на соискание звания кандидата юридических наук. – Самара, 1999. Стр. 163-164. Cituota pagal: ВОРОНИНА, Н.Ф.; ВОРОНИН, С.Э. Усмотрение прокурора и пределы судебного разбирательства // Уголовный процесс. 2005, № 6.

turint omeny “non bis in dem” principą, jam turi būti suteikta galimybė atsisakyti duoti parodymus. Taigi, toks asmuo turėtų turėti specifinį procesinį statusą: savotišką “tarpinį” tarp liudytojo ir kaltinamojo. Ir esminis momentas yra tame, kad tokio asmens veiksmai jokių būdu neturi būti tiriami per kaltinimo prizmę. Šio veiksmo paskirtis būtų tik padėti teismui išryškinti kaltinamojo veiksmų specifiką ir kryptį. Praktikoje gi, nors Baudžiamojo proceso kodeksas neišskiria nuteistųjų procesinės padėties specifikos ir šių asmenų teisės ir pareigos nėra atskirai apibrėžtos laisvės duoti parodymus prasme, teismai visgi stengiasi neišeiti iš bylos nagrinėjimo ribų. Būtent taip vyko teisminis nagrinėjimas minėtoje baudžiamojoje byloje Nr. 1-84-02/2004: nutartyje aprašytos nuteistųjų E.P. ir G.Č. parodymai nukreipti tik į kaltinamosios V.D. veiksmų apibūdinimą, teismas nevertino pačių E.P. ir G.Č. veiksmų, o tik naudojo jų parodymus motyvuojant savo sprendimą dėl V.D. kaltumo.³⁵

Taip pat egzistuoja tam tikri sunkumai sprendžiant klausimą dėl bylos nagrinėjimo teisme ribų, kai egzistuoja asmenys, susiję su padaryta nusikalstama veika, bet nenustatyti ikiteisminio tyrimo metu. Aišku, kad jie negali dalyvauti teismo procese, vykstančiame jų nustatytų bendrininkų atžvilgiu. Tuomet tokie asmenys turi būti fiksuojami kaltinamojo(-ųjų), nukentėjusiojo, liudytojų parodymuose, o nuosprendyje jie turi figūruoti, kaip nenustatyti ikiteisminio tyrimo metu. Pavyzdžiui, būtent tokią formuluotę (tai yra “...kartu su ikiteisminio tyrimo metu nenustatytu asmeniu...”) naudojo teismas, aprašinėdamas kaltinamojo veiksmus nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1-532-503/06³⁶.

Nėra vieningos nuomonės ir dėl kito bylos nagrinėjimo teisme ribų aspekto, o būtent, kaip ši taisyklė veikia asmenų, turinčių tam tikrus imunitetus, ir, visų pirma, – diplomatinį imunitetą, atžvilgiu.

Proceso veiksmai su tokiais asmenimis gali būti atlikti tik jų sutikimu ar prašymu. Skirtingai nuo asmenų, turinčių kitų rūšių imunitetus, subjektai, turintys diplomatinį imunitetą, sutinkamai su tarptautinės teisės normomis (pavyzdžiui, 1961 m. Vienos konvencija dėl diplomatinėlių santykių) ir nacionalinės teisės normomis (pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 5 straipsnio 3 dalimi) negali būti baudžiamąja tvarka persekiojami už nusikalstamą veiką, padarytą valstybės, kur jie turi diplomato statusą, teritorijoje. Jiems negali būti taikomos procesinės prievartos priemonės, jie negali būti sulaikyti ar suimti. Šių asmenų baudžiamasis persekiojimas galimas tik tuomet, kai teisės aktų nustatyta tvarka jų imunitetas panaikinamas. Jeigu turintis diplomatinį imunitetą asmuo padaro nusikaltimą kartu su tokio imuniteto neturinčiu asmeniu, tai diplomato

³⁵ Zarasų rajono apylinkės teismo 2004 m. rugpjūčio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-84-02/2004.

³⁶ Vilniaus m. antro apylinkės teismo 2006 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-532-503/06.

atžvilgiu baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas atitinkamų nacionalinių procesinių normų pagrindu (Lietuvoje tai nustato Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 3 punktas).

Pagal susiklosčiusias tarpvalstybinių santykių tradicijas diplomatas, padaręs nusikaltimą, skelbiamas *persona non grata*, tai yra nepageidaujamu asmeniu, ir išsiunčiamas iš šalies. Todėl jo dalyvavimas bylos nagrinėjime teisme yra neįmanomas, ir, vadinasi, nėra prasmės nustatinėti jo teisinį statusą teismo posėdyje, vykdomame jo bendrininko atžvilgiu. Taigi, toks subjektas negali dalyvauti procese, negali būti kaltinamuoju, ir atitinkamai, jo neteisėti veiksmai negali būti teismo nagrinėjimo objektu, net jeigu tokie jo veiksmai yra susiję su kaltinamo bendrininko veika. Tačiau, ką daryti, jeigu turinčio imunitetą subjekto veiksmus neįmanoma atskirti nuo kaltinamojo veiksmų ir neįmanoma nepaminėti nuosprendyje bendrą jų abiejų veiksmų pobūdį? A.Prošliakovo nuomone, tokiais atvejais nuosprendyje negalima viešinti minėtų subjektų asmeninius duomenis. Jeigu veika padaryta bendrai su turinčiu diplomatinį imunitetą asmeniu, tai pagal tarpvalstybinio etiketo papročius nuosprendyje, priimto neturinčio tokio imuniteto bendrininko atžvilgiu, galima paminėti diplomato tarnybinių padėtį arba priklausomybę tam tikrai valstybei, neužsiminant pavardės ir, jeigu įmanoma, nekonkretizuojant jo neteisėtų veiksmų³⁷.

Paminėtinas dar vienas aspektas. Labai dažnai šalia kaltinamojo galima išskirti grupę subjektų, kurių veiksmai yra glaudžiai susiję su kaltinamojo padaryta veika, esančia bylos nagrinėjimo teisme objektu. Į tokią grupę įeina subjektai, kurių neteisėti veiksmai buvo kaltinamojo padarytos veikos dingstis, arba asmenys, kurių neteisėti veiksmai betarpiškai įtakoja kaltinamajam inkriminuojamos veikos įrodytumą. Tokių subjektų veiksmai gali būti neteisėti, bet neužtraukiantys baudžiamosios atsakomybės. Ir tokių asmenų elgesio tyrimo ribų nustatymas yra būtinas, visų pirma, jų teisių ir interesų apsaugai užtikrinti.

Praktiškai visų valstybių baudžiamajame įstatyme yra numatyta eilė nusikalstamų veikų, už kurių padarymą baudžiamoji atsakomybė gali būti sumažinta ar visai neiškilti, jeigu asmens neteisėti veiksmai buvo išprovokuoti nukentėjusiojo ar kitų asmenų neteisėtais veiksmais. Čia turimi omeny tokie atvejai, kai, pavyzdžiui, nužudymas ar sunkus sveikatos sutrikdymas afekto būsenoje arba peržengiant būtinosios ginties ribas, arba kai veikos padarymą įtakojo nukentėjusiojo dažnai naudojamas smurtas, šantažas, įvairaus pobūdžio provokacijos.

Minėtų rūšių bylose teismui dažnai tenka spręsti klausimą dėl nukentėjusiojo ar kitų asmenų (tai yra ne kaltinamojo) neteisėtų veiksmų nagrinėjimo teisme leistinumą ir tokio nagrinėjimo ribų,

³⁷ ПРОШЛЯКОВ, А.Д. *Взаимосвязь материального и процессуального уголовного права*. Екатеринбург, 1997. Р. 192.

o taip pat dėl šių veiksmų atspindėjimo nuosprendyje. Šios procesinės situacijos dažnai priverčia keisti kaltinimo apimtį baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu. Tokiais kaltinimo pakeitimo teisme pavyzdžiais gali būti situacijos, kai kaltinimas nužudymu keičiamas į kaltinimą nužudymu peržengus būtinosios ginties ribas arba kaltinimas sunkiu sveikatos sutrikdymu keičiamas į kaltinimą sunkiu sveikatos sutrikdymu peržengus būtinosios ginties ribas. Praktikoje dažnai atsitinka, kad ikiteisminio tyrimo metu neteisėti nukentėjusiojo veiksmai nėra tiriami. Todėl, vardan teisingo ir pagrįsto nuosprendžio priėmimo, teismas, nustatęs aplinkybes, liudijančias apie kaltinamojo veiksmuose esančius būtinosios ginties požymius, privalo šiuos požymius iširti ir nustatyti nukentėjusiojo ar kito asmens (ne kaltinamojo) neteisėtų veiksmų atlikimo faktą. Tačiau įstatymo nustatytos baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos draudžia tyrinėti asmenų, byloje neįvardintų kaltinamaisiais, kaltumo klausimą ir nuosprendyje nustatyti tokių asmenų padarytos nusikalstamos veikos faktą. Pažymėtina, kad praktikoje teismai laikosi šios tvarkos. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr.1-418-626/05 A.C. buvo kaltinamas pagal Baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalį ir 145 straipsnio 1 dalį, dėl to, kad padarė nukentėjusiam Z.G. nežymų sveikatos sutrikdymą bei grasino jį nužudyti. Teismas konstatavo, kad veika buvo padaryta konflikto tarp A.C. ir Z.G. metu. Byloje yra duomenų, kad ir kaltinamajam buvo padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas. Tačiau teismas nuosprendyje nukentėjusiojo veiksmų nevertino ir apsiribojo abstrakčiu fakto konstatavimu, kad “A.C. sužalojimai vertinami nežymiu sveikatos sutrikdymu”³⁸.

Be abejo, teismas privalo tyrinėti nukentėjusiojo veiksmus ir fiksuoti grėsmės kaltinamojo gyvybei faktą ar kitas “naudingas” kaltinamajam aplinkybes. Tai privalu daryti vadovaujantis principu, kad būtina nustatyti visas tiek lengvinančias bylos aplinkybes, tiek ir aplinkybes, šalinančias veikos baudžiamumą. Tačiau tai nereiškia, kad teismui leidžiama vertinti nukentėjusiojo veiksmus per baudžiamojo įstatymo prizmę. Toks vertinimas turi būti nukreiptas tik į kaltinamojo elgesio priešasčių suvokimą. Taigi, teismo sprendime yra neleistinos formuluotės, kalbančios apie nukentėjusiojo kaltumą nagrinėjamoje byloje. Teismo sprendimuose (ypatingai sprendimuose bylose dėl nusikaltimų padarytų afekto būsenoje) neturėtų būti tokių kalbos posakių, kurie byloja apie nukentėjusiojo ar kito asmens (ne kaltinamojo) veiksmus, galinčius sudaryti konkrečios nusikalstamos veikos sudėtį, kaip apie teisme nustatytą ir įrodytą faktą, pavyzdžiui, “sistemiškai mušdavo”, “kankino”, “žiauriai elgėsi” ir pan.

Pabrėžtina, kad afekto būseną gali būti sąlygota prievarta, pasityčiojimu, sunkiu įžeidimu, kitais amoraliais nukentėjusiojo veiksmais. O šie veiksmai, savo ruožtu, sudaro eilės nusikaltimų

³⁸ Vilniaus rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-418-626/05.

sudėčių objektyvią pusę. Pavyzdžiui, “prievartos panaudojimas” yra plėšimo, išžaginimo, turto prievartavimo sudėties objektyviosios pusės elementas. Todėl minėtų formuluočių panaudojimas teismo sprendime pažeidžia bylos nagrinėjimo teisme ribų taisyklės esmę. Manoma, tokiais atvejais reikėtų apsiriboti tik fakto, kas nukentėjusiojo elgesys išprovokavo kaltinamojo veiksmus, konstatavimu. Tuo atveju, jeigu teismas mano, kad nukentėjusiojo veiksmai gali atitikti Baudžiamojo kodekso Specialiojoje dalyje nustatytos nusikalstamos veikos sudėtį, jis turi elgtis sutinkamai su Baudžiamojo proceso kodekso 257 straipsnyje nustatyta tvarka, tai yra motyvuota nutartimi pranešti apie tai prokurorui.

Apibendrinant šiame darbo skyriuje išdėstyta medžiaga, pabrėžtina, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme apribojimo asmenimis taisyklė yra viena pagrindinių prielaidų teisingo ir sąžiningo baudžiamojo proceso, kuri deklaruoja kiekviena teisinė valstybė, tame tarpe ir Lietuva. Teisingas šio baudžiamojo proceso instituto suvokimas ir griežtas jo reikalavimų laikymasis įgalina iki minimumo sumažinti klaidų ir piktnaudžiavimų galimybes ir to pasėkoje garantuoti baudžiamojo proceso tikslų įgyvendinimą.

1.3. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme apribojimas kaltinimo turiniu

Baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme vyksta tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ta byla perduota nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Tai reiškia, kad bylos nagrinėjimas vyksta tuose rėmuose, kuriuos nustato kaltinamasis aktas ir teisėjo nutartis perduoti bylą nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Pakeisti kaltinimo turinį galima tik tuomet, jeigu nėra pažeidžiama jo teisė į gynybą.

Kaltinimo turinys apima savyje nusikalstamos veikos faktinius ir juridinius požymius bei jos teisinę kvalifikaciją: padarytos nusikalstamos veikos vietą, laiką, būdus, padarinius, tikslą, motyvus, kitas reikšmingas aplinkybes, taip pat duomenis apie nukentėjusįjį, aplinkybes, galinčias turėti įtakos kaltinamojo atsakomybei, tikslų veikos kvalifikavimą (tai yra nurodymą, kokia baudžiamojo įstatymo norma nusako padarytos veikos baudžiamumą). Taigi, būtent kaltinimo turinys yra teismo tyrimo objektas, ir būtent jis sąlygoja bylos nagrinėjimo teisme ribas. Šios taisyklės veikimą iliustruoja baudžiamosios bylos Nr.1-126-371/2005 nagrinėjimas Šalčininkų rajono apylinkės teisme. R.K. buvo kaltinamas pagal Baudžiamojo kodekso 253 straipsnio 1 dalį ir 145 straipsnio 1 dalį dėl to, kad neteisėtai disponavo, laikė ir nešiojo šaunamąjį ginklą bei šaudmenis ir grasino nužudyti nukentėjusįjį A.M., esant pakankamam pagrindui manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas. Šioje byloje nukentėjusiąją buvo pripažinta ir D.L., kuri grasinimų A.M. metu buvo šalia pastarąją, ir kuri pateikė Šalčininkų rajono policijos įstaigai prašymą patraukti R.K. baudžiamojon

atsakomybėn pagal Baudžiamojo kodekso 145 straipsnio 1 dalį dėl grasinimų ją nužudyti. Analogiško turinio prašymą D.L. pateikė teismui baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu. Tačiau teismas nuosprendyje³⁹ pasisakė, jog “bylos nagrinėjimo metu paaiškėjo, kad ikiteisminio tyrimo metu neišspręstas klausimas dėl D.L. pareiškimo patraukti R.K. pagal Baudžiamojo kodekso 145 straipsnio 1 dalį, jam nepareikštas kaltinimas dėl jo tyčinių veiksmų, nukreiptų D.L. atžvilgiu (...), grasinant ją nužudyti”, todėl teismas negali išplėsti kaltinimo turinio ir pripažinti R.K. kaltu padaręs nusikalstamą veiką D.L. atžvilgiu. Teismas priėmė nutartį, kuria pranešė prokurorui, kad kaltinamasis gali būti padaręs kitą nusikalstamą veiką. Toks teismo sprendimas visiškai atitinka Baudžiamojo proceso nustatytą tvarką (Baudžiamojo proceso 267 straipsnis) ir baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų principą, nes buvo pagrindas manyti, kad R.K. yra padaręs tam tikrus veiksmus D.L. atžvilgiu, kurie gali atitikti baudžiamajame įstatyme nustatytą nusikalstamos veikos sudėtį, tačiau šie veiksmai nebuvo jam pareikšto kaltinimo dalykas ir todėl negalėjo būti nagrinėjimo teisme objektu. Pridurtina, kad apeliacinės instancijos teismas visiškai sutiko su pirmos instancijos teismo argumentais, ko pasėkoje atmetė nukentėjusiosios D.L. apeliacinį skundą, ir pareiškė, kad “pagal Baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnį byla teisme nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių jį perduota nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Iš kaltinamojo akto matyti, kad R.K. buvo kaltinamas grasinimu nužudyti *tik* A.M. (...). R.K. nebuvo kaltinamas padaręs kokią nors nusikalstamą veiką D.L. atžvilgiu”⁴⁰.

Tačiau, teismas įrodymų tyrimo procese gali išsiaiškinti, kad tam tikros aplinkybės nebuvo nenustatytos ikiteisminio tyrimo metu, arba kad nustatytos aplinkybės tokiomis laikomos nepagrįstai, arba kad kaltinimas buvo suformuluotas netiksliai, arba padarytos veikos kvalifikavimas yra klaidingas. Tokiais atvejais yra pagrindas keisti kaltinimo turinį, o tai reiškia, - ir bylos nagrinėjimo teisme atitinkamas ribas. Paprastai baudžiamojo procese įstatyme yra nustatomos sąlygos, esant kurioms galimas minėtų ribų pakeitimas. Teisinėje valstybėje vienas pagrindinių tokio pakeitimo reikalavimų turi būti maksimali proceso dalyvių teisių apsauga. O tai reikštų, kad teismas gali pakeisti kaltinimą ir kvalifikuoti kaltinamojo veiksmus pagal kitą baudžiamojo įstatymo normą, o taip pat kvalifikuoti atskirus nusikalstamos veikos epizodus pagal baudžiamojo įstatymo normą, pagal kurią kaltinamajam nebuvo pareikšti kaltinimai kaltinimo akte, tik tuomet, kai visapusiškai užtikrinama kaltinamojo teisė gintis.

Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme sąlygos pakeisti bylos nagrinėjimo teisme ribas išvardintos Baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalyje. Neįspėjus kaltinamojo iš anksto,

³⁹ Šalčininkų rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-126-371/2005.

⁴⁰ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-495/2006.

teismas gali keisti kaltinimo turinį tik tuomet, kai kaltinamojo veiksmai nėra perkvalifikuojami pagal "sunkesnę" baudžiamojo įstatymo normą arba naujai nustatytos aplinkybės esmingai nesiskiria nuo išvardintų kaltinamajame akte.

Taigi, pirma sąlyga siejama su sunkesniu kaltinimu. Baudžiamojo proceso teisės teorijoje⁴¹ laikoma, kad sunkesnis kaltinimas yra tada, kai:

1) teisiniam kaltinamojo veikslių vertinimui pritaikoma kita baudžiamojo įstatymo norma (kitas straipsnis, kita straipsnio dalis ar kitas punktas), kurios sankcija numato griežtesnę atsakomybę (tai yra bausmės minimali ir/ar maksimali ribos yra didesnės arba numatoma papildoma bausmė);

2) į kaltinimą įtraukiami papildomi epizodai ar faktai, sąlygojantys kaltinimo pakeitimą į sunkesnį, arba keičiantys faktinę kaltinimo apimtį, nors ir nekeičiantys teisiamojo neteisėtų veikslių teisinio įvertinimo.

Kita sąlyga siejama su padaryto nusikaltimo faktinėmis aplinkybėmis. Teisiamajame posėdyje gali būti nustatytos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, kurios iš esmės skiriasi nuo išdėstytų kaltinamajame akte. Taip bus tada, kad nustatoma, jog skiriasi nusikaltimo atlikimo vieta, laikas, būdas, kaltės forma. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas šiuo klausimu pasisakė taip: "Pakeistas kaltinimas savo faktinėmis aplinkybėmis laikomas esmingai skirtingu nuo pradinio kaltinimo, kai žymiai pasikeičia nusikaltimo, pagal kurį pareikštas kaltinimas, faktinės aplinkybės: prisideda to paties nusikaltimo epizodai, iš esmės pasikeičia nusikalstamų veikų apimtis, nusikaltimo padarymo laikas, vieta, būdas ir pan., jeigu tai turi įtakos veikos kvalifikacijai, bausmei ar kitaip suvaržo teisiamojo teisę į gynybą"⁴². Be abejo, nėra vienintelio recepto, nusakančio, kada naujai nustatytos aplinkybės yra esmingai skirtingos. Teismas kiekvienu konkrečiu atveju turi spręsti, ar naujai nustatytos aplinkybės iš esmės skiriasi nuo išdėstytų kaltinime ir ar yra pagrindas keisti kaltinimą.

Svarbus yra ne tik faktinių aplinkybių pasikeitimo mastas, bet ir šio pasikeitimo turinys. Kitaip sakant, būtina suvokti, ar tam tikrų faktų pakeitimas gali turėti įtakos kaltinamojo veikos kvalifikavimui ir tuo pasėkoje jo teisės į gynybą užtikrinimui. Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo bylą, kurioje pirmos instancijos teismo nuosprendis buvo skundžiamas tuo pagrindu, jog buvo peržengtos bylos nagrinėjimo ribos, nes asmuo buvo nuteistas už vagystę, įsibrovus į patalpą,

⁴¹ ŠUMSKAS, A. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2002. P.187.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr.32 "Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279-282 str.) //Teismų praktika. Nr.16, Vilnius, 2001. P. 351.

padarytą kitokiu būdu, nei nurodyta kaltinamajame akte⁴³. Kasatorius teigė, kad pirmos instancijos teismas, nustatęs kitoki įsilaužimo į patalpą būdą, nei buvo nurodyta kaltinamajame akte, ir priėmęs apkaltinamąjį nuosprendį, remiantis šiomis naujai nustatytomis aplinkybėmis, pažeidė Baudžiamojo proceso 255 straipsnio reikalavimus bei kaltinamojo teisę žinoti kaltinimo pagrindą. Tačiau Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad įsilaužimo į patalpą būdo sąvoka nėra tapati nusikaltimo padarymo būdo sąvokai. Šiuo atveju veikos kvalifikavimui įtakos turėjo būtent vagystės padarymo būdas, arba, kitaip sakant, tas faktas, kad vagystė padaryta įsibrovus į patalpą. Ir pakeičiant įsilaužimo į patalpą būdą, nusikaltimo padarymo būdas kaip vagystės, padarytos įsibraunant į patalpą, objektyviosios pusės požymis, dėl to nesikeičia. Tuomet nėra jokio pagrindo tvirtinti, kad teismas pažeidė bylos nagrinėjimo ribojimo kaltinimo turiniu ribų taisyklę. Kaltinimo turinys liko tas pats, kadangi įsilaužimo būdo pakeitimas neturėjo absoliučiai jokios įtakos kaltinamojo veikos kvalifikavimui ir, atitinkamai, jo teisės į gynybą realizavimui.

Be abejo, faktinių aplinkybių esminio skirtumo teisingas vertinimas yra labai svarbus veiksnys. Kaip jau minėjau, teismo nagrinėjimo "limitavimas" siejamas, visų pirma, su teisingo proceso principu ir asmens teisių į gynybą garantijomis. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos⁴⁴ (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 3 dalies a punktas nustato, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turi teisę būti nedelsiant ir išsamiai informuotam apie jam reikiamo kaltinimo pobūdį ir pagrindą. Be abejo, ši norma taip pat veikia, kai kaltinimas keičiamas: asmuo turi būti skubiai ir detalai informuotas apie jam naujai reikiamą kaltinimą.

Galimi du kaltinimo keitimo variantai: kaltinimas keičiamas arba į sunkesnę, arba į lengvesnę. Kas yra sunkesnis kaltinimas, jau buvo minėta. Lengvesnis kaltinimas bus tuomet, kai⁴⁵:

- 1) teisiniam kaltinamojo veiksmų vertinimui pritaikoma kita baudžiamojo įstatymo norma (kitas straipsnis, kita straipsnio dalis ar kitas punktas), kurios sankcija numato švelnesnę atsakomybę (tai yra bausmės minimali ir/ar maksimali ribos yra mažesnės, nebenumatoma papildoma bausmė);
- 2) iš kaltinimo šalinami tam tikros nusikalstamos veikos ar jos atskiri epizodai ar faktai, sudarantys pagrindą sunkesniai kaltinimui (pavyzdžiui, grupiškumas, kartotinumai)

Taigi, nežiūrint į keitimo kryptį, susiduriama su skirtingu kaltinimo turiniu. Tokiu būdu, būtų logiška pripažinti kaltinamojo teisę būti informuotam apie bet kokį kaltinimo pakeitimą, nes

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-357/2006, kat. 1.1.6.3.; 2.3.3.4.

⁴⁴ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr.11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 //Valstybės žinios. 2000, Nr.69-3016.

⁴⁵ ŠUMSKAS, A. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2002. P.187.

skirtingas kaltinimo turinys gali sąlygoti ir kitą gynybos taktiką bei būdus. Tai reikštų, kad bet koks kaltinimo keitimas gali tiesiogiai įtakoti asmens teisę į kokybišką gynybą.

Tačiau, Baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalyje nustatytos kaltinimo keitimo sąlygos nenustato draudimo keisti kaltinimą į lengvesnį be išankstinio kaltinamojo įspėjimo (jeigu iš esmės nesikeičia faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės). Baudžiamojo proceso specialistai, remdamiesi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, šioje vietoje išvelgia rimtą problemą. Jie pabrėžia, jog “Europos Žmogaus Teisių Teismas ...yra nurodęs, kad kaltinamojo teisė į gynybą ir teisė į teisingą procesą yra suvaržoma, jeigu jam nepranešama iš anksto apie kaltinimo pakeitimo galimybes, neatsižvelgiant į tai, kaip kaltinimas keičiamas, nes bet kuriuo atveju atimama kaltinamojo teisė gintis nuo kito, nors ir lengvesnio, tačiau teisiama jame posėdyje nenagrinėto kaltinimo”⁴⁶. Taigi, asmuo bet koku atveju turi žinoti, kuo jis kaltinamas, ir turėti protingą (laiko prasme) terminą pasiruošti naujai gynybai. Tačiau egzistuoja ir tokia nuomonė, kad šios aksiomos negalima suprasti per daug tiesiai, nes tai gali sudaryti sąlygas piktnaudžiavimui minėta teise. Būtina labai aiškiai suvokti, kada nėra būtina kaltinamajam pranešti apie kaltinimo keitimą į lengvesnį. Pagrindinis kriterijus tokioje situacijoje būtų klausimas, ar pažeidžiama asmens teisė į gynybą. Keičiant kaltinimą į lengvesnį asmens gynyba gali nukentėti tik tuomet, kai pasikeičia faktinės aplinkybės, nes jeigu kaltinimo apimtis tik susiarėja pirminio kaltinimo ribose, asmuo vargu ar galėtų skųstis, kad jo teisė į tinkamą gynybą buvo suvaržyta. Pavyzdžiui, jeigu asmuo buvo kaltinamas tuo, kad neteisėtai gamino ir platino *labai didelį* kiekį narkotinių medžiagų (Baudžiamojo kodekso 260 straipsnio 3 dalis), o pripažintas kaltu dėl to, kad neteisėtai gamino ir platino *didelį* kiekį narkotinių medžiagų (Baudžiamojo kodekso 260 straipsnio 2 dalis), tai tvirtinti, kad dėl šio pakeitimo būtų pasikeitusi visa jo gynybos taktika, nėra jokio pagrindo. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, kuris pažymėjo, kad jog “...teisė būti informuotam apie kaltinimo pobūdį bei pagrindą turi būti vertinama, atsižvelgiant į kaltinamojo teisę pasiruošti gynybai”⁴⁷. Jeigu kaltinimas, kuriuo remiantis yra priimamas nuosprendis, yra *tapatus* pirminiam kaltinimui, ir asmens gynyba dėl to jokių būdų negalėjo būti apsunkinta, nėra būtina informuoti kaltinamąjį, laikantis visų kaltinimo keitimo teisme procesinių taisyklių. Tačiau, reikia pažymėti, kad pastaruoju metu Europos Žmogaus Teisių Teismas vis griežtina savo požiūrį į nevaržomą kaltinimo keitimą teisme. Apie Teismo pozicijos šiuo klausimu dinamiką bus paminėta toliau.

⁴⁶ *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.398.

⁴⁷ GIRDAUSKAS, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimai // Teisės problemos. 2005, Nr.1/47. P. 27.

Pabrėžtina, kad pakeitus kaltinimą bylos nagrinėjimo teisme ribų taisyklė nenustoja veikti. Tolesnis teisminis nagrinėjimas taip pat gali būti vykdomas tik dėl tų nusikalstamų veikų, kurios yra išvardintos naujame kaltinime.

Pridurtina, kad sprendžiant klausimą dėl nagrinėjimo teisme apribojimo kaltinimo turiniu, negalima pamiršti apie kitą "ribų taisyklės" aspektą, tai yra bylos nagrinėjimo teisme rėmus, apibrėžtus asmenimis. Pavyzdžiui, galima tokia situacija, kai teismo posėdžio metu nustatomos skirtingos faktinės aplinkybės: teismas, remiantis savo vidiniu įsitikinimu, įvertina įrodymus ir nustato, kad kaltinamojo neteisėtų veiksmų tiesioginė priežastis buvo provokuojantys nukentėjusiojo veiksmai. Tai, savo ruožtu, įgalina kitaip vertinti kaltinamojo elgesį. Nuosprendyje teismas turi nurodyti aplinkybes būtent taip, kaip jos buvo nustatytos teisiama jame posėdyje. Bet, kaip ir bylos nagrinėjimo teisme apribojimo asmenimis atveju, teismas negali vertinti nukentėjusiojo veiksmus per baudžiamąjį įstatymo prizmę ir naudoti formuluotes, bylojančias apie nukentėjusiojo kaltumą dėl tam tikros nusikalstamos veikos padarymo.

Apibendrinant šiame darbo dalyje išdėstytą medžiagą darytina išvada, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos tiesiogiai priklauso nuo kaltinimo. Kaltinimas yra bylos nagrinėjimo teisme išeities pozicija. Keičiasi kaltinimas - atitinkamai keičiasi bylos nagrinėjimo teisme ribos. Ir kadangi šie rėmai yra kaltinamojo teisių garantija, būtina suprasti, kada yra galimas kaltinimo keitimas, kas gali inicijuoti šį procesą. Todėl, visų pirma, reikia suvokti paties kaltinimo, kaip teisinės kategorijos, prigimtį.

2. KALTINIMAS IR JO PAKEITIMAS BAUDŽIAMOSIOS BYLOS NAGRINĖJIMO TEISME METU

2.1. Kaltinimo samprata ir esmė

Kaltinimas visada buvo laikomas viena iš centrinių baudžiamojo proceso kategorijų. Praktiškai visi šios srities mokslininkai, teisininkai laikosi požiūrio, kad kaltinimas duoda akstiną, impulsą visų kitų baudžiamojo proceso funkcijų atsiradimui ir vystymuisi, kad būtent kaltinimas yra baudžiamojo proceso veiklos paleidimo mechanizmas. Pavyzdžiui, kaltinimas buvo įvardijamas kaip “baudžiamojo proceso...varomoji jėga”⁴⁸, “spyruoklė, kurios veikimas sąlygoja proceso vystymąsi, baudžiamosios bylos judėjimą per pakopas”⁴⁹. Pasak žymaus Rusijos teisininko I.Fojnickij “kaltinimas sudaro esmingai svarbią baudžiamosios bylos dalį, nes sąlygoja teismo nagrinėjimo turinį ir kryptį”⁵⁰. Kaip visiškai pagrįstai pažymėjo L.Karnejeva, “kaltinimas – tai būtinas teisingumo vykdymo baudžiamajame procese elementas. Be jo negali būti tiek gynybos funkcijos, tiek ir paties teisingumo”⁵¹. Taigi, kaltinimas yra savarankiškas procesinis institutas, kuris, nusakant bylos nagrinėjimo teisme turinį ir kryptį, apibrėžia baudžiamosios bylos tyrimo kontūrus ir tuo pačiu sąlygoja teisingumo vykdymo mechanizmo suveikimą.

Tuo tarpu pati kaltinimo sąvoka traktuojama labai skirtingai. Žodis “kaltinimas” gali turėti kelias reikšmes. Pirma, jis gali būti suprantamas kaip kaltinamoji tezė, arba, kitaip tariant, kaltinimo dalykas, turinys, tai yra teigimas apie asmens kaltumą konkrečios nusikalstamos veikos padarymu. Anot F.Fatkulino, kaltinimas – “tai byloje nustatytą ir kaltinamajam inkriminuojamų pavojingų bei priešingų teisei faktų, sudarančių konkrečios nusikalstamos veikos, už kurią asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir turi būti nubaustas, sudėties esmę, visumą”⁵². Būtent šia prasme žodis kaltinimas vartojamas išsireiškimuose “pareikšti kaltinimą”, “pakeisti kaltinimą”. Galima pasakyti, kad taip kaltinimas apibūdinamas materialiuoju aspektu. Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas kaltinimą apibūdina taip pat materialiuoju aspektu: “bylose *Delkur prieš Belgiją* ir *Djuer prieš Belgiją* Teismas pareiškė, kad baudžiamasis kaltinimas gali būti apibūdinamas kaip asmeniui kompetentingos institucijos įteikiamas oficialus pranešimas, kad jis kaltinamas

⁴⁸ СТРОГОВИЧ, М.С. *Уголовное преследование в советском уголовном процессе*. Москва: Госюриздат, 1951. P.56.

⁴⁹ ЧЕЛЬЦОВ, М.А. *Советский уголовный процесс*. Москва: Госюриздат, 1951. P.88.

⁵⁰ ФОЙНИЦКИЙ, И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т.2/ Под ред. А.В.Смирнова. Санкт-Петербург: Альфа, 1996. Prieiga per internetą: <<http://kalinovsky-k.narod.ru/b/foinitsky/t-2/index.htm>>

⁵¹ *Советский уголовный процесс*. Под ред. Л.М.Карнеевой, П.А.Лупинской, И.В.Тыричева. Москва: Юридическая литература, 1980. Psl.17.

⁵² ФАТКУЛЛИН, Ф.Н. *Изменение обвинения*. Москва: Юридическая литература, 1971. P.11.

padaręs nusikalstamą veiką”⁵³. Materialiaja prasme kaltinimas apibūdinamas ir Rusijos Baudžiamojo proceso kodekso 5 straipsnio 22 punkte: “kaltinimas – tai baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka pateiktas teiginys apie tam tikro asmens padarytą veiką, uždraustą baudžiamuoju įstatymu”⁵⁴.

Kita kaltinimo reikšmė - kaltinimas kaip procesinė veikla. Pavyzdžiui, M.Strogovič kaltinimą apibūdina kaip “procesinių veiksmų, nukreiptų baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens kaltumui nustatyti ir teisingam jo nubaudimui užtikrinti, visumą”⁵⁵. A.Larin, E.Melnikov bei V.Savickij kaltinimą supranta kaip “...prokuroro išvados dėl asmens kaltumo konkretaus nusikaltimo padarymu formulavimo, pagrindimo bei gynimo procesą”⁵⁶. F.Fatkulin kaltinimą procesine prasme apibrėžė kaip “...įstatymu pagrįstą kompetentingų institucijų ir asmenų procesinę veiklą, nukreiptą kaltinamojo kaltumui dėl jam inkriminuojamos nusikalstamos veikos padarymo nustatyti ir šio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindimui, siekiant visuomeninio jo pasmerkimo”⁵⁷. Taigi, šiuo atveju kaltinimas – tai procesinė kategorija.

Tačiau kaltinimas kaip tam tikra tezė (materialusis aspektas) gali būti pareikštas tik ta tvarka, kuri yra nustatyta baudžiamojo proceso įstatyme (procesinis aspektas), todėl, manyčiau, kaltinimo sąvoka geriausiai atspindėtų šio reiškinio esmę, jeigu būtų pateikta per abu šiuos aspektus, tai yra ir per materialųjį, ir per procesinį. Be to, pažymėtina, kad Baudžiamojo proceso kodeksas aplamai nepateikia kaltinimo sąvokos, nors šio reiškinio svarbą sunku pervertinti. Todėl siūlyčiau tokį kaltinimo apibrėžimą: kaltinimas – tai baudžiamojo proceso numatytų veiksmų atlikimo eigoje kompetentingų asmenų įstatymo nustatyta tvarka suformuluotas manymas apie asmens padarytos veikos atitikimą baudžiamajame įstatyme aprašytos nusikalstamos veikos požymiams, nustatantis bylos nagrinėjimo teisme ribas.

Įsidėmėtina, kad kaltinimas – tai individualizuota materija. Jis nukreipiamas į konkretų asmenį, ir teismas turi pareigą nustatyti būtent to asmens kaltumą (ar nekaltumą) ir paskirti teisingą bausmę. Kaltinimas negali pereiti į kitus asmenis; mirus kaltininkui, kaltinimas išnyksta. Būtent šis kaltinimo požymis yra bylos nagrinėjimo teisme apribojimo asmenimis taisyklės tiesioginė prielaida.

Kiekvienas kaltinimas turi atitikti tam tikras sąlygas, be kurių jis praranda savo galią. Šios sąlygos yra faktinės ir teisinės. Jos detalčiau aptariamos kitame darbo skyriuje, bet norėusi pabrėžti,

⁵³ Рекомендации по применения статьи 6 Европейской конвенции о защите прав человека – право на беспристрастное разбирательство дела. – Санкт-Петербург, 2002. Prieiga per internetą: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/st-6-4.htm>;

⁵⁴ Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Москва: Норма, 2004. P.23.

⁵⁵ СТРОГОВИЧ, М.С. Курс советского уголовного права. Т.1. Москва: Наука, 1968. P.190.

⁵⁶ ЛАРИН, А.М.; МЕЛЬНИКОВ, Е.Б.; САВИЦКИЙ, В.М. Уголовный процесс России. Москва, 1997. P. 156.

⁵⁷ ФАТКУЛЛИН, Ф.Н. Изменение обвинения. Москва: Юридическая литература, 1971. P.11.

kad tik tas kaltinimas, kuris pilnai atitinka šiuos reikalavimus, gali būti teismo tyrimo dalyku. Priešingu atveju baudžiamasis procesas yra negalimas.

Pažymėtina, kad ir kaltinamasis aktas, kaip kaltinimo materialioji išraiška, turi atitikti reikalavimus, nustatytus baudžiamojo proceso įstatyme. Baudžiamojo proceso kodekso 219 straipsnis imperatyviai nustato, kas turi būti nurodoma šiame procesiniame dokumente. Turintis defektus kaltinamasis aktas ne tik neleis tinkamai ištirti bylą teisiama jame posėdyje ir priimti teisingą sprendimą, bet ir “suvaržo kaltinamojo teisę į gynybą, nes gavęs tokį kaltinamąjį aktą kaltinamasis negali pasiruošti efektyviai gintis teisiama jame posėdyje”⁵⁸. Ydingas kaltinamasis aktas nuvertina patį kaltinimą, tuo pačiu pažeidžiant normalią baudžiamojo proceso eigą ir tinkamą teisingumo funkcijos vykdymą.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad kaltinimas – tai viena pirmaeilų baudžiamojo proceso kategorijų, kuri suponuoja gynybos bei baudžiamosios bylos išsprendimo iš esmės mechanizmų suveikimą.

2.2. Kaltinimą apibūdinantys požymiai

Ankstesniame darbo skyriuje kaip vienas reiškinys apibūdintas kaltinimas gali būti išskaidytas į atskirus elementus, kas padeda geriau suvokti šio fenomeno esmę. Turimi omeny tokie kriterijai, kaip kaltinimo pagrindas, turinys, apimtis, sąlygos, forma, formulė bei formuluotė⁵⁹.

Kaltinimo pagrindas – tai pakankamas kiekis duomenų, rodančių, kad konkretus asmuo galėjo padaryti nusikalstamą veiktą, turinčią visus nusikaltimo sudėties požymius, nustatytus baudžiamajame įstatyme. Iškiriami faktinis kaltinimo pagrindas (nusikalstamos veikos padarymo faktas) ir juridinis kaltinimo pagrindas (baudžiamojo įstatymo norma, nusakanti tokios veikos priešingumą teisei). Faktinis pagrindas – tai duomenys, bylojantys apie nusikalstamo įvykio buvimą bei apie kaltinamo asmens vaidmenį šiame įvykyje. Keičiant kaltinimą teisme naujas kaltinimas gali būti grindžiamas tiek ir tais pačiais faktiniais pagrindais, tiek ir skirtingais nuo pirminio kaltinimo. Juridinis pagrindas – tai konstatavimas, kad faktinis įvykis turi savyje nusikalstamos veikos sudėties požymius, kad nėra aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas neįmanomas, kad kaltinimas pareiktas įstatymų nustatyta tvarka. Pažymėtina, kad byloje “*Pelissier ir Sassi prieš Prancūzija*” Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, jog kaltinamojo teisė žinoti kuo jis kaltinamas, reiškia ne

⁵⁸GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-IX dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003 P.51.

⁵⁹МАКАРОВ, С.Д. *Изменение квалификации преступлений в судебном разбирательстве*. Prieiga per internetą: <http://www.optim.su/bh/2003/1/rmakarov/rmakarov.asp>

tik teisę būti informuotam apie faktinį kaltinimo pagrindą, bet ir apie juridinį savo veiksmų įvertinimą. Ši informacija turi būti pilnai pateikta asmeniui pareikštame kaltinime⁶⁰. Tačiau kaltinimo išsamumo ir pilnumo reikalavimą reikia vertinti protingai. Šia teise neturi būti piktnaudžiaujama ir įvairiems nesąžiningo elgesio pasireiškimo atvejams būtina užkirsti kelią, nes tai vilkina procesą ir brangiai kainuoja. Pavyzdžiui, Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo bylą, kurioje kasatorė, nuteista už svetimo turto įgijimą savo naudai apgaule, skundėsi, kad buvo suvaržytos jos kaip kaltinamosios teisės žinoti, kuo ji yra kaltinama, teisė tinkamai gintis nuo pareikšto kaltinimo, nes tiek kaltinamajam akte, tiek nuosprendyje nekonkrečiai nurodyta, kokiu būdu iš nukentėjusiosios banko sąskaitos buvo paimti pinigai, skirti namo pirkimui⁶¹. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad nuteistosios argumentai, neva jos teisės į gynybą buvo pažeistos dėl nekonkretaus kaltinimo, yra nepagrįsti, nes “kaltinamajame akte yra nurodytas nusikaltimo padarymo laikas, vieta, nusikaltimo padarymo būdas – apgaule, kitos svarbios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, nusikalstamos veikos kvalifikavimas. O nukentėjusiosios pinigų išgryninimo aplinkybės nėra esminės pareikštame kaltinime”, todėl nėra pagrindo pripažinti, kad buvo neišsamiai nurodytos aplinkybės ir tuo pasėkoje suvaržytos kaltinamosios teisės gintis.

Kaltinimo turinys, kaip jau minėjau, – tai nusikalstamos veikos objektyvieji ir subjektyvieji požymiai, sąlygojantys jos teisinę kvalifikaciją. Pavyzdžiui, kaltinimas nužudymu reiškia, kad asmeniui inkriminuojamas neteisėtas tyčinis gyvybės atėmimas kitam žmogui. Toks teigimas reikalauja ir faktinio pagrindimo, nurodant neteisėto tyčinio gyvybės atėmimo kitam žmogui laiką, vietą, būdą, o taip pat ir psichinį kaltinamo žmogaus santykį su veika. Čia pabrėžtina, kad kaltinimo turinys apima būtinus (pavyzdžiui, pati veika, kaip faktas) ir fakultatyvius (pavyzdžiui, veikos padarymo vieta, kaip informacija apie faktą) nusikaltimo požymius. Tai svarbu suvokti, nes atskirų inkriminuojamos veikos fakultatyvių požymių pakeitimas nereiškia kaltinimo keitimo; tai yra tik turinio patikslinimas. Aukščiau minėta baudžiamoji byla Nr. 2K-377/2005 aiškiai atvaizduoja tokią situaciją. Taigi, bylos nagrinėjimo teisme metu gali būti patikslinti (bet ne kardinaliai pakeisti, nes tokiu atveju gynyba būtų suvaržyta) veikos padarymo vieta, laikas ar motyvas (jei motyvas nėra būtinas sudėties požymis). Veikos kvalifikacijos tokie patikslinimai nekeičia, o tik konkretizuoja jos padarymo aplinkybes.

Kaltinimo apimtis – tai inkriminuojamų nusikalstamų veikų bei sunkinančių ir/ar lengvinančių aplinkybių visuma. Pavyzdžiui, kaltinant didelės vertės turto vagystės, padarytos

⁶⁰ *Европейский Суд по правам человека. Избранные решения.* Пред. ред.коллегии – проф. В.А.Туманов: в 2-х томах. Москва: Норма, 2000. Т.1. Р.66.

⁶¹ Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2005, kat.1.2.14.8; 2.1.2.2; 2.1.4.4.2.1.

įsibrovus į patalpą, padarymu, kaltinimo turinys apima tris komponentus: Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 1 dalyje numatytą pagrindinę vagystės sudėtį, 2 dalyje numatytą kvalifikuotą sudėtį (vagystė įsibrovus į patalpą) ir 3 dalyje numatytą kvalifikuotą sudėtį (didelės vertės turto vagystė). Veika kvalifikuotina pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 3 dalį. Tačiau teisiame posėdyje nustatoma, kad asmuo įsibrovė į gyvenamąjį namą su tikslu rasti prabangaus automobilio raktus, kad pagrobtų šį automobilį. Tokiu atveju neteisėtas įsibrovimas į svetimą gyvenamąją patalpą tėra tik automobilio vagystės pasiruošiamieji veiksmai, ir nebebus kvalifikuotos sudėties Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalies prasme. Tačiau tokie veiksmai atskirai kvalifikuotini pagal Baudžiamojo kodekso 165 straipsnio 1 dalį (neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas). Atrodo, kad kaltinimo apimtis nepasikeitė, nes komponentų skaičius liko tas pats – trys. Bet iš tikrųjų kaltinimo apimtis jau kita, kadangi inkriminuojama nauja nusikalstamos veikos sudėtis.

Kaltinimo sąlygos – tai aplinkybės ir faktai, kurioms esant galimas baudžiamojo proceso pradėjimas, procesinių veiksmų atlikimas ir kaltinimo pareiškimas. Šios sąlygos nustatomos baudžiamojo proceso įstatymu. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos baudžiamojo proceso taisyklės, baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, ir atitinkamai negali būti suformuluotas kaltinimas, jeigu yra bent viena aplinkybė, numatyta Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalyje.

Kaltinimo forma – tai kaltinimo pagrindų bei sąlygų atspindėjimas specialiaame procesiniame dokumente. Lietuvoje kaltinimas materialiaja forma pareiškiamas kaltinamojo akto pavidalu (arba nukentėjusiojo skundo pavidalu privataus kaltinimo byloje).

Kaltinimo formulė – tai kaltinimo išreiškimas skaičiais, nurodančiais baudžiamojo įstatymo normą, kurios pažeidimas inkriminuojamas kaltinamajam. Pavyzdžiui, asmens kaltinimas dviejų žmonių nužydimu išreiškiamas kaip kaltinimas pagal Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 5 punktą.

Kaltinimo formuluotė – tai trumpas baudžiamojo įstatymo normų, kurių pažeidimas inkriminuojamas kaltinamajam, išdėstymas. Pažymėtina, kad formuluotė ir formulė gali nesutapti, nes formuluotė gali būti platesnė už formulę. Pavyzdžiui, asmens veiksmai kvalifikuojami pagal Baudžiamojo kodekso 180 straipsnio 3 dalį (tai kaltinimo išreiškimas formule), o formuluotėje veiksmai aprašomi kaip plėšimas įsibrovus į patalpą, panaudojus peilį (Baudžiamojo kodekso 180 straipsnio 2 dalis) ir pagrobiant didelės vertės turtą (Baudžiamojo kodekso 180 straipsnio 3 dalis).

2.3. Kaltinimo keitimas baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu

Kaltinimo pakeitimas teisme – tai pradinio kaltinimo pakeitimas baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisiamejame posėdyje metu. Pradiniu laikomas kaltinimas, išreikštas kaltinamuoju aktu (arba nukentėjusiojo skundu privataus kaltinimo byloje) ir teisėjo nutartimi perduoti bylą nagrinėti teisiamejame posėdyje. Pradinio kaltinimo keitimas reiškia apimties, turinio, formuluotės ar formulės pakeitimą, derinant jį su bylos nagrinėjimo teisme metu nustatytais aplinkybėmis. Aukščiausiojo Teismo senatas apibūdino kaltinimo keitimą, kaip “kaltinime išdėstytų faktinių aplinkybių ar juridinės kvalifikacijos pakeitimą”⁶². Baudžiamojo proceso kodekso komentaro autoriai kaltinimo keitimą apibrėžė kaip “kaltinimo faktinių aplinkybių, kaltinimo formuluotės ar juridinės kvalifikacijos pakeitimą”⁶³. Taigi, kaltinimo keitimo pagrindas gali būti arba formulės bei formuluotės neatitikimas faktinėms bylos aplinkybėms, arba netinkamas baudžiamojo įstatymo taikymas. Pakeitus kaltinimą, teismo tyrimo objektu tampa pakeistas kaltinimas, išskyrus situaciją, kai pareiškiamas taip vadinamas “alternatyvus kaltinimas”, apie kurį bus paminėta vėliau.

Dažniausiai, keičiant faktinės nusikalstamos veikos aplinkybes, keičiasi ir kaltinimo formuluotės bei juridinis veikos kvalifikavimas. Faktinės bylos aplinkybės – tai nusikaltimo faktinės aplinkybės: konkretūs neteisėti, pavojingi veiksmai ar neveikimas, nusikaltimo padarymo vieta, laikas, būdas, pasekmės, motyvas, tikslas ir pan. Baudžiamojo proceso teorijoje faktinių aplinkybių esminis skirtumas įvairių autorių suprantamas panašiai. Laikoma, kad naujai nustatytos faktinės aplinkybės esmingai skiriasi nuo pradinių, kai tokie skirtumai liečia objektyviąją nusikaltimo sudėties pusę, nusikaltimo objektą, kaltės formą⁶⁴. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad “kaltinimo faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo pradinių, jeigu asmuo kaltinamas padaręs skirtingo dalyko nusikaltimą, nauju kaltinimu inkriminuojama kitokia kaltės forma, nusikaltimas padarytas kitu laiku, kitoje vietoje, kitais motyvais arba kitokiu būdu, jeigu nusikaltimo motyvas ar jo padarymo būdas, numatytas Baudžiamojo kodekso straipsnio, pagal kurį kaltinamasis buvo atiduotas teismui, dispozicijoje yra kaip būtinas požymis”⁶⁵. Kaltinimo, kuris faktinėmis aplinkybėmis iš esmės skiriasi nuo pradinio kaltinimo, pavyzdžiu gali būti kaltinimas privedimu prie

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr.32 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279-282 str.) //Teismų praktika. Nr.16, Vilnius, 2001. P.351.

⁶³ Lietuvos TSR Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1976. P.233.

⁶⁴ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник (ред.Лупинская П.А.). Москва: Юристъ, 1998. P. 390.

⁶⁵ RANDAKEVIČIENĖ, I. Kasacinio teismo jurisprudencija (baudžiamojo proceso teisė 1995-2005). II knyga. Vilnius, 2006. P.216.

savižudybės (Baudžiamojo kodekso 133 straipsnis), kai pradinis kaltinimas buvo pagal Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalį (nužudymas). Kitas pavyzdys būtų kaltinimo vagyste (Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 1 dalis) pakeitimas į kaltinimą nusikalstamu būdu įgyto turto įgijimu arba realizavimu (Baudžiamojo kodekso 189 straipsnio 1 dalis). Dėl esmingai skirtingų faktinių aplinkybių kaltinimas gali būti keičiamas ir vieno Baudžiamojo kodekso straipsnio ribose. Pavyzdžiui, Šalčininkų rajono apylinkės teismo 2007 m. kovo 5 d. nuosprendyje⁶⁶ nustatyta, kad kaltinamieji G.J. ir I.K. buvo kaltinami pagal Baudžiamojo kodekso 22 straipsnio 1 dalį, 25 straipsnio 2 dalį ir 180 straipsnio 1 dalį už tai, kad veikdami bendrininkų grupėje nukentėjusios M.K. name, panaudodami fizinį smurtą, pasikėsino neteisėtai užvaldyti M.K. turta, tačiau veikos nebaigė dėl nuo jų valios nepriklausančių aplinkybių. Pradinio kaltinimo kvalifikavimas pagal Baudžiamojo proceso 180 straipsnio 1 dalį, kurioje išvardinti plėšimo pagrindinės sudėties požymiai, buvo grindžiamas tais motyvais, kad M.K. pati įleido kaltinamuosius į savo namus. Tačiau bylos nagrinėjimo teisme metu paaiškėjo, kad veikos aplinkybės buvo iš esmės skirtingos, nes, pasak liudytojų, M.K. “buvo labai atsargi, nekada niekam neatidarinėdavo durų, kol neįsitikindavo, kad atėjo savas ar pažįstamas žmogus”. Buvo nustatyta, kad kaltinamieji G.J. ir I.K. pateko į M.K. namus prieš jos valią, tai yra apgaulės būdu, pasivadinę jos žento pravarde. Todėl kaltinamųjų veiksmai atitinka plėšimo kvalifikuotos sudėties požymius, nustatytus Baudžiamojo kodekso 180 straipsnio 2 dalyje, o būtent plėšimo, padaryto įsibrovus į patalpą. Todėl prokuroras, sureagavęs į pasikeitusią situaciją, pateikė prašymą pakeisti kaltinamajame akte išdėstytas faktines aplinkybės iš esmės skirtingomis bei kaltinamųjų nusikalstamą veiką kvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikaltimą⁶⁷. Kaltinimas buvo pakeistas ir teismas pripažino G.J. ir I.K. kaltais pagal Baudžiamojo kodekso 22 straipsnio 1 dalį, 25 straipsnio 2 dalį ir 180 straipsnio 2 dalį.

Taip pat gali būti ir tokia situacija, kai faktinės aplinkybės keičiasi iš esmės, o veikos kvalifikavimas nesikeičia. Pavyzdžiui, pagal kaltinamajame akte išdėstytas faktines aplinkybes kaltinamojo veiksmai buvo vertinami kaip nusikalstamos veikos vykdytojo, o bylos nagrinėjimo teisme metu išaiškėja, kad jis atliko padėjėjo vaidmenį⁶⁸. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr.1-33/2004⁶⁹ kaltinamasis V.K. buvo kaltinamas pagal 1961 m. Baudžiamojo kodekso⁷⁰ 312 straipsnio 2 dalį 1995 m. liepos 4 d. redakcija), tai yra kontrabanda itin stambiu mastu, padaryta bendrai su

⁶⁶ Šalčininkų rajono apylinkės teismo 2007 m. kovo 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1-6-371/2007.

⁶⁷ Šalčininkų rajono apylinkės prokuroro 2006 m. lapkričio 17 d. prašymas Nr.01-4111.

⁶⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos //Teismų praktika. Nr.24, 2005. P.259.

⁶⁹ Vilniaus apygardos teismo 2004 m. spalio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-33/2004.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos 1995 m. liepos 4 d. įstatymas Nr.I-1014 “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo” //Valstybės žinios. 1995, Nr.59-1477.

kitais asmenimis, V.K. atliekant vykdytojo funkcijas (nuorodos į 1961 m. Baudžiamojo kodekso 18 straipsnį (bendrininkavimas) nebuvo daroma, vadovaujantis atitinkamais Aukščiausiojo Teismo senato išaiškinimais⁷¹). Bylos nagrinėjimo teisme metu buvo nustatyta, kad atlikus įrodymų tyrimą, “V.K. veiksmai vertintini kaip iš anksto pažadėtas kontrabandos slėpimas”, tai yra kaip padėjėjo, o ne vykdytojo, todėl kaltinimas buvo pakeistas į lengvesnį tuo aspektu, kad V.K. vaidmuo darant kontrabandą itin stambiu mastu (tai yra, veikos kvalifikavimas nepasikeitė) buvo pripažintas mažiau pavojingu (tai yra, faktinės aplinkybės pasikeitė iš esmės). Šiuo klausimu yra pasisakęs ir Aukščiausiasis Teismas byloje 2K-216/2006⁷². Teismas atmetė prokuroro skundą, kuriame buvo tvirtinama, jog teismai galėjo savo iniciatyva perkvalifikuoti kaltinamojo veiksmus iš vykdytojo į padėjėjo, tuo nepažeidžiant bylos nagrinėjimo teisme ribų. Nutartyje pabrėžta, kad Baudžiamojo proceso 256 straipsnio 1 dalies nuostatos, pagal kurias pakeisti kaltinamajame akte išdėstytas faktines aplinkybėmis iš esmės skirtingomis galima tik prokuroro, nukentėjusiojo ar privataus kaltinimo iniciatyva, “turi būti taikomos ir tada, kada pagal kaltinamajame akte išdėstytas faktines aplinkybes kaltinamojo veiksmus galima vertinti kaip nusikalstamos veikos vykdytoją, o teismo nagrinėjimo metu išaiškėja, kad jis atliko padėjėjo vaidmenį, nes tokiu atveju iš esmės keičiasi faktinės aplinkybės”.

Taigi, kaip minėjau, kaltinimas gali būti keičiamas, keičiant faktinės kaltinimo aplinkybes, kaltinimo formuluotes ar nusikalstamų veiksmų juridinį kvalifikavimą. Bet kaltinimas negali būti keičiamas laisvai, be jokių apribojimų, nes tokiu atveju būtų varžoma kaltinamojo teisė į gynybą ir to pasekoje paneigiamos teisinės valstybės deklaruojamos vertybės. Todėl įstatymas turi nustatyti kaltinimo keitimo teisme sąlygas. Šias sąlygas būtų galima apibūdinti kaip baudžiamojo proceso reikalavimus, keliamus naujam, arba, pavadinčiau kitaip, “išvestiniam” kaltinimui. Prie tokių sąlygų priskirtinos: 1) pradinio ir išvestinio kaltinimų santykis (neigiamų pasekmių kaltinamajam atsiradimo prasme); 2) kliūčių naujam kaltinimui pareikšti nebuvimas (pavyzdžiui, įstatymų nustatytų asmenų iniciatyvos keisti kaltinimą pareiškimas, kai tokia iniciatyva yra būtina kaltinimo keitimo sąlyga); 3) kaltinamojo teisės į kokybišką gynybą užtikrinimas; 4) naujų bylos aplinkybių įrodytumas. Skirtingų valstybių baudžiamojo proceso įstatymai gali nustatyti įvairias sąlygas, net ir labai savotiškas. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose viena iš kaltinimo keitimo galimų sąlygų yra kaltinamojo prisipažinimas lengvesnio nusikaltimo padarymu mainais į švelnesnę

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.1 “Dėl teismų praktikos kontrabandos bylose” //Teismų praktika. Nr.5-6, Vilnius, 1996. P.206

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216/2006, kat. 1.2.14.2.2.; 2.3.3.4.; 3.1.5.8. (S);

bausmę su sąlyga, kad tas lengvesnis nusikaltimas turi "įeiti" į asmeniui inkriminuojamą sunkesnę nusikaltimą (pavyzdžiui, kaltinimas plėšimu gali būti pakeistas į kaltinimą vagyste)⁷³.

Lietuvos baudžiamajame procese kaltinimo keitimą teisme reguliuojančios normos nėra naujas institutas. Nors Lietuvos Statutuose dar nebuvo normų, draudžiančių keisti kaltinimą teisme, kas leisdavo teismui elgtis be apribojimų⁷⁴, tačiau jau, pavyzdžiui, 1864 m. Rusijos baudžiamojo proceso įstatymo⁷⁵, galiojusio tarpukario Lietuvoje, 752 straipsnyje buvo nustatyta, kad "dėl nusikalstamojo darbo, nenumatyto kaltinamajame akte, bet iškilusio teismo tardyme, nenustatomi klausimai, jei jis įstatymų baudžiamas smarkiau, negu pažymėtas tame akte darbas". Pati kaltinimo keitimo procedūra įstatyme nebuvo nustatyta, tačiau teismo veiksmų kryptis buvo nustatoma per teismų praktiką, įforminta Rusų Senato sprendimais ir Vyriausiojo Tribunolo sprendimais. Nagrinėjamu klausimu buvo pasisakyta taip: "jeigu pirmykštis kaltinimas per teismo tardymą pasikeitė taip, kad kaltinamojo atsakomybė yra didinama, ir klausimai yra pastatyti atitinkamai toms naujoms aplinkybėms, tad Pirmininkas turi kaltinamąjį išpėti apie jam gresiančią didesnę atsakomybę ir tat turi būti įrašyta protokole; jeigu protokole tat nėra pažymėta, tad sprendimas kaltinamojo skundu turi būti panaikintas. Tačiau, jeigu tos taisyklės nesilaikymas neapsunkina kaltinamojo būvio, tad nėra pagrindo sprendimui panaikinti. Kad kaltinamasis galėtų pasirengti gintis, posėdis gali būti pertrauktas"⁷⁶. Taigi, jau tarpukario Lietuvoje egzistavo praktiškai tie patys kaltinimo keitimo leistinumo kriterijai: kaltinamojo padėties pasikeitimo kryptis (teismas nevaržomai galėjo perkvalifikuoti kaltinamojo veiksmus tik į lengvesnį nusikaltimą), asmens teisės į gynybą užtikrinimas. Kaltinimo keitimo procedūros nesilaikymas buvo pagrindas pripažinti teismo sprendimą neteisėtu. Tačiau normos ydingumas yra tame, kad nėra tikslių nurodymų, kas gali inicijuoti kaltinimo keitimą.

1961 m. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso 279-280 straipsniuose nustatytos kaltinimo keitimo sąlygos taip pat riboja kaltinimo keitimą per kaltinamojo padėties neigiamą pasikeitimą ir jo teisę į gynybą. Įstatymas draudė teismui keisti kaltinimą į sunkesnę arba faktinėmis aplinkybėmis esmingai skirtingą kaltinimą. Jeigu toks reikalingumas atsirasdavo, teismas turėjo tik vieną galimybę – perduoti bylą tyrimui papildyti. Po Nepriklausomybės atkūrimo prasidėjo baudžiamojo proceso reformavimas, kurio vienas tikslų buvo siekis suteikti procesui operatyvumo.

⁷³ ГУЦЕНКО, К.Ф.; ГОЛОВКО, Л.В.; ФИЛИМОНОВ Б.А. *Уголовный процесс западных государств*. Москва: Зеркало-М, 2002. Р. 257-258.

⁷⁴ *История государства и права: учебник* (ред. Чистяков О.И.). Москва: БЕК, 1999. Р. 49.

⁷⁵ *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: Literatūros knygynas, 1933. Р. 463.

⁷⁶ *Ibidem*. Р.464.

Šios reformos eigoje 1993 metais⁷⁷ teismui buvo suteikta teisė keisti kaltinimą į sunkesnį, jeigu faktinės aplinkybės nesikeičia iš esmės. Kartu buvo nustatytas reikalavimas informuoti kaltinamąjį apie kaltinimo keitimą ir suteikti jam galimybę pasiruošti naujai gynybai. Tačiau keisti kaltinimą, jeigu naujai nustatytos faktinės aplinkybės skiriasi nuo pradinio kaltinimo, teismas negalėjo ir toliau. Tokiu atveju byla buvo gražinama papildomam tyrimui.

Ši norma galiojo iki 1999 m. vasario 5 d., kai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą, kuriame gvildeno aptarinėjamos normos konstitucingumo klausimą⁷⁸. Konstitucinis Teismas priėjo išvados, kad egzistuojančios kaltinimo keitimo teisme sąlygos prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai⁷⁹ (toliau – Konstitucija). Šio nutarimo priėmimo pasėkoje Baudžiamojo proceso kodeksas buvo pakeistas⁸⁰ ir kaltinimo keitimo tvarka papildė nauju reikalavimu: kaltinimas teisme galėjo būti keičiamas į sunkesnį tik tuomet, kai to raštu prašė prokuroras ar nukentėjusysis. Teismui priėmus tokį prašymą, buvo laikoma, kad kaltininkui yra pateiktas naujas kaltinimas. Teismas privalėjo supažindinti proceso dalyvius su nauju kaltinimu ir “šis kaltinimas turėjo būti tiriamas per teisiamąjį posėdį kaip pagrindinis ir vienintelis”⁸¹. Jeigu tokio prašymo nebuvo, o teismas manė, kad kaltinimas turi būti pakeistas į sunkesnį, tai jis turėjo teisę gražinti bylą tyrimui papildyti.

Priėmus naują Baudžiamojo proceso kodeksą, kaltinimo keitimo teisme procedūros naujumas pasireiškė tuo, kad teismui nebesuteikiama teisė gražinti bylą papildomam tyrimui. Dar neįsigaliojus naujam baudžiamojo proceso įstatymui buvo keičiama ir proceso dalyvių, turinčių teisę inicijuoti kaltinimo keitimą teisme, grupės sudėtis. Tačiau apie tai bus kalbama kitame darbo skyriuje.

O dabar galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse kaltinimo keitimo teisme sąlygas nustato 255 straipsnio 2 dalis: be įspėjimo kaltinimas gali būti keičiamas tik į lengvesnį ir kai faktinės bylos aplinkybės iš esmės nesiskiria nuo išdėstytų kaltinamajame akte. Taigi, įstatymas nustato kaltinimo keitimo apribojimus. Kaltinimas gali būti keičiamas tik su išankstiniu kaltinamojo įspėjimu, griežtai laikantis kaltinimo keitimo teisme procedūros, nustatytos Baudžiamojo proceso 256 straipsnyje, kai:

- kaltinimas keičiamas į sunkesnį

⁷⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų keitimo ir papildymo” //Valstybės žinios. 1993, Nr. 26-614.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” //Valstybės žinios. 1999, Nr.15-402.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija //Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 106, 126, 212, 245, 248, 255, 256, 260, 280, 283, 284, 417 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas //Valstybės žinios. 1999, Nr.71. Atitaisymas.

⁸¹ ŠUMSKAS, A. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2002. P.192-193.

- kaltinimas keičiamas dėl to, kad esmingai pasikeitė faktinės bylos aplinkybės. Lingvistinė 255 ir 256 straipsnio 3 dalies normų analizė leidžia padaryti išvadą, kad jeigu faktinės bylos aplinkybės esmingai pasikeitė, kaltinimas privalo būti keičiamas griežtai pagal 256 straipsnyje nustatytus procesinius reikalavimus net ir tuo atveju, kai jis keičiamas į lengvesnį.

Kaltinimo keitimo apribojimai, kai keičiasi faktinės bylos aplinkybės, nustatyti dėl tos priežasties, kad teismo nagrinėjimo metu pereinant prie naujo kaltinimo kaltinamasis praranda galimybę pasirinkti optimaliausią gynybos poziciją, visapusiškai apgalvoti kaltinimo argumentus, o tai, be abejojimo, apsunkina jo padėtį teisės į gynybą realizavimo prasme. O tai reiškia, kad esminis kaltinimo keitimas iš faktinių aplinkybių pozicijos, blogina kaltinamojo padėtį net ir tuo atveju, kai pakeistas kaltinimas yra lengvesnis. Lietuvos teismų praktikoje galima aptikti bylų, kuriose teismai labai aiškiai pasisako šiuo klausimu. Pavyzdžiui, Vilniaus m. pirmo apylinkės teismas nagrinėjo baudžiamąją bylą, kurioje V.P. buvo kaltinamas šmeižimu spaudinyje (Baudžiamojo kodekso 154 straipsnio 2 dalis), o būtent tuo, kad knygoje tyčia apšmeižė asmenį. Teismas, sprendžiant kaltinamojo V.P. baudžiamosios atsakomybės atsiradimo pagrindus kaltinimo užduotose ribose, pažymėjo, kad bylos nagrinėjimo teisme metu nustatyta, kad V.P. kaltinamas tuo, kad apšmeižė *mirusį* asmenį, o Baudžiamojo kodekso 154 straipsnio 2 dalyje numatytos nusikalstamos veikos objektas yra gyvo asmens garbė ir orumas. Teismas priėjo išvados, kad kaltinamojo veiksmai neatitinka minėtos nusikalstamos veikos sudėties požymių. “Teismui nustačius aplinkybę, kad nėra kaltinamajam V.P. inkriminuotos nusikalstamos veikos požymio – nusikaltimo objekto, daro išvadą, kad nusikalstamos veikos kvalifikavimui pagal Baudžiamojo kodekso 154 straipsnio 2 dalį teismo nagrinėjimo metu apklaustų liudytojų (...) parodymai, taip pat teismo visi kiti byloje surinkti duomenys buvo patikrinti ir pilnai ištirti bei įvertinti, nepaneigia teismo išvados dėl netinkamo veikos kvalifikavimo, todėl teismas nepasisako dėl minėtų įrodymų vertinimo, apsiribodamas jų išvardinimu”. Teismas “išsamiai ir nešališkai ištyręs įrodymus byloje”, padarė išvadą, kad V.P. veiksmai galėtų atitikti Baudžiamojo kodekso 313 straipsnio 2 dalyje nurodytą sudėtį, nes veikos objektas yra mirusiojo asmens atminimas. Ir nežiūrint į tai, kad pastarosios normos sankcija yra švelnesnė už pareikšto kaltinimo, teismas pažymėjo, kad “negali realizuoti kaltinimo keitimo teisme ir kvalifikuoti V.P. veikos pagal Baudžiamojo kodekso 313 straipsnio 2 dalį”. 2005 metų spalio mėn. 10 d. nuosprendžiu⁸² teismas išteisino V.P., remdamasis tuo, kad “išnagrinėjus bylą teisme paaiškėjo, kad faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo kaltinamajame akte išdėstytojų, kadangi

⁸² Vilniaus m. pirmo apylinkės teismo 2005 m. spalio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-00035-463/2005.

patikslinus kaltinimą, akivaizdu, kad pateikus išsamų kaltinimą, gali keistis faktinė kaltinimo apimtis, taip pat nusikalstamų veikų apimtis ir tokiu būdu nagrinėjant bylą teisme pagal minėtą nusikaltimo sudėtį, būtų suvaržytos kaltinamojo teisės į gynybą”. Prokurorui nepareiškus rašytinio prašymo keisti kaltinimą, teismas pats negalėjo suformuluoti naują kaltinimą, jis “nagrinėjo bylą tik dėl tos nusikalstamos veikos sudėties, dėl kurios ji buvo perduota nagrinėti teisiama jame posėdyje”. Pažymėtina, kad nuosprendis buvo apskūstas apeliacine tvarka prokuroro, kuris pareiškė, kad “perkvalifikavus V.P. veiką į lengvesnį, kaltinamojo teisė į gynybą nebūtų suvaržyta, nes kaltinamasis suprato, kad kaltinamas melagingų teiginių būtent apie mirusį asmenį paskleidimu ir būtent nuo to gynėsi”⁸³. Tačiau apeliacinės instancijos teismas sutiko su apylinkės teismo argumentais dėl to, kad pats teismas kaltinimo negalėjo pakeisti. Kolegija pasisakė, kad “įvertinus kaltinamajame akte pateiktą V.P. nusikalstamos veikos aprašymą, nėra pagrindo teigti, kad jam inkriminuoti visi Baudžiamojo kodekso 313 straipsnio 2 dalyje nustatyti veikos sudėties požymiai”, kaip teigia prokuroras, sakydamas, kad V.P. gynyba nesikeistų dėl kaltinimo keitimo. Pagal Baudžiamojo kodekso 313 straipsnio 2 dalį “turi būti paskleidžiama ne tikrovės neatitinkanti informacija, o melagingi prasimanymai, kurie ne žemina mirusį asmenį, o gali nulemti žmonių panieką”. O šie požymiai kaltinamajame akte nebuvo inkriminuoti. Darytina išvada, kad pirmos instancijos teismas tinkamai pritaikė Baudžiamojo proceso normas (255 ir 256 straipsnius), neišėjęs iš bylos nagrinėjimo ribų, nesant kaltinimo pusės iniciatyvos, ir tokiu būdu užtikrino kaltinamojo teisę nebūti nuteistam už veiką, nenurodytą kaltinamajame akte.

Tačiau, kaip jau minėjau, tuo atveju, kai faktinės bylos aplinkybės nesikeičia, vargu ar galima tvirtinti, kad kaltinamojo teisės pažeidžiamos, kai teismas keičia kaltinimą į lengvesnį. Juk tokiu atveju iš kaltinimo tik šalinami (*o ne keičiami*) tam tikri faktai ir kaltinamojo gynyba dėl to nesikeičia. Šį klausimą yra gvildenęs ir Aukščiausiasis Teismas. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr.2K-455/2006⁸⁴ nuteistasis apskundė pirmos ir apeliacinės instancijos teismų sprendimus tuo pagrindu, kad jis, nebūdamas iš anksto informuotas, buvo nuteistas pagal Baudžiamojo kodekso 290 straipsnį ir 140 straipsnio 1 dalį, nors kaltinamas buvo pagal Baudžiamojo kodekso 286 straipsnį. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad asmeniui kaltinamuoju aktu inkriminuota veika, tai yra pasipriešinimas valstybės tarnautojui ar viešojo administravimo funkcijas atliekančiam asmeniui, apima tokias veikas kaip valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens įžeidimas (Baudžiamojo kodekso 290 straipsnis) bei fizinio skausmo sukėlimas

⁸³ Vilniaus m. apygardos teismo 2006 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56/06.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. gegužės 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-455/2006, kat. 2.3.3.4. (S)

(Baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalis). Tokiu būdu, teismas, nustatęs, kad veikos padarymo metu nukentėjusysis neatliko viešojo administravimo funkcijų nuteistojo atžvilgiu, tik pašalina tam tikrą aplinkybę, kuo pasėkoje likusis kaltinimas buvo išskaidytas į dvi lengvesnes baudžiamajame įstatyme numatytas veikas, kurios tebuvo sudėtiniai pirminio kaltinimo elementai. Reiškia, asmuo buvo “nuteistas už veikas, kurios buvo nurodytos kaltinamajame akte. Jų padarymo aplinkybės visiškai atitinka nurodytas kaltinamajame akte. (...) teismas neprivalėjo iš anksto pranešti kaltinamajam apie kaltinimo pakeitimo galimybę, nes veikos, kurią teismas pripažino įrodytomis, faktinės aplinkybės iš esmės nesiskyrė nuo kaltinamajame akte išdėstytų”. Taigi, Aukščiausiasis Teismas nuteistojo argumentus, jog buvo pažeista jo teisė tinkamai pasirengti gynybai, palaikė nepagrįstais, nes kaltinimo turinys po pakeitimo tik susiaurėjo. Šios pozicijos palaikymą nė kartą buvo pademonstravęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose. Pavyzdžiui, byloje *Ugur prieš Turkiją* Teismas pasisakė, kad asmens nuteisimas dėl piktnaudžiavimo tarnyba jo apie tai neįspėjus, turint omeny, kad pirminis kaltinimas buvo turto prievartavimu, nepažeidžia asmens teisės į gynybą, nes pagal Turkijos teisę turto prievartavimas yra speciali piktnaudžiavimo tarnyba forma. Kaltinimo turinys tik susiaurėjo ir todėl asmuo, gindamasis nuo kaltinimo turto prievartavimu, galėjo naudoti tą pačią gynybą ir nuo kaltinimo piktnaudžiavimu tarnyba⁸⁵. Tačiau, matyt, žmogaus teisių apsaugos viršenybės principas įgauna vis didesnę svarbą, ir savo vėlesniuose sprendimuose Teismas jau kalba apie griežtesnius kaltinimo keitimo į lengvesnį reikalavimus. Pavyzdžiui, byloje *Kuibishev prieš Bulgariją* Teismas konstatavo, kad asmens teisė į gynybą buvo apribota jo neinformavus apie kaltinimo keitimą, nepaisant to, kad naujame kaltinime numatyti nusikalstamos veikos požymiai sudarė dalį pradiniame kaltinime inkriminuotos nusikalstamos veikos požymių⁸⁶. Taigi, matosi tokių reikalavimų teismui iškėlimo tendencija, kai kaltinamojo teisių pažeidimu bus laikomas bet koks kaltinimo pakeitimas (išskyrus aiškiai techninės klaidas), kai jam apie tai nepranešama ir nesuteikiama galimybė pasiruošti gynybai prieš naują kaltinimą. Per šią prizmę turėtų būti aiškinama ir Baudžiamojo proceso kodekso 10 straipsnio 2 dalis, nustatanti reikalavimą teismui užtikrinti galimybę kaltinamajam įstatymų nustatytais priemonėmis ir būdais gintis nuo kaltinimų. Reikia manyti, kad pasiekus dar aukštesnį žmogaus teisių apsaugos lygį, atsiras būtinybė keisti Baudžiamojo proceso kodekso 256 straipsnio 3 dalį ir įpareigoti teismą bet koku atveju informuoti kaltinamąjį apie kaltinimo keitimą.

⁸⁵ GIRDAUSKAS, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimas // Teisės problemos. 2005, Nr. 1/47. P.37.

⁸⁶ *Ibidem*. P.50.

Bet šiuo metu galiojantis įstatymas dar nėra toks griežtas kaltinamojo teisių užtikrinimo prasme ir palieka teismui tam tikrą elgesio laisvę. Teismas gali *nevaržomai* kvalifikuoti kaltinamojo veiksmus pagal kitą, asmeniui neinkriminuotą baudžiamojo įstatymo normą tuomet, kai kaltinamojo veiksmuose nustatomi lengvesnio nusikaltimo požymiai, naujai nustatytos veikos padarymo aplinkybės nesiskiria esmingai nuo pirminių ir nėra varžoma asmens teisė į gynybą. Bet svarbu ne tik užtikrinti kaltinamojo teisių garantijas, bet ir išlaikyti pusiausvyrą tarp žmogaus teisių apsaugos ir teisingumo funkcijos tinkamo vykdymo. Teismas neturėtų formaliai aiškinti baudžiamojo proceso įstatymo normą, draudžiančią keisti kaltinimą į lengvesnį, kai faktinės aplinkybės esmingai keičiasi. Teismas, kaip teisingumo funkcijos vykdytojas, privalo “išspręsti bylą pagrįstai, teisėtai ir teisingai”⁸⁷ ir todėl negali nevykdyti savo pareigos keisti kaltinimą į lengvesnį, prieš tai nuodugnai neištyrus, ar aplinkybės iš tikrųjų esmingai skiriasi. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad “kiekvienas atvejis yra individualus ir reikalauja specialios analizės”. Todėl teismas, nustatęs, kad pareikštas kaltinimas nepasitvirtino, tačiau kaltinamojo veika gali būti kvalifikuojama pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą, privalo tai padaryti, prieš tai išaiškinęs, ar iš esmės nesikeičia faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės”, o ne apsiriboti vien samprotavimais apie kaltinamojo teisės į gynybą turinį. Pabrėžtina, kad vertinant, ar pakeistas kaltinimas savo faktinėmis aplinkybėmis esmingai skiriasi nuo pradinio kaltinimo, būtina lyginti ne kaltininkui inkriminuojamos nusikalstamos veikos, numatytos baudžiamajame įstatyme, požymius, o jo realios veikos, kurios padarymu jis kaltinamas, požymius (laiką, vietą, būdą, priemones, pasekmes, dalyką, motyvus ir pan.), nes kaltininkui pirmiausia inkriminuojama konkreti veika ir tik po to nustatomas faktinių padarytos veikos požymių atitiktis baudžiamosios teisės normos numatytos nusikaltimo sudėties požymiams⁸⁸.

Įsidėmėtina, kad tuo atveju, kai kaltinimas keičiamas į lengvesnį, teismas privalo patikrinti, ar naujo kaltinimo turinys nėra privataus kaltinimo dalykas. Šios teismo pareigos paskirtis – užtikrinti proceso teisėtumą, nes byloje, kur asmuo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, nurodytą Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje, procesas gali vykti tik esant nukentėjusiojo (ar jo atstovo) skundui (ar pareiškimui). Todėl, jeigu pakeistas kaltinimas pateks į privataus kaltinimo sferą, o byloje minėto skundo nebus, teismas privalo bylą nutraukti, nes priešingu atveju teismo nuosprendis būtų neteisėtas.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2006, kat. 2.1.6.1.; 2.3.3.4. (S).

⁸⁸ RANDAKEVIČIENĖ, I. *Kasacinio teismo jurisprudencija (baudžiamojo proceso teisė 1995-2005)*. II knyga. Vilnius, 2006. P.214.

Kalbant apie kaltinimo keitimą, būtina paminėti ir tokią kategoriją kaip “alternatyvus kaltinimas”. Alternatyvų kaltinimą būtų galima apibūdinti kaip pareiškimą apie *galimą* pradinio kaltinimo pakeitimą į lengvesnį. Kalba eina apie tokią situaciją, kai teismas neatmeta pradinio kaltinimo, o išvelgia galimybę tirti kaltinamojo veiksmus ir alternatyvaus kaltinimo pagrindu. Kitaip sakant, du kaltinimai egzistuoja lyg lygiagrečiai. Kyla klausimas, ar tokiu atveju nepažeidžiamos kaltinamojo teisės, nes jis gali nebesuvokti, kuo jis kaltinamas, nuo kurio kaltinimo jam reikia gintis. Šį klausimą yra gvildenęs Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Colak prieš Vokietiją*⁸⁹. Asmuo skundėsi tuo, kad bylos nagrinėjimo teisme metu teismas jį informavo, kad pradinis kaltinimas pasikėsiniu nužudyti *gali būti* pakeistas į lengvesnį – sunkiu sveikatos sutrikdymu. Tačiau pareiškėjas buvo nuteistas pagal pradinį kaltinimą. Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, kad Vokietijos teismas, pranešdamas, kad kaltinimas gali būti pakeistas (o ne keičiamas), nepažeidė kaltinamojo teisės į gynybą, nes toks teismo pranešimas aiškiai leido suvokti, kad jis neatmeta ir pradinio kaltinimo pasitvirtinimo galimybės. Pažeidimas galėtų pasireikšti tik tuomet, jeigu kaltinamasis nebūtų aiškiai informuotas apie tai, kad teismas tęs tyrimą dviejų kaltinimų ribose ir jam nebūtų suteikiama galimybė pasiruošti gynybai ir nuo alternatyvaus kaltinimo.

Kaltinimo keitimo institutas žinomas, be abejo, ne tik Lietuvos baudžiamajam procesui. Kitų valstybių baudžiamajame procese jis taip pat egzistuoja. Pavyzdžiui, nežiūrint į tai, kad pagal Vokietijos Baudžiamojo proceso kodekso § 265 kaltinamasis gali būti nuteistas tik pagal baudžiamojo įstatymo paragrafą, nurodytą kaltinamajame akte, Vokietijos baudžiamojo proceso įstatymas numato kaltinimo keitimo teisme (tame tarpe ir į sunkesnį) galimybę⁹⁰. Panašumas su Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymu pasireiškia tuo, kad Vokietijos Baudžiamojo proceso kodeksas leidžia keisti kaltinimą dėl naujai nustatytų aplinkybių pagal baudžiamojo įstatymo normą, sąlygojančią baudžiamosios atsakomybės padidėjimą, tačiau tik tuo atveju, jeigu kaltinamasis bylos nagrinėjimo teisme metu buvo išpėtas apie kaltinimo keitimą ir jam buvo suteikta galimybė pasiruošti gynybai⁹¹. Prancūzijos baudžiamasis procesas išsiskiria tuo, kad įstatymas nenustato kaltinimo keitimą apribojančių sąlygų. Prancūzijos baudžiamojo proceso 350-351 straipsniai skelbia, kad jeigu bylos teismo tyrimo metu paaiškėja naujos sunkinančios aplinkybės, kurios nebuvo nurodytos tardymo kameros nutarime ar nustatoma, kad veikos juridinis kvalifikavimas, nurodytas tardymo kameros nutarime, turi būti pakeistas, teismo pirmininkas formuluoja

⁸⁹ GIRDAUSKAS, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimas // Teisės problemos. 2005, Nr. 1/47. P.46.

⁹⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Германии. Москва: Манускрипт, 1994. P.122.

⁹¹ ГУЦЕНКО, К.Ф.; ГОЛОВКО, Л.В.; ФИЛИМОНОВ Б.А. Уголовный процесс западных государств. Москва: Зеркало-М, 2002. P.463.

papildomus klausimus prisekusiųjų teismui. O šie sprendžia apie asmens kaltumą (tame tarpe ir apie kaltumą sunkesnės ar esmingai skirtingos savo faktinėmis aplinkybėmis veikos padarymu), remiantis tik vidiniu įsitikinimu (Prancūzijos baudžiamojo proceso 353 straipsnio 2 dalis)⁹². Įstatymas net nereikalauja jokios sprendimo motyvacijos. Be abejo, tam tikra kaltinamojo teisių apsauga pasireiškia tuo, kad kaltinamajam nepalankus sprendimas turi būti priimtas nemažiau kaip 2/3 prisekusiųjų balsų, tačiau tai nėra apsauga, kaip ją apibrėžia Konvencija. Todėl, manyčiau, galimi Konvencijos pažeidimai, nes Prancūzijos baudžiamojo proceso įstatymas neįtvirtina imperatyvaus reikalavimo užtikrinti kaltinamojo teisę žinoti, kuo kaltinamas ir teisę tinkamai pasiruošti gynybai.

Kalbant apie kaltinimo keitimą teisme, reikėtų paminėti ir procedūrinės taisyklės, per kurias toks keitimas realizuojamas. Procedūra yra bet kokio teisinio proceso skiriamasis bruožas, nes tik griežtai laikantis įstatytu nustatytos procedūros galima užtikrinti šalių teises ir, atitinkamai, priimamo sprendimo teisėtumą bei pagrįstumą. Procedūros pažeidimas yra vienas pagrindų panaikinti teismo sprendimą (Baudžiamojo proceso kodekso 329 straipsnio 4 punktas). Lietuvoje kaltinimo keitimo teisme procedūrą reglamentuoja Baudžiamojo proceso kodekso 256 straipsnis. Procedūra susideda iš kelių veiksmų, atliekamų vienas po kito. Visų pirma, baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu teismui pateikiamas prokuroro, privataus kaltintojo ar nukentėjusiojo rašytinis prašymas kaltinamojo nusikalstamą veiką kvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką arba kaltinamajame akte išdėstytas faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis. Pastaruoju atveju prašyme turi būti suformuluotos šios iš esmės skirtingos aplinkybės. Gavęs tokį prašymą, teismas apie tai praneša kaltinamajam, įteikia jam ir gynėjui (o taip pat ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams) prašymo nuorašą, ir tuo pačiu informuoja kaltinamąjį ir jo gynėją, kad šie turi teisę prašyti bylos nagrinėjimo teisme pertraukos, kad pasiruošti gynybai nuo pakeisto kaltinimo. Jeigu kaltinamasis ir jo gynėjas pasinaudoja šia teise ir prašo bylos nagrinėjimo teisme pertraukos, teisėjas privalo tokį prašymą patenkinti ir nustatyti protingą pertraukos laiką. Protingas terminas reiškia, kad tokia pertrauka neturėtų būti tik formaliu reiškiniu, nesuteikiančiu realios galimybės apgalvoti pasikeitusią situaciją ir atitinkamai pakeisti gynybos taktiką. Bet iš kitos pusės ji neturėtų būti pernelyg ilga, kad nebūtų vilkinamas procesas. Be abejo, baudžiamojo proceso įstatyme neįmanoma nustatyti konkrečių terminų. Pertraukos laiko nustatymas turi būti siejamas su kaltinimo keitimo mastu, bylos sudėtingumu. Teisiamojo posėdžio

⁹² *Уголовно-процессуальный кодекс Франции*. Москва: Прогресс, 1967. P.143-144.

protokole žymima nutartis daryti pertrauką, nurodant kuriam laikui ji daroma. Po nagrinėjimo teisme pertraukos teismo procesas tęsiamas toliau pakeisto kaltinimo ribose.

2.4. Proceso dalyvių kompetencija inicijuoti kaltinimo keitimą baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu

Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu vykdomas naujas ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų ištyrimas. Teismas taip pat tiria ir naują informaciją, pateiktą bylos nagrinėjimo teisme dalyvių arba surinktą paties teismo. Toks reikšmingų bylai duomenų tyrimas vyksta aktyviai dalyvaujant prokurorui, kaltinamajam, gynėjui, nukentėjusiam ir jo atstovui. Šių subjektų dalyvavimas teisminiame tyrime yra jų teisių įgyvendinimo, rungimosi principo, objektyvaus reikšmingos bylai informacijos vertinimo užtikrinimo garantija.

Tačiau, kad tinkamai naudotis savo teisėmis, kiekvienas subjektas turi žinoti šias teises ir jų suteikiamas elgesio galimybes. Kalbant apie kaltinimo keitimą teisme, kaip apie kategoriją, kuri yra ypatingai jautri kaltinamojo teisių pažeidimo prasme, ypač svarbu apibrėžti kiekvieno subjekto elgesio ribas.

Inicijuoti kaltinimo pakeitimą bylos nagrinėjimo teisme metu įvairiose teisės sistemose gali skirtingas subjektų visetas. Vienų valstybių baudžiamajame procese kaltinimo pakeitimą teisme gali inicijuoti tik kaltinimo pusė, kitų (pavyzdžiui, Ispanijos) – ir kaltinimo, ir gynybos pusės. Galimi atvejai, kai baudžiamasis procesas numato ir teismo teisę pačiam keisti kaltinimą, net ir nesant kitų proceso dalyvių iniciatyvos. Pavyzdžiui, Rusijos baudžiamojo proceso kodekso 252 straipsnio 2 dalis suteikia teisę teismui pačiam keisti kaltinimą į lengvesnį ir nesiskiriantį savo faktinėmis aplinkybėmis kaltinimą⁹³. Vokietijos Baudžiamojo proceso kodekso §264-265 nustato, kad teismas nėra “surištas” veikos kvalifikavimu, nurodytu kaltinamajame akte ir, įvykdžius visus baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus, gali pakeisti kaltinimą⁹⁴.

Lietuvos baudžiamasis procesas istoriškai taip pat nebuvo vienareikšmis subjektų, turinčių teisę inicijuoti kaltinimo keitimą, prasme. Kaip minėjau, 1864 m. Rusijos baudžiamojo proceso įstatyme apylamai nebuvo konkretizuojama, kas galėjo prašyti teismą keisti kaltinimą. Bet šio klausimo detalizavimą galima aptikti Rusų Senato išaiškinimuose, kur minimi valstybės gynėjo ir

⁹³ *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Москва: Норма, 2004. P.445

⁹⁴ *Уголовно-процессуальный кодекс Германии*. Москва: Манускрипт, 1994. P.122.

kaltinamojo prašymai teismui apie “naujų aplinkybių įrašymą į kaltės klausimą”⁹⁵. Galima daryti išvadą, kad pagal tuometinę teismų praktiką valstybės kaltintojas ir kaltinamasis priklausė subjektų, turinčių teisę inicijuoti kaltinimo keitimą, grupei. Taip pat sugretinant 1864 m. Rusijos baudžiamojo proceso įstatymo 750 (pagal kurį pasibaigus teismo tardymui ir baigiamosioms kalboms **Teismas sustato** klausimus, kuriuos turi spręsti) ir 751 straipsnius (pagal kurį klausimų, kuriuos turi spręsti Teismas, pagrindu yra ne tik kaltinamojo akto išvados, bet ir teismo tardymas bei baigiamosios kalbos, kiek tai **išplečia, papildo arba pakeičia** tas išvadas⁹⁶), darytina išvada, kad teismas ir savo iniciatyva galėjo keisti kaltinimą, jį plečiant, papildant ar pakeičiant.

O šiuolaikinis baudžiamasis procesas deklaruoja, visų pirma, rungimosi bei šalių lygybės principų prioritetą. Viena iš šių principų pasireikimo formų yra ta, kad teismo bylos išsprendimo funkcija ir kaltinimo funkcija turi būti griežtai atskirtos. O tai savo ruožtu reiškia, kad šios funkcijos turi būti atliekamos skirtingų subjektų. Sprendžiant bylą, teismas, remdamasis teisme ištirtais įrodymais, formuluoja savo išvadą apie nustatytus faktus, taikytinas teisės normas ir, atitinkamai, apie asmens nuteisimą ar išteisinimą dėl jam pareikšto kaltinimo. Iš kitos pusės, baudžiamojo proceso rungimosi principas reikalauja, kad baudžiamojo persekiojimą, kaltinimo formulavimą ir jo palaikymą teisme vykdytų įstatymų įgalioti asmenys. Be to, teismo įpareigojimas vienu ar kitu mastu atlikti funkcijas, priklausančias asmenims, įstatymų įgaliotiems vykdyti kaltinimą, prieštarauja konstitucinei nuostatai, pagal kurią teismai privalo vykdyti teisingumą nešališkai ir objektyviai (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis). Remiantis išimtine konstitucine teismo teise vykdyti teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis), teismas sprendžia bylas tik jam nukreiptų pareiškimų pagrindu. Baudžiamajame procese tokio pareiškimo vaidmenį atlieka kaltinamasis aktas (arba nukentėjusiojo skundas privataus kaltinimo byloje). Jeigu teismas, nagrinėdamas bylą, savo iniciatyva pradės formuoti ir grįsti kaltinimą, tai jis spręs uždavinius, kuriuos spręsti yra įgaliotos baudžiamojo persekiojimo institucijos. Tokiu būdu, teismas, inicijuodamas bylos gražinimą papildomam tyrimui arba, esant pagrindui, kaltinimą keitimą teisme į sunkesnę ar esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis kaltinimą, atlieka jam nebūdingą kaltinimo funkciją. Bylos gražinimas tyrimui papildyti ar kaltinimo keitimas į sunkesnę, nesant kaltinimo šalies ar nukentėjusiojo prašymų, gali atspindėti tik kaltinimo pusės interesus, nes tai yra kaltinimo veiklos trūkumų, defektų ištaisymas. Kaltinamajam gi bylos gražinimas papildomam tyrimui nėra naudingas, nes esant abejotinai kaltinimo pozicijai, kai kaltinimo įrodytumas yra nepilnas ar nelabai

⁹⁵ *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: Literatūros knygynas, 1933. P.463.

⁹⁶ *Ibidem*. P. 462.

pagrįstas, gynyba gali tikėtis jeigu ne išteisinamojo, tai bent “lengvesnio” apkaltinamojo nuosprendžio.

Galima spėti, kad minėti argumentai tapo viena iš teismo įgaliojimų keisti kaltinamojo padėtį jam nepalankia linkme instituto daugkartinių keitimų priežasčių. 1961 m. Baudžiamojo proceso kodekso 280 straipsnis įpareigojo teismą perduoti bylą tyrimui papildyti, jeigu išvelgdavo pagrindą keisti kaltinimą į sunkesnę arba esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis. 1993 m. birželio 10 d. norma buvo pakeista⁹⁷: iš jos pašalinama teismo pareiga gražinti bylą papildomam tyrimui, kai yra pagrindas manyti, kad asmuo yra padaręs sunkesnę nusikaltimą, jeigu pakeistas kaltinimas savo faktinėmis aplinkybėmis iš esmės nesiskiria nuo pradinio kaltinimo. Pagal naują tvarką teismas tokiu atveju galėjo keisti kaltinimą į sunkesnę, įspėjus apie tai teismo posėdžio dalyvius. Tačiau, jei faktinės aplinkybės esmingai keitėsi, teismas ir toliau privalėjo gražinti bylą tyrimui. Tokie pakeitimai buvo grindžiami labiau praktiniais sumetimais, negu kaltinamojo asmens teisių užtikrinimo motyvais: “bylos gražinimas tyrimui papildyti ryškiai užvilkindavo procesą, tuo labiau, kad paprastai per papildomą tyrimą buvo atliekami tik formalus veiksmai. Todėl, jeigu iš esmės nesikeičia faktinės aplinkybės, kaltinimas teismo iniciatyva gali būti pakeistas teisme”⁹⁸. Buvo manoma, jog teismas, siekdamas nustatyti materialiąją tiesą, turi būti aktyvus, todėl jeigu teismas nustato, kad kaltinamojo veiksmuose yra sunkesnio nusikaltimo požymiai, jis turi būti teisiamas ir jam skiriama bausmė būtent už tą veiką, kurią jis padarė.

Tokio turinio norma galiojo iki Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimo priėmimo⁹⁹. Konstitucinis Teismas, analizuodamas nagrinėjamąją normą teismo teisės keisti kaltinimą į sunkesnę dalyje, priėjo išvados, jog “taikant šią normą gali būti pažeidžiamas kaltinimo ir gynybos lygybės bei rungimosi principai teisminiame nagrinėjime. Tokiu atveju galima daryti prielaidą, kad teismas vienu metu atlieka ne tik teisingumo, bet ir kaltinimo funkcijas”. Norma pripažinta prieštaraujančia Konstitucijos 31 straipsnio 2 ir 6 dalims, kuo pasėkoje buvo pakeista. 1999 m. liepos 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo įstatymu¹⁰⁰ teismas neteko teisės keisti kaltinimą į sunkesnę savo iniciatyva; tai leidžiama daryti tik esant prokuroro ar nukentėjusiojo prašymui ir jeigu pakeistas kaltinimas iš esmės nesiskiria nuo pradinio. Tačiau teisė

⁹⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų keitimo ir papildymo” //Valstybės žinios. 1993, Nr. 26-614.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” //Valstybės žinios. 1999, Nr.15-402. Nustatomosios dalies IV skyriaus 4 punktas.

⁹⁹ *Ibidem*

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 106, 126, 212, 245, 248, 255, 256, 260, 280, 283, 284, 417 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas //Valstybės žinios. 1999, Nr.71.

gražinti bylą papildomam tyrimui, jeigu nėra prašymų dėl kaltinimo keitimo, išliko, nes dėl šios normos Konstitucinis Teismas nepasisakė. Nors, iš esmės, nutarime išdėstytus argumentus būtų galima susieti ir su teismo teise bylą gražinti papildomam tyrimui.

Naujame Baudžiamojo proceso kodekse vėl atsiranda teismo teisė pačiam inicijuoti kaltinimo keitimą¹⁰¹. Kaltinimas gali būti keičiamas bet kokia kryptimi su sąlyga, kad asmeniui buvo pranešta nagrinėjimo teisme metu ir suteikta galimybė pasiruošti naujai gynybai. Dar neįgaliojus naujam Baudžiamojo proceso kodeksui, buvo siūloma keisti kai kurias jo normas, tame tarpe ir reglamentuojančias kaltinimo keitimo iniciatyvos teisę. Parengti keli Baudžiamojo proceso pakeitimo projektai¹⁰², kuriuose teismo teisė pačiam inicijuoti kaltinimo keitimą nenumatyta. Tačiau, atsirado ir kategoriškai priešingų nuomonių. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvadoje¹⁰³ abejojama, ar teismo teisės savo iniciatyva keisti kaltinimą sunkesniu nebuvimas neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintam teisingumo principui, nes jeigu projektuose numatyti pakeitimai bus priimti, kaltas asmuo galėtų būti pripažintas kaltu lengvesnės veikos padarymu vien dėl to, kad prokuroras klaidingai kvalifikavo inkriminuojamą veiką. Teismas gi negalės įvykdyti savo pareigos teisingai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą. Išvadoje buvo siūloma suteikti teismui teisę keisti kaltinimą į sunkesnę tuo atveju, jeigu faktinės aplinkybės esmingai nesikeičia. Tačiau nugalėjo pirmos pozicijos šalininkai, ir 2003 m. balandžio 10 d. buvo priimtas Baudžiamojo proceso kodekso įstatymo pakeitimas¹⁰⁴, galiojantis ir dabar, kuriame teismo teisė pačiam keisti kaltinimą į sunkesnę nenumatyta.

Bet baudžiamojo proceso specialistai taip ir neprieina vienos nuomonės dėl teismo teisės pačiam keisti kaltinimą į sunkesnę. Viena iš pozicijų, kaip minėjau, grindžiama tuo, kad teismas, matydamas kad asmuo yra padaręs sunkesnę nusikaltimą, bet neturėdamas prokuroro, nukentėjusiojo ar privataus kaltintojo atitinkamo prašymo, negalės tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą ir to pasėkoje negalės teisingai išspręsti bylą, kadangi įstatymas nesuteikia jam teisės pačiam keisti

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas //Valstybės žinios. 2002, Nr.46. Atitaisymas.

¹⁰² Pavyzdžiui, 2003 m. vasario 26 d. įstatymo projektas Nr.IXP-2322; 2003 m. balandžio 7 d. įstatymo projektas Nr.IXP-2322 (2SP); 2003 m. balandžio 9 d. įstatymo projektas Nr.IXP-2322(3SP). Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt>;

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2003 m. balandžio 10 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, 21,48, 50, 52, 127, 142, 143, 151, 158, 161, 163, 165, 212, 217, 232, 233, 234, 237, 244, 254, 255, 256, 266, 276, 287, 303, 318, 319, 322, 323, 326, 327, 329, 332, 342, 351, 353, 362, 375, 380, 397, 421, 440, 458, 459 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 362¹ straipsniu įstatymo projekto” Nr.IXP-23322(3). Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt>

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, 21,48, 50, 52, 127, 142, 143, 151, 158, 161, 163, 165, 212, 217, 232, 233, 234, 237, 244, 254, 255, 256, 266, 276, 287, 303, 318, 319, 322, 323, 326, 327, 329, 332, 342, 351, 353, 362, 375, 380, 397, 421, 440, 458, 459 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 362¹ straipsniu įstatymas //Valstybės žinios. 2003, Nr.38-1734.

kaltinimą į sunkesnę¹⁰⁵. Ši nuomonė, be abejo, yra pagrįsta. Tuo labiau, kad ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, kaip pažymi M.Girdauskas, “nėra konstatavęs, jog teismo įgaliojimai savo iniciatyva pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikaciją (ir į griežtesnę), savaime prieštarautų Konvencijoje įtvirtintai teisei į nešališką teismą, rungimosi principui, procesinės lygybės principui, teisei į gynybą ar į teisingą teismą apskritai”¹⁰⁶.

Bet ir kita pozicija turi teisę egzistuoti: manyčiau, tokio turinio normoje, kokia ji yra dabar, ryškiai pasireiškia nekaltumo prezumpcijos principas. Jeigu prokuroras neteikia prašymo keisti kaltinimą į sunkesnę, reiškia jis nepajėgus įrodyti sunkesnio kaltinimo pagrįstumą, ir teismas, net ir matydamas pagrindą keisti kaltinimą į sunkesnę, negali savo iniciatyvą tai daryti, nes nekaltumo prezumpcijos principas reiškia ir tai, kad asmuo laikomas nekaltu dėl sunkesnio nusikaltimo, kol jo kaltumas dėl sunkesnio nusikaltimo nėra įrodytas įstatymų nustatyta tvarka. O kaltumą pagrindžiančių duomenų rinkimas bei pateikimas yra būtent kaltinimo pusės paskirtis. Taip pat jeigu nukentėjusysis neteikia prašymo pakeisti kaltinimą, tai gali reikšti tik vieną: nukentėjusysis mano, kad jo pažeistų teisių gynybos apribojimas pirminio kaltinimo ribomis yra pakankama jam nusikalstama veika padarytos žalos kompensacija. Todėl teismo nuosprendis pagal pirminį kaltinimą pilnai atitiks vieną iš baudžiamojo proceso paskirčių – ginti asmenų teises bei teisėtus interesus.

Todėl visgi laikausi nuomonės, kad dabartinis reglamentavimas yra tinkamas ta prasme, kad išlaikomas funkcijų atskirumas. Teismas neturėtų imtis kaltintojo “darbo” ir savo iniciatyva keisti kaltinimą į sunkesnę. Formuluodamas naują kaltinimą teismas neišvengiamai atsidurs kaltinimo pusėje ir pradės vienu metu atlikinėti dvi funkcijas: kaltinimo ir teisingumo vykdymo. O tai, savo ruožtu, sąlygos šalių lygiateisiškumo principo pažeidimą. Teisingumo vykdymas reiškia, kad teismas priima sprendimą byloje remiantis atitinkamų institucijų įstatymų nustatyta tvarka asmeniui jau pareikštu kaltinimu, o ne paties teismo suformuluotu kaltinimu. Manychiau, kad jeigu teismas pats suformuluotų kaltinimą, tai jis būtų “surištas” tokiu savo sprendimu, nes bet koks tolesnis sprendimas kaltinamojo naudai būtų vertinamas kaip teismo ankstesnių išvadų klaidingumas. Aplamai teisingumo vykdymo samprata suponuoja tai, kad teismas bylą turi spręsti tik griežtai laikydamasis įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdamas savo jurisdikcijos ribų. O jo jurisdikcija neapima įgaliojimų vykdyti kaltinimo funkciją.

O kas liečia teismo teisę pačiam keisti kaltinimą į lengvesnę, kai nesikeičia faktinės bylos aplinkybės, tai šiuo atveju, manyčiau, pasireiškia ne kaltinimo funkcija (nes kaltinimo funkcijos

¹⁰⁵ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-IX dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P.97.

¹⁰⁶ GIRDAUSKAS, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. *Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimas // Teisės problemos*. 2005, Nr. 1/47. P.55.

vykdymas visuomet reiškia priešišką kaltinamojo interesams judėjimo kryptį), o būtent teisingumo vykdymo funkcija, nes teisingumo vykdymas, be kito ko, reiškia ir nekalto asmens išteisinimą (tame tarpe ir tik dėl tam tikro epizodo, ko pasėkoje kaltinimas tampa lengvesnis).

Ir nors, be abejo, kita pozicija, tvirtinanti, kad teismas privalo teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes bei teisingai pritaikyti baudžiamuosius įstatymus, ir todėl turi turėti teisę pačiam keisti kaltinimą, taip pat grindžiama logiškais argumentais, tačiau šiuolaikinė teisė labiau orientuota į žmogaus teisių užtikrinimą. Todėl teisingumo vykdymas turi būti suvokiamas būtent per šią prizmę, tai yra per žmogaus teisių garantijų prioritetą.

Įsidėmėtina, kad ir Konvencijos nuostatos šiuo klausimu įvairių autorių aiškinamos skirtingai. Vieną poziciją palaikančių baudžiamąjį proceso specialistų (pavyzdžiui, M.Girdausko) nuomonę jau minėjau. Bet galimas ir kitas Konvencijos suvokimas. Pavyzdžiui, tarptautinės teisininkų komisijos (ICJ) Švedijos skyrius taip pasisakė dėl teismo vaidmens nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme: “Teisėjas negali atlikti prokuroro darbo. Teismas neturi savo valia inicijuoti papildomą tyrimą. (...) Įrodyti ir pagrįsti kaltinimą yra prokuroro užduotis. (...) Prokuroro užduotis turi atlikti tik prokuroras ir niekas daugiau”¹⁰⁷.

Bet, nežiūrint į aštrias diskusijas, realija yra tokia, kad dabar galiojantis baudžiamąjį proceso įstatymas suteikia teisę inicijuoti kaltinimo keitimą teisme trimis subjektams: prokurorui, nukentėjusiam ir privačiam kaltintojui. Pažymėtina, kad normoje kalbama būtent apie kaltinimo keitimą, todėl gavęs minėtų asmenų prašymą *papildyti* ar *patikslinti* pradinį kaltinimą, teismas palieka juos nenagrinėtus.¹⁰⁸

Taigi, vienas iš kompetentingų keisti kaltinimą teisme proceso dalyvių yra prokuroras. Pagal Konstituciją Lietuvos Respublikos prokuratūra – tai specifinius valdingus įgaliojimus turinti valstybės institucija; ji nepriskiriama valstybės valdžią vykdančioms institucijoms ir nėra teisminės valdžios sudedamoji dalis. Prokuroras yra specifinius valdingus įgaliojimus turintis valstybės pareigūnas ir jo funkcijos yra kitokios nei teisingumo vykdymas¹⁰⁹. Konstitucijos 118 straipsnyje

¹⁰⁷ Рекомендации по применению статьи 6 Европейской конвенции о защите прав человека – право на беспристрастное разбирательство дела. – Санкт-Петербург, 2002. Prieiga per internetą: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/st-6-4.htm>;

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr.32 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamąjį proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279-282 str.) //Teismų praktika. Nr.16, Vilnius, 2001. P.351.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies

(2003 m. kovo 20 d. redakcija¹¹⁰) yra įtvirtintos prokurorų funkcijos: prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, taip pat palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose (1 dalis); prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus (2 dalis). Pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali palaikyti valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose. Kaltinimo palaikymo funkcija suponuoja ir prokuroro teisę bei pareigą keisti kaltinimą teisme, jeigu baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu paaiškėja, kad kaltinamojo padaryta veika atitinka kitą baudžiamajame įstatyme nustatytą nusikalstamos veikos sudėtį.

Baudžiamojo proceso kodekso nuostata, suteikianti prokurorui teisę teikti prašymus pakeisti kaltinimą, iš pirmo žvilgsnio, nekelia jokių klausimų: jei prokuroras prašo pakeisti į sunkesnę ar esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis kaltinimą, teismas išsprendžia bylą, laikydamasis kaltinimo keitimo teisme procedūros, o jei prašo pakeisti į lengvesnę ir nesiskiriantį faktinėmis aplinkybėmis kaltinimą, teismas gali tai daryti nevaržomai. Tačiau, ir čia galima sudėtingesnė situacija: kaip turi elgtis teismas, jeigu prokurorui pateikus prašymą keisti kaltinimą į lengvesnę, nukentėjusysis tam prieštarauja. Įsidėmėtina, kad Baudžiamojo proceso kodeksas nenumato ginčo tarp prokuroro ir nukentėjusiojo išsprendimo procedūros. Kad atsakyti į šį klausimą, visų pirma, būtina nustatyti, kokias teises nukentėjusiam suteikia Baudžiamojo proceso kodeksas. Šio kodekso 28 straipsnio komentare pažymima, kad “teismo proceso metu nukentėjusysis turi teises teikti reikšmingus bylai nagrinėti dokumentus ir daiktus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, teisme susipažinti su byla, dalyvauti bylą nagrinėjant teisme, apskusti teismo nuosprendį ar nutartį, pasakyti baigiamąją kalbą”¹¹¹. Tačiau įstatymas nesuteikia nukentėjusiam teisės nei palaikyti kaltinimą kartu su prokuroru (kuris šią išimtinę teisę turi pagal Konstituciją (118 straipsnio 1 dalis) bei Baudžiamojo proceso kodeksą (42 straipsnis)), nei prieštarauti prieš kaltinimo keitimą teisme. Baudžiamajame procese negalioja civilinės teisės taisyklė, kad “leidžiama viskas, kas nedraudžiama”. Baudžiamajame procese visi proceso dalyviai turi elgtis griežtai jiems suteiktų teisių ribose. O baudžiamojo proceso įstatymas nesuteikia nukentėjusiam ir jo atstovui teisės pareikšti prieštaravimą dėl prokuroro sprendimo pakeisti kaltinimą į lengvesnę, perkvalifikuojant kaltinimą pagal baudžiamojo įstatymo straipsnį, numatantį švelnesnę bausmę, ar šalinti nusikalstamos veikos jos atskirus epizodus ar faktus, sudarančius pagrindą sunkesniam kaltinimui. Tokiu būdu, prokuroro

(2002 m. kovo 14 d. redakcija), atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos” //Valstybės žinios. 2006, NR. 7-254.

¹¹⁰ Valstybės žinios. 2003, Nr. 32-1316.

¹¹¹ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P.64.

pasiūlymas teismui pakeisti kaltinimą į lengvesnį pagal šiuo metu galiojantį įstatymą negali būti ribojamas nukentėjusiojo sutikimo su tokiu pasiūlymu buvimo sąlyga. Tačiau šiuolaikinės teisės (o reiškia ir baudžiamojo proceso) doktrina aukščiausia vertybe laiko žmogaus teises ir laisves. Ir jeigu aukščiausia vertybe laikoma asmenybė, tai asmens teisių pažeidimo atveju svarbiausia yra ne tai, kaip tą pažeidimą vertina valstybė, o kaip jį vertina pats žmogus. Ir jeigu asmuo mano, kad jo teisės yra pažeistos, jis turi teisę reikalauti, kad jos būtų atstatytos ar kompensuotos. Todėl, manyčiau, esant prokuroro prašymui pakeisti kaltinimą į lengvesnį, nukentėjusiam turi būti suteikta teisė prieštarauti tokiam sprendimui ir reikalauti, kad byla būtų nagrinėjama pirminio kaltinimo ribose, nes priešingu atveju būtų pažeista asmens teisė į teisminę gynybą.

Grįžtant prie prokuroro teisės inicijuoti kaltinimo keitimą į sunkesnį, norėčiau pažymėti, kad kaltinimo palaikymo funkcija suponuoja prokuroro aktyvumą bylos nagrinėjimo teisme metu. Dalyvavimas bylos nagrinėjime yra vienas iš pačių atsakingiausių prokuroro dalyvavimo baudžiamajame procese momentų, nes būtent teisme prokuroras turi galimybę apginti kaltinamajam pareikštą kaltinimą, ir daryti tai viešumo, rungimosi bei tiesioginio nagrinėjimo sąlygomis. It todėl būtent prokuroras, kaip asmuo turintis atitinkamas teisės žinias bei siekį teisingai nustatyti asmens kaltumą bei užtikrinti atitinkamą jo nubaudimą, turi įdėmiai stebėti teismo tyrimo eigą ir operatyviai reaguoti, kai atsiranda pagrindas keisti kaltinimą. Prokuroro neapdairumas ar pasyvumas gali lemti tai, kad viena ar kita šalis liks nepatenkinta, nuosprendis bus apskūstas ir procesas užsitęs. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1-418-626/05¹¹² A.C. buvo kaltinamas tuo, kad grasino nužudyti nukentėjusįjį Z.G., esant pakankamam pagrindui manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas (Baudžiamojo kodekso 145 straipsnio 1 dalis) ir sukėlė fizinį skausmą nukentėjusiajam G.A. (Baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalis). Teismo tyrimo metu buvo nustatyta, kad kaltinamasis kirvį iškėlė (tai yra davė pagrindą manyti, kad grasinimas nužudyti gali būti įvykdytas) ne konflikto su Z.G. metu, o konfliktuodamas su G.A., ir todėl nėra objektyvių duomenų, įrodančių, kad kaltinamasis grasino nužudyti Z.G. Tokiu būdu, teismas visiškai pagrįstai išteisino A.C. pagal kaltinimą grasinimu nužudyti Z.G. O tas faktas, kad grasinimas nužudyti buvo nukreiptas į G.A. negalėjo tapti teismo nagrinėjimo objektu, nes nei prokurorė, nei nukentėjusysis G.A. nepadarė prašymo keisti kaltinimą į sunkesnį, todėl teismas kaltinamojo veiksmus, susijusius su grasinimu nužudyti G.A., nevertino. Apeliacinės instancijos, atmesdamas prokurorės skundą, patvirtino pirmos instancijos sprendimą ir pažymėjo, jog “dėl grasinimo nužudyti G.A. pagal kaltinimo formuluotę A.C. nekaltinamas. (...) grasinimas nužudyti G.A. jam negalėjo būti inkriminuotas, nes nebuvo G.A.

¹¹² Vilniaus rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-418-626/05.

ar prokuroro reikalavimo”¹¹³. Taigi, būtent prokuroras, vykdydamas baudžiamojo proceso jam priskirtas funkcijas, privalo siekti teisingo asmens nubaudimo. Bet šiuo atveju prokurorės neapsižiūrėjimo rezultate kaltinimo funkcija apsiribojo pirminiu kaltinimu ir to pasėkoje kaltinamasis, sutinkamai su nekaltumo prezumpcijos principu, negalėjo būti nuteistas pagal sunkesnę kaltinimą. O teismas šioje situacijoje pasielgė teisingai, veikdamas tik pareikšto kaltinimo ribose, pats neformuluodamas kaltinimo pakeitimo.

Įstatymų leidėjas teisę prašyti keisti kaltinimą suteikė ir nukentėjusiajam. Kaip jau minėjau, šiuolaikinės teisės koncepcija pasižymi tuo, kad pirmenybė teikiama individui, o ne valstybei. Todėl teisė orientuojasi į žmogų, jo apsaugą. Konstituciniai principai, tokie kaip visų asmenų lygybė prieš įstatymą ir teismą, kiekvieno asmens teisė į teisminį savo pažeistų teisių gynybą (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis, 30 straipsnio 1 dalis) garantuoja, kad baudžiamajame procese ne tik kaltinamasis, bet ir kiti proceso dalyviai turi teisę į savo teisėtų interesų bei teisių apsaugą. Nėra išimtis ir nukentėjusysis, kuriam suteikiamos teisės teikti įrodymus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, susipažinti su byla, dalyvauti byla nagrinėjant teisme, apskusti teisėsaugos pareigūnų veiksmus, apskusti teismo sprendimą ir kitos (Baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsnio 2 dalis). Šių teisių suteikimas iš vienos pusės leidžia tinkamai spręsti baudžiamojo proceso uždavinius, o iš kitos – užtikrina asmens teisių į teisminę savo teisių ir laisvių gynybą konstitucines garantijas. Nukentėjusysis jokių būdu neturi būti šalinamas iš proceso. Įstatymų leidėjas, numatydamas nukentėjusiojo teisę dalyvauti byla nagrinėjant teisme, vadovaujasi tuo, kad sprendimai, priimami šioje proceso stadijoje tiesiogiai liečia nukentėjusiojo interesus, todėl jis gali aktyviai dalyvauti teisiame posėdyje ir dėstyti savo poziciją dėl jam reikšmingų klausimų. Be abejo, prie tokių klausimų priskirtinas ir kaltininko veikos teisingas kvalifikavimas. Tačiau, kaip nė kartą minėjau, kaltinimo funkcija – tai išimtinai prokuroro prerogatyva. Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalies nuostata, jog prokuroras palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose, reiškia, kad per baudžiamąjį procesą teisme yra palaikomas valstybinis kaltinimas ir kad valstybinio kaltinimo palaikymas yra valstybės funkcija, kuri gali būti įgyvendinama tik per tam tikrus valstybės pareigūnus – prokurorus. Nukentėjusysis, nors ir randasi “vienoje barikadų pusėje” su prokuroru, savarankiškai vykdyti kaltinimą negali. Kaip minėjau aukščiau, nukentėjusysis turi turėti teisę nesutikti, kad kaltinimas būtų keičiamas į lengvesnį, prieštarauti kad kaltinamajam pareikštas kaltinimas būtų vienu ar kitu būdu siaurinamas. Nukentėjusysis gali ginti savo interesus *pareikšto* kaltinimo ribose, gali aktyviai dalyvauti įrodinėjant *pareikšto* kaltinimo pagrįstumą. Tuo pasireiškia

¹¹³ Vilniaus apygardos teismo 2006 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.1A-64/06.

rungimosi principas bei asmens pažeistų teisių teiminės gynybos garantijos. Bet nukentėjusiojo nuomonė dėl kaltinamajam inkriminuojamos veikos kvalifikavimo *keitimo*, manyčiau, turėtų būti derinama su prokuroru. Man atrodo, kad nukentėjusiojo teisė tiesiogiai inicijuoti kaltinimo keitimą neatitinka funkcijų atskirumo principo. Tuo atveju, kai nukentėjusiajam kyla abejonių dėl pareikšto kaltinimo teisingumo, jis turėtų kreiptis į prokurorą, o pastarasis, jeigu nukentėjusiojo pozicija yra pagrįsta, turi kreiptis į teismą su prašymu pakeisti kaltinimą. Būtent toks mechanizmas įgalins suderinti subjektų, dalyvaujančių kaltinimo pusėje, pozicijas, nes kitaip gali atsitikti taip, kad kaltinimo subjektai turės priešingus reikalavimus, ir teismui reikės spręsti sunkią dilemą, nes vieno subjekto reikalavimų patenkinimas automatiškai reikš kito subjekto reikalavimų atmetimą.

Pagal galiojančio baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas prašymą pakeisti kaltinimą į sunkesnę ar esmingą skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis kaltinimą gali paduoti ir privatus kaltintojas. Baudžiamojo proceso kodekso 34 straipsnis privatų kaltintoją apibūdina kaip nuo Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų nukentėjusį asmenį (ar jo atstovą), kuris palaiko kaltinimą nagrinėjant bylą teisme. Taip yra todėl, kad tam tikras nusikalstamas veikas valstybė vertina kaip mažiau pavojingas valstybei ir visuomenei. Kaip pažymėjo M.Girdauskas, “privataus kaltinimo tvarka taikoma tada, kai nėra pagrindo manyti, kad baudžiamajame procese turėtų būti atliekamas ikiteisminis tyrimas ir palaikomas valstybinis kaltinimas, kurių būtinumą lemia viešojo intereso apsauga”¹¹⁴. Bet iš kitos pusės, tokie nusikaltimai tiesiogiai veikia (ir veikia neigiamai) atskiro asmens interesus, todėl būtina suteikti asmeniui galimybę pasirinkti, ar jis norės siekti satisfakcijos. I.Fojnickij taip išryškino privataus kaltinimo instituto privalumus: “ši forma turi du patogumus: gerokai palengvina valdžios gyvenimą ir teikia teisinį pasitenkinimą natūraliam asmens nuoskaudos jausmui, atsiradusiam dėl veikos, nukreiptos į jį ar jo artimuosius. Būtent šis jausmas garantuoja kalto asmens persekiojimo energingumą”¹¹⁵. Valstybė šiuo atveju perkelia kaltininko kaltės įrodinėjimo funkciją privačiam asmeniui. Kitaip sakant, privatus kaltintojas įstatymo nustatytais atvejais atlieka prokuroro funkcijas. Tuo jis esmingai skiriasi nuo nukentėjusiojo valstybinio kaltinimo byloje.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai” //Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-254.

¹¹⁵ Фойницкий, И.Я. *Курс уголовного судопроизводства. Т.2.* (Под ред. А.В.Смирнова). Санкт-Петербург: Альфа, 1996. Prieiga per internetą: <<http://kalinovskiy-k.narod.ru/b/foinitsky/t-2/index.htm>>

Privataus kaltinimo bylų procesas prasideda nukentėjusiam (ar jo atstovui) padavus skundą (ar pareiškimą) teismui. Privataus kaltinimo tvarka teismui raštu paduodamo skundo (ar pareiškimo) paskirtis ir funkcija – ne tik kompetentingos institucijos informavimas apie nusikalstamą veiką, bet ir asmens apkaltinimas: tokiu skundu (ar pareiškimu) asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, nagrinėtinas teisme. Taigi, nagrinėjimo teisme ribos privataus kaltinimo bylose nustatomos ne kaltinamuoju aktu, o nukentėjusiojo skundu (ar atstovo pareiškimu) ir jo pagrindu priimta teisėjo nutartimi perduoti bylą nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Pažymėtina, kad privataus kaltinimo bylose teisėjo nutartis perduoti bylą nagrinėti teisiamaajame posėdyje atlieka ypatingą vaidmenį: kadangi įstatymas (Baudžiamojo proceso kodekso 412 straipsnio 2 dalis) nereikalauja iš nukentėjusiojo (jo atstovo) nurodyti nusikalstamos veikos kvalifikaciją, tai kvalifikuoti veiką turi būtent teisėjas savo nutartyje perduoti bylą nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Taip pat teisėjas gali pakeisti veikos kvalifikavimą, jeigu skunde veika buvo kvalifikuota neteisingai. Tai nelaikoma kaltinimo pakeitimu.

Įstatymų leidėjas neatsitiktinai įtraukė privatų kaltintoją į grupę subjektų, turinčių teisę keisti kaltinimą teisme. Nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas siekia nesudaryti teisinių prielaidų paneigti iš Konstitucijos kylančios valstybės priedermės saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių, dirbtinai nesuvaržyti ar nepagrįstai nepasunkinti asmens teisės ginti savo teises teisme įgyvendinimo. Todėl baudžiamojo proceso įstatymas numato galimybę išplėsti ar pakeisti bylos nagrinėjimo teisme ribas, privačiam kaltintojui padavus atitinkamą prašymą. Pavyzdžiui, toks reikalingumas gali iškilti, kai pradinis kaltinimas buvo kaltinimas nesunki sveikatos sutrikdymu nukentėjusiam dėl neatsargumo (Baudžiamojo kodekso 139 straipsnio 1 dalis), tačiau bylos nagrinėjimo teisme metu privatus kaltintojas prieina išvados, kad kaltinamojo veiksmuose buvo tyčia. Tokiu atveju jis gali motyvuotai prašyti pakeisti kaltinimą dėl esmingai skirtingų faktinių aplinkybių – kitokio pobūdžio kaltinamojo psichologinio ryšio su jo padaryta veika (Baudžiamojo proceso 140 straipsnio 1 dalis). Analogiškai privatus kaltintojas gali prašyti teismą pakeisti kaltinimą į sunkesnę: pavyzdžiui, bylos nagrinėjimo teisme metu sužinojęs, kad teisėjo nutartyje perduoti bylą teismui nagrinėjimui kaltinamojo veika kvalifikuota pagal Baudžiamojo kodekso 154 straipsnio 1 dalį, gali prašyti keisti pradinį kaltinimą į sunkesnę kaltinimą pagal šio kodekso 154 straipsnio 2 dalį, nes kaltinamasis paskleidė apie jį tikrovės neatitinkančią informaciją ne tik jų bendrų pažįstamų asmenų tarpe, bet ir per visuomenės informavimo priemones.

Tačiau, čia yra vienas aspektas. Baudžiamojo proceso 409 straipsnio 4 dalis numato, kad jeigu nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme paaiškėja, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas, privataus kaltinimo procesas nutraukiamas ir bylos medžiaga perduodama prokurorui. Tuomet pradėdamas ikiteisminis tyrimas,

procesas vyksta nuo pirmos stadijos pagal visas ikiteisminio tyrimo taisykles. Tačiau problema išvelgiama tame, kad Baudžiamojo proceso kodeksas nekonkretizuoja, kokios apimties yra privataus kaltintojo teisė prašyti teismą keisti kaltinimą: ar jis gali prašyti keisti kaltinimą tik į tokį kaltinimą, kuris vėlgi patenka į privataus kaltinimo sferą, ar jis turi teisę prašyti išplėsti kaltinimo turinį tokiu būdu, kad kaltinimas pereis į valstybinį kaltinimą. Juk pastaruoju atveju kaltinamojo padėtis labai pablogėja, procesas užsitęsia, asmuo neigiamai veikiamas psichologiškai. Toks Baudžiamojo proceso 256 straipsnio neaiškumas palieka erdvę privataus kaltintojo nesąžiningam elgesiui, kai jis nori, pavyzdžiui, atkeršyti kaltinamajam. Todėl, manyčiau, būtina detalizuoti privataus kaltintojo elgesio ribas aukščiau minėtoje situacijoje arba nustatyti tam tikrą atsakomybę už piktnaudžiavimą kaltinimu.

Privataus kaltinimo institutas nėra svetimasis ir kitų valstybių baudžiamajam procesui. Šio instituto normos reglamentuoja ir kaltinimo keitimo procedūrą. Pavyzdžiui, Rusijos Baudžiamojo proceso kodekso 231 straipsnio 5 dalis aiškiai apibrėžia privataus kaltintojo kompetenciją: jis gali keisti kaltinimą, jeigu dėl to kaltinamojo padėtis neblogėja ir nėra pažeidžiama jo teisė į gynybą¹¹⁶. Tačiau, manyčiau, tai irgi nėra geriausias sprendimas. Palaikantis kaltinimą privatus kaltintojas yra žymiai nepalankesnėje padėtyje, lyginant su valstybiniu kaltintoju. Privatus kaltintojas neturi prokuroro turimų procesinių galimybių, dažnai neturi reikiamų žinių. Kartu konstatuotina, kad nukentėjusiojo skundas yra kaltinamojo akto analogas, nes jame turi būti nurodyta identiška informacija (išskyrus veikos kvalifikaciją, kurią nurodo teisėjas). Tai reiškia, kad privataus kaltinamojo byloje būtent nukentėjusiojo skundu apibrėžiami bylos nagrinėjimo teisme kontūrai ir kaltinimo apimtis. Bet kuo mažesnės intelektualios ir procesinės galimybės, tuo didesnė klaidų tikimybė. Todėl nereikėtų atimti iš privataus kaltintojo teisę inicijuoti kaltinimo keitimą į sunkesnę ar esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis kaltinimą, nes tokiu atveju gali būti nepagrįstai apsunkintas asmens teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas ar apskritai jis taptų neįmanomas. O siekiant rasti pusiausvyrą tarp dviejų vertybių - privataus kaltintojo teisių apsaugos ir kaltinamojo teisių apsaugos – reikėtų, kaip minėjau, apriboti piktnaudžiavimo pasireiškimo galimybes, nustatant tam tikrą atsakomybę už nesąžiningą privataus kaltintojo elgesį.

Pabaigai reikėtų pažymėti, kad išvardintų proceso dalyvių (prokuroro, nukentėjusiojo, privataus kaltintojo) įstatymu suteikta teisė pakeisti kaltinimą teisme neturi būti įtakojama ar varžoma teismo. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad bet kurio bylos nagrinėjimo teisme metu gautas minėtų proceso dalyvių "prašymas pakeisti kaltinimą yra privalomas teismui, nagrinėjančiam

¹¹⁶ *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Москва: Норма, 2004. P.523

bylą. Prašymas pakeisti kaltinimą teisme gali būti atmetas tik tada, jei jis neatitinka Baudžiamojo proceso kodekso 256 straipsnio reikalavimų (nepareikštas raštu, nesuformuluotos iš esmės skirtingos faktinės aplinkybės ir pan.)¹¹⁷. Pavyzdžiui, teismas gali atmesti prašymą, jeigu jame prašoma patikslinti ar papildyti (o ne pakeisti) kaltinimą. Taigi, teismo, gavusio prašymą pakeisti kaltinimą į sunkesnę ar esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis, pareiga yra užtikrinti įstatymo nustatytos kaltinimo keitimo teisme procedūros laikymąsi ir proceso dalyvių teisių realizavimo galimybes, o būtent, patikrinti, “ar prašymas atitinka visų reikalavimų, ar prašymo pakeisti kaltinimą nuorašai įteikti nagrinėjimo teisme dalyviams, išaiškinti kaltinamajam ir jo gynėjui teisę prašyti pertraukos pasirengti gynybai nuo pakeisto kaltinimo”¹¹⁸.

2.5. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribų ir kaltinimo keitimo ypatumai apeliacinės instancijos teisme

Kalbant apie baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribas ir kaltinimo keitimą teisme, reikėtų paminėti tam tikrus ypatumus, susijusius su procesu apeliacinėje instancijoje. Apeliacija yra suprantama kaip pirmosios instancijos teismo priimto, bet dar neįsiteisėjusio sprendimo (nuosprendžio ar nutarties) kontrolės forma. Šios kontrolės paskirtis – patikrinti teismo sprendimo teisėtumą bei pagrįstumą. Laikoma, kad “nuosprendis yra teisėtas, kai priimtas ir surašytas laikantis baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymų bei kitų teisės normų. Nuosprendis yra pagrįstas, kai jame padarytos išvados dėl nusikalstamo įvykio, nusikalstamos veikos sudėties, kaltinamojo kaltumo arba nekaltumo, paskiriamos bausmės ir kitų nuosprendyje sprendžiamų klausimų pagrįstos išsamiai ir nešališkai ištirtais ir teisingais įrodymais”¹¹⁹. Lietuva pasirinko apeliacijos modelį, kai teismo sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas tikrinamas neperžengiant apeliacinio skundo ribų (Baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 3 dalis). Tai taip vadinama dalinė apeliacija, kuri suprantama kaip pirmosios instancijos teismo sprendimo kontrolės mechanizmas, o ne pakartotinis bylos nagrinėjimas aukštesnės instancijos teisme (neribotos apeliacijos modelis).

Tokiu būdu, pagrindinė bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribų taisyklė yra ta, kad teismas bylą nagrinėja tik tiek, kiek tai prašoma apeliaciniuose skunduose, ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė apeliacinius skundus ar dėl kurių tokie skundai buvo paduoti (Baudžiamojo proceso

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-169/2005, kat. 1.2.3.5.(S); 2.3.3.4.

¹¹⁸ *Ibidem*

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr.40 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą” *Teismų praktika*, 2003, nr.19. P.203.

kodekso 320 straipsnio 3 dalis). Galima išvelgti tam tikrą apeliacinio skundo panašumą su kaltinamuoju aktu, turint omeny šių procesinių dokumentų vaidmenį nustatant bylos nagrinėjimo teisme ribas. Tačiau, apeliacinis procesas pasižymi tam tikru specifiškumu. Visų pirma, bylos nagrinėjimo antros instancijos teisme ribos yra siauresnės, nes šis teismas bylą nagrinėja tik apeliaciniame skunde nurodytų reikalavimų (kurie gali apimti tik kai kuriuos bylos elementus) ribose, “tikrina tik apeliaciniuose skunduose išdėstytus argumentus ir teikia motyvuotas išvadas dėl apeliacinio skundo esmės”¹²⁰. Tai reiškia, kad bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribos apibrėžiamos apeliacinio skundo turiniu, ir teismas savo iniciatyva negali tikrinti pirmosios instancijos teismo sprendimą. Tačiau, egzistuoja dvi šios taisyklės išimtys, kai bylos nagrinėjimo apeliacinėje instancijoje ribos plečiamos. Viena jų išvedama iš Baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 5 dalyje nustatytos normos. Švelnindamas nuosprendį nuteistajam švelnesnio baudžiamojo įstatymo taikymo būdu, teismas privalo išeiti iš bylos nagrinėjimo ribų, kai “tokio švelnesnio įstatymo taikymo pagrindai susiję su skundo nepadavusiais nuteistaisiais”¹²¹. Tokiu atveju teismas, nežiūrint į apeliacinio skundo nebuvimą, privalo atitinkamai palengvinti ir apeliacinio skundo nepadavusių nuteistųjų padėtį. Tuo atveju, kai apeliacinis teismas švelnina bausmę apeliacinį skundą padavusiam nuteistajam, jis gali (bet neprivalo) įvertinti, ar tokie švelninimo pagrindai nėra susiję su kitais nuteistaisiais, nepadavusiais apeliacinio skundo. Jei teismas prieina išvados, kad pirmos instancijos teismo nuosprendžio pakeitimo pagrindai susiję ir su nepadavusiais skundo nuteistaisiais, jis gali išeiti iš bylos nagrinėjimo ribų ir motyvuotu sprendimu sušvelninti bausmę ir tokiems asmenims.

Kitas bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribų išplėtimo atvejis numatytas Baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 3 dalyje. Apeliacinės instancijos teismas, bylos nagrinėjimo metu nustatęs, kad buvo padaryti esminiai Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimai¹²², privalo, nepaisant apeliacinio skundo buvimo ar nebuvimo fakto, patikrinti, ar tokie pažeidimai neturėjo neigiamos įtakos visų nuteistųjų padėčiai.

Bet pažymėtina, kad priešingos krypties veiksmas yra negalimas: bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribų taisyklė nustato draudimą teismui bloginti kitų nuteistųjų (išteisintųjų) padėtį, jeigu prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ar civilinio ieškovo

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-600/2005, kat. 1.2.14.5.

¹²¹ GODA, G., *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-IX dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P.262.

¹²² Esminiais Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimais laikomi tokie Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimų pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės ar kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį (Baudžiamojo proceso kodekso 369 straipsnio 3 dalis)

apeliaciniuose skunduose buvo prašoma peržiūrėti pirmosios instancijos teismo nuosprendį tik vieno iš nuteistųjų (išteisintųjų) atžvilgiu. Tokiais atvejais teismas negali išplėsti bylos nagrinėjimo ribų ir pasunkinti kitų nuteistųjų (išteisintųjų) teisinę padėtį.

Kaltinimo keitimas apeliacinės instancijos teisme taip pat pasižymi tam tikrais ypatumais. Visų pirma, manyčiau, pats reglamentavimas nėra vienareikšmis. Analizuojant Baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio normas galima prieiti išvados, kad kaltinimo keitimas galimas tik remiantis apeliacinio skundo reikalavimais; vėliau, tai yra bylos nagrinėjimo teisme metu, jokia proceso dalyvių iniciatyva keisti kaltinimą yra negalima (išskyrus aukščiau minėtus teismo įgalinimus). Išvada, kad bylos nagrinėjimo metu kaltinimo keitimo inicijavimas yra nebegalimas, išplaukia iš Baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 6 dalyje įtvirtintos normos, kurioje nustatyta, kad nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, taikomos Baudžiamojo proceso kodekso 243, 244, 258-260 straipsniuose nustatytos taisyklės. Tai reikštų, kad 255 ir 256 straipsniai, tai yra normos, nustatančios kaltinimo keitimo galimybę bei tvarką bylos *nagrinėjimo teisme metu*, apeliaciniame procese nėra taikomos. Taip pat Baudžiamojo proceso kodekso 324 straipsnio 2 dalis nustato, kokie prašymai gali būti paduoti teismui bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme metu. Galimybė pateikti prašymą pakeisti kaltinimą nėra numatyta. Tokiu būdu išeina, kad kaltinimo keitimas gali būti inicijuojamas tik per apeliacinį skundą. Tačiau, nesant galimybės prašyti pakeisti kaltinimą antros instancijos teisme, gali susidaryti sudėtinga procesinė situacija. Aukščiausiasis Teismas kasacine tvarka išnagrinėjo bylą¹²³, kurioje du asmenys buvo kaltinami pagal 1961 m. Baudžiamojo kodekso 225 straipsnio 2 dalį (piktybinis chuliganizmas). Nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme nukentėjusiojo atstovas žodžiu pareiškė, kad kaltinamųjų veika turėtų būti kvalifikuojama kaip sunkesnis nusikaltimas, o būtent pagal Baudžiamojo kodekso 180 straipsnio 1 dalį (plėšimas), tačiau rašytinis prašymas keisti kaltinimą Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka nebuvo pateiktas, ir kaltinimas liko nepakeistas. Nukentėjusysis padavė apeliacinį skundą, kuriame prašė pabloginti nuteistųjų padėtį, tai yra jų veiką kvalifikuoti pagal Baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 2 dalies 9 punktą (sunkus sveikatos sutrikdymas dėl savanaudiškų paskatų) ir 180 straipsnio 1 dalį (plėšimas), tačiau apeliacinės instancijos teismo posėdyje rašytinis prašymas pakeisti kaltinimą vėlgi nebuvo paduotas. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad “nesant tokio prašymo, apeliacinis instancijos teismas atsidūrė dviprasmiškoje padėtyje: pirma, nustatęs kad nukentėjusiojo skundas yra pagrįstas, teismas negalėjo pakeisti pirmosios instancijos teismo nuosprendžio taip, kaip buvo prašoma apeliaciniame skunde, nes kaltinimas būtų keičiamas ne ta tvarka, kurią nustato

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. spalio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-469/2004. S-2.2.4.

baudžiamąjį procesą įstatymas, ir toks keitimas galėtų būti pripažintas esminiu baudžiamąjį procesą įstatymo pažeidimu; antra, atmesdamas nukentėjusiojo skundą tik dėl to, kad nei prokuroras, nei nukentėjusysis nustatyta tvarka nepareiškė prašymo pakeisti kaltinimą į sunkesnę, apeliacinės instancijos teismas neišnagrinėtų paduoto skundo”. Taigi, dėl prašymo nebuvimo teismas atsidūrė aklavietėje. Manau, prašymo nepateikimo priežastimi galėjo būti būtent tai, kad kaltinimo pusę suklaidino Baudžiamąjį procesą kodekso 320 straipsnio 6 dalyje nustatytos bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka taisyklės, kurios, formaliai žiūrint, neapima kaltinimo keitimo teisme procedūros. Toks normos neaiškumas sudaro prielaidą klaidoms. Todėl, manau, reikėtų pakeisti minėtą normą. Siūlyčiau tokį variantą: “nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka, teismas vadovaujasi Baudžiamąjį procesą normomis, reglamentuojančiomis baudžiamosios bylos nagrinėjimą pirmos instancijos teisme su išimtimis, nustatytomis Baudžiamąjį procesą kodekso V dalyje”.

Pažymėtina, kad kitose valstybėse, pavyzdžiui, Rusijoje, kaltinimo keitimas apeliacinėje instancijoje labiau apribotas. Prokuroras, nukentėjusysis bei privatus kaltintojas apeliaciniuose skunduose negali išeiti iš savo pozicijos, buvusios bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu, ribų. Kitaip sakant, negalima prašyti bloginti nuteistojo (išteisintojo) padėties daugiau, negu tai buvo suformuluota kaltinamuoju aktu ar prašymu pakeisti kaltinimą, jeigu bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu toks prašymas buvo paduotas įstatymo nustatyta tvarka¹²⁴. Nemanau, kad tai tobulas reguliavimas, kadangi tokiu atveju prioritetą teikiama nuteistojo (išteisintojo) teisėms, o nukentėjusiojo teisė siekti teisingos satisfakcijos ribojama. Manau, kad kaltinimo pusės teisė keisti kaltinimą neturėtų būti ribojama, išskyrus reikalavimą pilna apimtimi užtikrinti nuteistojo (išteisintojo) teisės į gynybą bei žinoti kuo kaltinamas. Nuteistojo (išteisintojo) teisė į gynybą šiuo atveju užtikrinama Baudžiamąjį procesą kodekso 317 straipsnyje nustatytu reikalavimu būtinai pranešti nuteistajam (išteisintajam) apie apeliacinio skundo padavimą ir apie jo teisę susipažinti su šiuo skundu bei pateikti atsikirtimus, o taip pat ir 256 straipsnyje nustatytos kaltinimo keitimo procedūros reikalavimais.

Be minėtų ypatumų, egzistuoja ir kitos specifinės sąlygos, liečiančios kaltinimo keitimą apeliacinės instancijos teisme. Esminis momentas yra tas, kad apeliacinės instancijos teismas gali pabloginti nuteistojo padėtį tik tuomet, kai to savo apeliaciniuose skunduose prašo prokuroras, privatus kaltintojas, nukentėjusysis ar civilinis ieškovas ir tik ta apimtimi, kokia prašoma minėtų subjektų apeliaciniuose skunduose. Pridurtina, kad civilinis ieškovas gali prašyti keisti pirmosios instancijos teismo sprendimą tik toje bylos dalyje, kuri liečia civilinį ieškinį, ir teismas gali padidinti

¹²⁴ ГРИГОРЬЕВ, В.Н.; ПОБЕДКИН, А.В.; ЯШИН, В.И. *Уголовный процесс*: учебник. Москва: Эксмо, 2005. Р.648.

žalos, padarytos nusikaltimu, atlyginimo dydį tik tiek, kiek to prašo civilinis ieškovas. Šioje normoje išvelgiamas baudžiamojo proceso įstatymo sistemiškumas: apeliacinėje instancijoje, kaip ir pirmos instancijos teisme (Baudžiamojo proceso kodekso 256 straipsnio 1 dalis) bei kasacinėje instancijoje (Baudžiamojo proceso kodekso 376 straipsnio 3 dalis), kaltinamojo (nuteistojo) padėtis gali būti pasunkinta tik tuomet, kai yra atitinkami proceso dalyvių prašymai, ir tik ta apimtimi, kokia prašoma šiuose prašymuose. Šis bendras skirtingų baudžiamojo proceso stadijų bruožas, be abejo, atitinka teisingumo ir kaltinimo funkcijų atskirumo principą, ir tuo pačiu garantuoja baudžiamojo proceso tikslų pasiekimą – garantuoti tiek konstitucinės teisės nukentėjusiojo asmens teisę į teisminį savo pažeistų teisių gynybą realizavimą, tiek ir kaltinamo asmens teisių apsaugą.

IŠVADOS

1. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų samprata teisės doktrinoje apibrėžiama ne tiesiogiai, o per subjektus ir kaltinimo turinį. Atsižvelgiant į teisės literatūroje pateiktų apibrėžimų vienodumą ir jų netiesioginį pobūdį, siūlytina kiek skirtinga šios sąvokos versija: baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribos – tai kaltinamojo statusą turinčiais asmenimis bei kaltinimo turiniu apibrėžta erdvė, kurioje teismas gali vykdyti teisingumą konkrečioje baudžiamosioje byloje.
2. Vienas bylos nagrinėjimo teisme apribojimo asmenimis principo taikymo specifinių atvejų – nuteistojo (išteisintojo) dalyvavimas baudžiamosios bylos, išskirtos bendrininko atžvilgiu, nagrinėjime teisme. Kyla klausimas dėl tokio asmens procesinio statuso. Manoma, toks asmuo turi turėti specifinį procesinį statusą – tarpinį tarp liudytojo ir kaltinamojo. Tokiam asmeniui turi būti suteikta teisė dalyvauti bendrininko atžvilgiu vykdomame teisiniame nagrinėjime ir teisė užduoti jam klausimus. Nuteistasis gali būti apklaustas apie nusikalstamos veikos aplinkybes, tačiau, turint omeny “non bis in dem” principą, jam turi būti suteikta galimybė atsakyti duoti parodymus. Bet esminis momentas yra tame, kad tokio asmens veiksmai neturi būti vertinami per kaltinimo prizmę.
3. Draudimas vertinti kitų asmenų (ne kaltinamojo) veiksmus per kaltinimo prizmę galioja ir tais atvejais, kai kaltinamojo padaryta veika buvo tiesioginė kitų asmenų neteisėtų veiksmų pasekmė. Su šia situacija susiduriama bylose, kur kaltininkas veiką padarė veikdamas afekto būsenoje, peržengdamas būtinosios ginties ribas, reaguodamas į nukentėjusiojo šantažą, provokacijas, smurtą. Tokiais atvejais teismas privalo nustatyti nukentėjusiojo neteisėtų veiksmų atlikimo faktą, bet tik su tikslu gauti duomenis, liudijančius apie kaltinamojo padėtį lengvinančias aplinkybes. Teismas neturi naudoti formuluočių, bylojančių apie nukentėjusiojo kaltumą tam tikros veikos padarymu.
4. Kaltinimo turinys – kitas veiksnys, sąlygojantis bylos nagrinėjimo teisme ribas. Teisinių gretose vyksta diskusijos, ar apie kaltinimo turinio keitimą lengvesne kryptimi privalu pranešti kaltinamajam. Europos Žmogaus Teisių Teismo ankstesnė praktika buvo grindžiama pozicija, kad kaltinamojo teisė būti informuotam apie kaltinimo turinį turi būti vertinama, atsižvelgiant į kaltinamojo teisę pasiruošti gynybai. Palaikau šią poziciją manydama, kad reikalavimas informuoti kaltinamąjį apie kaltinimo turinį ir jo pakeitimą neturėtų būti aiškinamas formaliai ir per daug tiesiai. Tačiau šiuo metu pastebima tendencija griežtinti kaltinimo keitimo sąlygas ta prasme, kad kaltinamojo teisių pažeidimu bus laikomas bet koks kaltinimo pakeitimas (išskyrus aiškiai techninės klaidas), kai jam apie tai

nepranešama ir nesuteikiama galimybė pasiruošti gynybai prieš naują kaltinimą. Jeigu tokia Europos Žmogaus Teisių Teismo pozicija įgys pastovumo požymį, teks keisti Baudžiamojo proceso kodekso 255-256 straipsnius ta dalimi, kur teismui leidžiama nevaržomai keisti kaltinimą į lengvesnį, faktinėms aplinkybėms nesikeičiant iš esmės.

5. Kaltinimas kaip tam tikra tezė (materialusis aspektas) gali būti pareikštas tik tą tvarką, kuris yra nustatytas baudžiamojo proceso įstatyme (procesinis aspektas), todėl, manyčiau, kaltinimo sąvoka geriausiai atspindėtų šio reiškinio esmę, jeigu būtų pateikta per abu šiuos aspektus. Todėl siūlyčiau tokį kaltinimo apibrėžimą: kaltinimas – tai baudžiamojo proceso numatytų veiksmų atlikimo eigoje kompetentingų asmenų įstatymo nustatyta tvarka suformuluotas manymas apie asmens padarytos veikos atitikimą baudžiamajame įstatyme aprašytos nusikalstamos veikos požymiams, nustatantis bylos nagrinėjimo teisme ribas.
6. Baudžiamojo proceso teisės doktrina nepasižymi vieninga pozicija dėl teismo teisės pačiam keisti kaltinimą į sunkesnę ar esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis. Mano nuomone, teismo funkcija - teisingumo vykdymas - yra iš esmės kitokia nei vadovavimas ikiteisminiam bylos tyrimui, šio tyrimo kontrolė, valstybinio kaltinimo palaikymas ir pan. Todėl teisingumo vykdymas reiškia visapusišką bylos ištyrimą ir teisingo sprendimo priėmimą įgaliotų institucijų pareikšto kaltinimo ribose, o ne savarankišką kaltinimo formulavimą. Manysčiau, dabartinis reglamentavimas, draudžiantis teismui savo iniciatyva keisti kaltinimą į sunkesnę ar esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis, yra tinkamas.
7. Kas liečia teismo teisę pačiam keisti kaltinimą į lengvesnį, kai nesikeičia faktinės bylos aplinkybės, tai šiuo atveju, manyčiau, pasireiškia ne kaltinimo funkcija (nes kaltinimo funkcijos vykdymas visuomet reiškia priešišką kaltinamojo interesams judėjimo kryptį), o būtent teisingumo vykdymo funkcija, nes teisingumo vykdymas, be kito ko, reiškia ir nekalto asmens išteisinimą, tame tarpe ir tik dėl tam tikro epizodo, ko pasėkoje kaltinimas tampa lengvesnis.
8. Baudžiamojo proceso kodeksas nenumato ginčo tarp prokuroro ir nukentėjusiojo išsprendimo procedūros, kai prokurorui pateikus prašymą keisti kaltinimą į lengvesnį, nukentėjusysis tam prieštarauja. Manysčiau, esant prokuroro prašymui pakeisti kaltinimą į lengvesnį, nukentėjusiam turi būti suteikta teisė prieštarauti tokiam sprendimui ir reikalauti, kad byla būtų nagrinėjama pirminio kaltinimo ribose, nes priešingu atveju būtų pažeista asmens teisė į teisminę gynybą.

9. Tuo, kad nukentėjusysis gali ginti savo interesus pareikšto kaltinimo ribose, gali aktyviai dalyvauti įrodinėjant pareikšto kaltinimo pagrįstumą, pasireiškia rungimosi principas bei asmens pažeistų teisių teisminės gynybos garantijos. Bet nukentėjusiojo nuomonė dėl kaltinamajam inkriminuojamos veikos kvalifikavimo keitimo į sunkesnę, manyčiau, turėtų būti derinama su prokuroru. Man atrodo, kad nukentėjusiojo teisė tiesiogiai inicijuoti kaltinimo keitimą neatitinka funkcijų atskirumo principo. Tuo atveju, kai nukentėjusiajam kyla abejonių dėl pareikšto kaltinimo teisingumo, jis turėtų kreiptis į prokurorą, o pastarasis, jeigu nukentėjusiojo pozicija yra pagrįsta, turi kreiptis į teismą su prašymu pakeisti kaltinimą.
10. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto kriminalizavimą ir asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas. Įstatymų leidėjas numatė privataus kaltintojo teisę pakeisti bylos nagrinėjimo teisme ribas. Tačiau Baudžiamojo proceso kodeksas nekonkretizuoja, kokios apimties yra privataus kaltintojo teisė prašyti teismą keisti kaltinimą: ar jis gali prašyti keisti kaltinimą tik į tokį kaltinimą, kuris vėlgi patenka į privataus kaltinimo sferą, ar jis turi teisę prašyti išplėsti kaltinimo turinį tokiu būdu, kad kaltinimas pereis į valstybinį kaltinimą. Mano nuomone, aprėžti privataus kaltintojo teisę inicijuoti kaltinimo keitimą į sunkesnę ar esmingai skirtingą savo faktinėmis aplinkybėmis nereikėtų, nes tokiu atveju gali būti nepagrįstai pasunkintas asmens teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas ar apskritai jis taptų neįmanomas, o reikėtų apriboti piktnaudžiavimo kaltinimo teise pasireiškimo galimybes, nustatant tam tikrą atsakomybę už nesąžiningą privataus kaltintojo elgesį.
11. Analizuojant Baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 6 dalies normas galima prieiti išvados, kad kaltinimo keitimas apeliaciniėje instancijoje galimas tik remiantis apeliacinio skundo reikalavimais; vėliau, tai yra bylos nagrinėjimo teisme metu, jokia proceso dalyvių iniciatyva keisti kaltinimą yra negalima. Kadangi dabartinis reglamentavimas sudaro pagrindą klaidingai manyti, kad normos, nustatančios kaltinimo keitimo galimybę bei tvarką bylos *nagrinėjimo teisme metu*, apeliaciniame procese nėra taikomos, manyčiau, kad minėtą normą reikia patobulinti ir siūlyčiau tokį variantą: “nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka, teismas vadovaujasi Baudžiamojo proceso normomis, reglamentuojančiomis baudžiamosios bylos nagrinėjimą pirmos instancijos teisme su išimtimis, nustatytomis Baudžiamojo proceso kodekso V dalyje”.

KALTINIMO PAKEITIMAS TEISME

Santrauka

Baudžiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, teisingai nubausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis, taip pat teisinės prielaidos užtikrinti, kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Būtina siekti, kad būtų užtikrinta nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų teisių apsauga, taip pat kad nebūtų nepagrįstai suvaržytos asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, teisės. Viena iš priemonių šiam tikslui pasiekti yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme apribojimas ir kaltinimo keitimo tvarkos nustatymas.

Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribų nustatymas yra grindžiamas ta idėja, kad vienintele ir pagrindine teismo funkcija baudžiamajame procese yra teisingumo vykdymas. Pagal Lietuvos teisės doktriną teismas negali išeiti iš kaltinimo ribų, nustatytų kaltinamajame akte, negali pats formuluoti kaltinimą, negali savarankiškai apsispręsti dėl kaltinamojo statuso suteikimo asmeniui. Nežiūrint į skirtingų nuomonių dėl teismo kompetencijos inicijuoti kaltinimo keitimą į sunkesnę egzistavimą, manyčiau, kad tokia tvarka atitinka funkcijų atskyrimo principą, užtikrina kaltinamojo teisių apsaugą ir tuo pačiu nepažeidžia nukentėjusiojo interesų, kadangi jam, kaip ir prokurorui, suteikta teisė prašyti keisti kaltinimą į sunkesnę ar esmingai skirtingą faktinėmis aplinkybėmis. Teisinio reguliavimo ydingumas išvelgiamas tame, kad baudžiamojo proceso nenumato konflikto tarp prokuroro ir nukentėjusiojo sprendimo mechanizmą, kai pastarasis nesutinka su prokuroro sprendimu pakeisti kaltinimą į lengvesnę. Manyčiau, turi būti nustatyta tvarka, pagal kurią prokuroro prašymo pakeisti kaltinimą į lengvesnę esminė sąlyga būtų nukentėjusiojo sutikimas su tokiu pakeitimu.

Kaltinimo keitimo teisme instituto egzistavimo esmė yra, visų pirma, tame, kad turi būti užtikrintos kaltinamojo teisė žinoti kuo kaltinamas ir teisė į veiksmingą gynybą. Tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, tiek Lietuvos teisinis reguliavimas pripažįsta tą faktą, kad bylos nagrinėjimo teisme metu gali paaiškėti tam tikros aplinkybės, kurios sukels būtinybę keisti kaltinimą. Nėra draudžiama keisti kaltinimą į sunkesnę, tačiau turi būti išpildytos tam tikros imperatyvios sąlygos, o būtent: kaltinamasis turi būti išsamiai informuotas apie naujo kaltinimo turinį ir pagrindą, jam turi būti suteikta galimybė pasiruošti gynybai nuo pakeisto kaltinimo, kaltinimas turi būti keičiamas ne laisvai, o remiantis pradinio kaltinimo faktiniu ir juridiniu pagrindu, yra atitinkamų proceso dalyvių (bet ne teismo) iniciatyva pakeisti kaltinimą. Vienintelė išimtis, kai galima nesilaikyti nurodytų reikalavimų, tai kaltinimo keitimas į lengvesnę ir nesiskiriantį savo faktinėmis aplinkybėmis. Tačiau vis didesnis žmogaus teisių apsaugos prioriteto

svoris sąlygoja ir kitokio lygmens kaltinamojo teisių apsaugą. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika linksta ta kryptimi, kad bet koks kaltinimo keitimas, neinformavus kaltinamojo (išskyrus aiškiai technines klaidas), reikštų kaltinamojo teisių pažeidimą. Todėl ateityje atitinkama linkme gali tekti keisti kaltinimo keitimo reguliavimą, kad apsisaugoti nuo Konvencijos pažeidimų.

THE CHANGE OF THE CHARGE IN THE TRIAL

Summary

The relations of criminal procedure with the law are regulated in such way as legal premises were made to quickly disclose and thoroughly investigate the criminal acts, rightly punish the offenders who committed the criminal acts, also to ensure that no one guiltless of a crime was convicted. It is necessary to seek that the protection of the rights of persons who suffered from the criminal acts was ensured, also, that the rights of persons who committed criminal deeds were not unreasonably restricted. One of the measures for the attainment of this goal is the restriction on the hearing of a criminal case in the court and determination of the indictment changing procedure.

The establishment of limits on the hearing of a criminal case in the court is grounded by the idea that the only one and main function of the court in the criminal process is justice administration. According to the Lithuanian law doctrine, the court may not exceed the limits of indictment established in the bill of indictment, may not formulate the indictment by itself, may not independently decide as to granting the defendant status to the person. Irrespective the existence of different opinions regarding competence of the court to initiate the change of indictment into the harder one, I would think that such procedure complies with the principle of function segregation, ensures the protection of defendant's rights, and at the same time such procedure does not infringe upon the aggrieved party's rights, since he, like the prosecutor, is granted the right to request that the indictment was changed into the harder one or the one essentially different to the actual circumstances. The defectiveness of legal regulation is seen in the fact that the criminal procedure code does not envisage a mechanism for the solution of conflict between the prosecutor and the aggrieved party, when the latter does not agree with the prosecutor's decision to change the indictment into the milder one. I would think that a procedure should be established according to which an essential condition for the prosecutor's request to change the indictment into the milder one was the consent of aggrieved party with such change.

The essence of existence of the indictment change institute in the court primarily consists in the fact that the defendant's right to know what he is charged with and the right to efficient defence should be ensured. Both, the European Human Rights Court practice and the Lithuanian legal regulation recognise the fact that certain circumstances may be ascertained during legal proceedings, which would cause a necessity to change the indictment. It is not banned to change the indictment into the harder one, however, some imperative conditions have to be met, namely: the defendant has to be informed in detail of the content and grounds of the new indictment, he has to be provided with an opportunity to get prepared for defence with respect to the changed

indictment, the indictment must not be changed freely, but based on the actual and legal grounds of the initial indictment, there should be an initiative of respective proceedings participants (not of the court) to change the indictment. The only exception when no such requirements may be abided by is when the indictment is changed into the milder one and not different to the previous one in its actual circumstances. However, an increasing weight of the human right protection priority also determines another level of protection of the defendant's rights. The European Human Rights Court practice is tended towards the direction that any change of indictment, without informing thereof the defendant (except for clearly technical mistakes), would mean a violation of the defendant's rights. Therefore, regulation of the indictment change procedure might be changed respectively seeking to make sure that no infringements of the Convention were made.

Panaudotų šaltinių sąrašas

1. Teisės aktai:
 - 1.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija //Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
 - 1.2. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr.11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. //Valstybės žinios. 2000, Nr.69-3016.
 - 1.3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas //Valstybės žinios. 2000, Nr.89-2741.
 - 1.4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas //Valstybės žinios. 2002, Nr.37-1341.
 - 1.5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 106, 126, 212, 245, 248, 255, 256, 260, 280, 283, 284, 417 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymas //Valstybės žinios. 1999, Nr.71. Atitaisymas.
 - 1.6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, 21,48, 50, 52, 127, 142, 143, 151, 158, 161, 163, 165, 212, 217, 232, 233, 234, 237, 244, 254, 255, 256, 266, 276, 287, 303, 318, 319, 322, 323, 326, 327, 329, 332, 342, 351, 353, 362, 375, 380, 397, 421, 440, 458, 459 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 362¹ straipsniu įstatymas //Valstybės žinios. 2003, Nr.38-1734.
 - 1.7. Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų keitimo ir papildymo” //Valstybės žinios. 1993, Nr. 26-614
 - 1.8. Lietuvos Respublikos 1994 m. lapkričio 17 d. įstatymas Nr.I-662 “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo”//Valstybės žinios. 1994, Nr.95-1862.
 - 1.9. Lietuvos Respublikos 1995 m. liepos 4 d. įstatymas Nr.I-1014 “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo”//Valstybės žinios. 1995, Nr. 59-1477.
 - 1.10. LTSR Baudžiamojo proceso kodeksas //Valstybės žinios. 1961, Nr. 18-148.
2. Specialioji literatūra (vadovėliai, monografijos, teisės aktų komentarai):
 - 2.1. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: Literatūros knygynas, 1933.
 - 2.2. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

- 2.3. GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras . V-IX dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- 2.4. *Lietuvos TSR Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1976.
- 2.5. RANDAKEVIČIENĖ, I. *Kasacinio teismo jurisprudencija (baudžiamojo proceso teisė 1995-2005)*. II knyga . Vilnius, 2006.
- 2.6. ŠUMSKAS, A. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2002.
- 2.7. VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnis: Justitia, 1996.
- 2.8. ГРИГОРЬЕВ, В.Н.; ПОБЕДКИН, А.В.; ЯШИН, В.И. *Уголовный процесс: учебник*. Москва: Эксмо, 2005
- 2.9. ГУЦЕНКО, К.Ф.; ГОЛОВКО, Л.В.; ФИЛИМОНОВ Б.А. *Уголовный процесс западных государств*. Москва: Зеркало-М, 2002.
- 2.10. *Европейский Суд по правам человека. Избранные решения*. Пред. ред.коллегии – проф. В.А.Туманов: в 2-х томах. Москва: Норма, 2000. Т.1.
- 2.11. *История государства и права: учебник* (ред.Чистяков О.И.). Москва: БЕК, 1999.
- 2.12. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Москва: Норма, 2004.
- 2.13. ЛАРИН, А.М.; МЕЛЬНИКОВ, Е.Б.; САВИЦКИЙ, В.М. *Уголовный процесс России*. Москва, 1997.
- 2.14. ПРОШЛЯКОВ, А.Д. *Взаимосвязь материального и процессуального уголовного права*. Екатеринбург, 1997.
- 2.15. *Советский уголовный процесс*. Под ред. Л.М.Карнеевой, П.А.Лупинской, И.В.Тыричева. Москва: Юридическая литература, 1980.
- 2.16. СТРОГОВИЧ, М.С. *Курс советского уголовного права*. Т.1. Москва: Наука, 1968.
- 2.17. СТРОГОВИЧ, М.С. *Уголовное преследование в советском уголовном процессе*. Москва: Госюриздат, 1951.
- 2.18. *Уголовно-процессуальный кодекс Германии*. Москва: Манускрипт, 1994.
- 2.19. *Уголовно-процессуальный кодекс Франции*. Москва: Прогресс, 1967.
- 2.20. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник* (ред.Лупинская П.А.). Москва: Юристь, 1998.

- 2.21. ФАТКУЛЛИН, Ф.Н. *Изменение обвинения*. Москва: Юридическая литература, 1971.
 - 2.22. ЧЕЛЬЦОВ, М.А. *Советский уголовный процесс*. Москва: Госюриздат, 1951.
3. Publikacijos periodiniuose leidiniuose:
- 3.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos //Teismų praktika. Nr.24, Vilnius, 2005.
 - 3.2. GIRDAUSKAS, M. Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimas //Teisės problemos. 2005, Nr. 1/47.
 - 3.3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.1 “Dėl teismų praktikos kontrabandos bylose” //Teismų praktika. Nr.5-6, Vilnius, 1996.
 - 3.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr.32 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279-282 str.) //Teismų praktika. Nr.16, Vilnius, 2001.
 - 3.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr.40 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą” //Teismų praktika. Nr.19, Vilnius, 2003.
 - 3.6. ВОРОНИНА, Н.Ф.; ВОРОНИН, С.Э. Усмотрение прокурора и пределы судебного разбирательства //Уголовный процесс. 2005, Nr.6.
 - 3.7. КАЛЬНИЦКИЙ, В. Высказанная обвинителем позиция предопределяет пределы судебного разбирательства //Российская юстиция. 2002, Nr.12.
 - 3.8. КУДРЯВЦЕВА, А.; ЛИВШИЦ, Ю. О понятии принципа в уголовном процессе // Правоведение. 2001, Nr.4.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai:
- 4.1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” //Valstybės žinios. 1999, Nr.15-402.
 - 4.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos

Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos” //Valstybės žinios. 2006, Nr.7-254.

5. Lietuvos Respublikos teismų sprendimai:

- 5.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. spalio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-469/2004. S-2.2.4.
- 5.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-99/2005.
- 5.3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-169/2005, kat. 1.2.3.5.(S); 2.3.3.4.
- 5.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-398/2005, kat.2.3.3.4.;
- 5.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-357/2006, kat. 1.1.6.3.; 2.3.3.4.
- 5.6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2005, kat.1.2.14.8; 2.1.2.2; 2.1.4.4.2.1.;
- 5.7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-600/2005, kat. 1.2.14.5.;
- 5.8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2006, kat. 2.1.6.1.; 2.3.3.4. (S).
- 5.9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216/2006, kat. 1.2.14.2.2.; 2.3.3.4.; 3.1.5.8. (S);
- 5.10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. gegužės 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-455/2006, kat. 2.3.3.4. (S);

- 5.11. Vilniaus apygardos teismo 2004 m. spalio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-33/2004.
 - 5.12. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56/06.
 - 5.13. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.1A-64/06.
 - 5.14. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-495/2006.
 - 5.15. Vilniaus m. pirmo apylinkės teismo 2005 m. spalio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-00035-463/2005
 - 5.16. Vilniaus m. pirmo apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1-1216-365/2005
 - 5.17. Vilniaus m. antro apylinkės teismo 2006 m. kovo 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1-347-487/2006.
 - 5.18. Vilniaus m. antro apylinkės teismo 2006 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-532-503/06.
 - 5.19. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-418-626/05.
 - 5.20. Šalčininkų rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-126-371/2005.
 - 5.21. Šalčininkų rajono apylinkės teismo 2007 m. kovo 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1-6-371/2007
 - 5.22. Zarasų rajono apylinkės teismo 2004 m. rugpjūčio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-84-02/2004.
6. Kiti procesiniai dokumentai:
 - 6.1. Šalčininkų rajono apylinkės prokuroro 2006 m. lapkričio 17 d. prašymas Nr.01-4111.
 7. Elektroniniai dokumentai:
 - 7.1. КАЛИНОВСКИЙ, К.Б.; СМИРНОВ, А.В. *Комментарий к Уголовно-Процессуальному кодексу Российской Федерации*. Постатейный. Санкт-Петербург: Питер, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/kom-2/kom252.htm>

- 7.2. КИПНИС, Н. *Суд не должен обвинять*. Prieiga per internetą: <http://www.ilpp.ru/0225387570>
- 7.3. ЛАЗАРЕВА, В.А. *Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе*. Prieiga per internetą: <http://www.ssu.samara.ru/~process/library/works/004.html>
- 7.4. МАКАРОВ, С.Д. *Изменение квалификации преступлений в судебном разбирательстве*. Prieiga per internetą: <http://www.optim.su/bh/2003/1/rmakarov/rmakarov.asp>
- 7.5. ПЕТРОВА, Н.Е. *Частное и субсидиарное обвинение*. Prieiga per internetą: <http://www.ssu.samara.ru/~process/library/works.html>
- 7.6. ПРАПИЕСТИС, ДЖ. *Защита прав и свобод обвиняемого в юриспруденции Конституционного Суда Литовской Республики*. Prieiga per internetą: <http://www.concourt.am/Conferences/2002/articles/Prapiestis.htm>
- 7.7. *Рекомендации по применения статьи 6 Европейской конвенции о защите прав человека – право на беспристрастное разбирательство дела*. Санкт-Петербург, 2002. Prieiga per internetą: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/st-6-4.htm>;
- 7.8. ФОЙНИЦКИЙ, И.Я. *Курс уголовного судопроизводства. Т.2* Под ред. А.В.Смирнова. Санкт-Петербург: Альфа, 1996. Prieiga per internetą: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/foinitsky/t-2/index.htm>
- 7.9. ХОЛОДЕНКО, В.Д. *Учет мнения потерпевшего при изменении обвинения прокурором в стадии судебного разбирательства*. Prieiga per internetą: <http://www.smix.biz/comm.php?id=5326>